

ПРОФЕСОР П. С. ПАСТЕРНАК

НАУКОВИЙ І ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ (до 80-річчя від дня народження)

Харків – 2005 р.

УДК 630.01

Професор П. С. Пастернак. Науковий і життєвий шлях (до 80-річчя від дня народження) – Харків: УкрНДІЛГА, 2005. – 136 с.

Зібрано спогади соратників, друзів, колег і учнів про життя та творчість видатного вченого-лісівника, доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка УЕАН Петра Степановича Пастернака, колишнього директора УкрНДІЛГА.

Фотографії – з архівів сім'ї П. С. Пастернака, В. П. Ворона та І. Ф. Букші.
Рукопис готували до друку – Г. М. Пастернак, В. П. Пастернак, І. Ф. Букша, В. Л. Мешкова.

*Рекомендовано до друку рішенням Ученої ради УкрНДІЛГА,
протокол № 6 від 12 липня 2005 р.*

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 86,
УкрНДІЛГА. Тел. 8-057-707-80-01, e-mail: V_meshkova@yahoo.com

©Український ордена «Знак Пошани»
науково-дослідний інститут лісового
господарства та агролісомеліорації ім.
Г. М. Висоцького, 2005

ВСТУП

Шановні колеги!

У народі кажуть: “Життя прожити – не поле перейти”. Він це життя не пройшов, Він його пробіг – наскільки динамічним, насиченим і бурхливим було життя Петра Степановича Пастернака. Для одних Він був крупним ученим, для мене, як і для багатьох інших – не тільки Вчителем, а й другим Батьком, за яким ми звіряємо свої поступки й дії.

Пишу ці рядки та згадую той щасливий час, коли мав можливість учитись у нього не лише пізнавати тернистий шлях науки, але й любити життя, любити людей, жити задля них.

Близкучий організатор науки, Петро Степанович багато зусиль докладав для розвитку УкрНДІЛГА та його дослідної мережі. За часів його директорства відкривалися нові перспективні наукові напрями, зміцнювалась експериментальна база інституту, невпинно зростав науковий імідж УкрНДІЛГА, а українська лісівнича наука поповнювалася здібними молодими кадрами. Сьогодні лише з колишніх учнів Петра Степановича можна було б сформувати крупний науково-дослідний інститут.

Як талановитий послідовник ідей Г. М. Висоцького, Г. Ф. Морозова, П. С. Погребняка, П. С. Пастернак відрізнявся своїм системним мисленням, умінням успішно вирішувати складні лісівничі наукові проблеми, які загалом визначали розвиток лісового господарства держави.

За наукового керівництва та безпосередньої участі П. С. Пастернака опрацьовувалися виключно важливі для лісогосподарського виробництва України напрями, пов’язані з типологією лісів, лісорослинним і лісогосподарським районуванням, веденням лісового господарства на зонально-типологічних і програмно-цільових засадах, лісокористуванням та охороною лісових екосистем в умовах зростаючого антропогенного навантаження, створення агролісомеліоративних насаджень, у тому числі на землях, не придатних для сільськогосподарського виробництва.

Нині наукові нароби П. С. Пастернака успішно використовуються при вирішенні важливих державних завдань, пов’язаних зі збільшенням лісистості України до оптимального

рівня, веденням лісового господарства на засадах сталого розвитку. Він посідає чільне місце серед фундаторів української лісівничої науки.

Петро Степанович покинув нас у розквіті творчих сил. Проте Він залишив нам у спадок свої наукові праці, потужну лісівничо-екологічну школу, науковці та вчені якої продовжують розвивати його ідеї.

Книга присвячена 80-річчю від дня народження П. С. Пастернака. В ній зібрано спогади соратників, друзів, колег і учнів Петра Степановича. Безумовно, це лише мала частка з тих людей, які добре знали Петра Степановича і для яких Він посідав і посідає особливе місце в житті. Світла пам'ять про Тебе, дорогий наш Петре Степановичу, про Твої благородні діяння – завжди з нами!

*Директор інституту, доктор сільськогосподарських наук,
професор, академік лісівничої академії наук
В. П. Ткач*

ВІХИ ЖИТТЯ

Петро Степанович Пастернак народився 23 лютого 1925 року у місті Сквирі, що на Київщині, у сім'ї селянина-середняка. В 1941 році він закінчив дев'ять класів. На початку липня 1941 року, у зв'язку з нашествям німецько-фашистських загарбників, в організованому порядку П. С. Пастернак евакуювався в сел. Стила Донецької області, а в жовтні того ж року – в Чечено-Інгушську республіку. У вересні 1942 року добровольцем пішов на фронт і брав участь у бойових діях на Північному Кавказі. Після демобілізації у січні 1946 року П. С. Пастернак пішов у 10 клас Сквирської середньої школи, по закінченні якої поступив до Київського лісогосподарського інституту. Велике враження на нього справили лекції акад. П. С. Погребняка з лісової екології, які він читав в інституті. Наукова діяльність П. С. Пастернака розпочалася ще на студентській лаві. За дослідження впливу окремих деревних порід на поширення дощовиків і родючість лісових ґрунтів його було премійовано Міністерством вищої освіти. Інститут закінчив у 1950 році та був направлений до аспірантури Інституту лісу АН України.

**П.С.Пастернак серед аспірантів і співробітників Інституту Лісу.
Київ, 1955 рік**

П. С. Пастернак. Аспірантські роки

Перші роботи П. С. Пастернака були опубліковані в Доповідях АН України й безпосередньо пов'язані з планами створення лісових насаджень у степах України. До проблем захисного розведення він повертається і в наступні роки – розроблені положення включено до інструкцій і нормативів. У грудні 1953 року П. С. Пастернак захистив кандидатську дисертацію „Жовта акація та її вплив на родючість лісових ґрунтів”. Після закінчення аспірантури працював молодшим, а потім старшим науковим співробітником інституту лісу. З жовтня 1953 року його наукові дослідження зосереджуються на проблемі відтворення лісів Карпат, підвищення їх продуктивності та стійкості.

У 1956 році в зв'язку з ліквідацією Інституту лісу П. С. Пастернака призначено директором Закарпатської лісової дослідної станції Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації (УкрНДІЛГА). Розпочався новий період у житті станції, порівняно в короткий термін Закарпатська ЛДС стала значним науково-дослідним закладом, одним із головних у Карпатському регіоні з питань лісової науки.

Під час роботи на станції П. С. Пастернак продовжує вивчення впливу рубок головного користування на стан лісових ґрунтів, інтенсивності біологічного кругообігу речовин у системі “ліс-ґрунт”. У результаті проведених досліджень були запропоновані методи залісення еродованих схилів Карпат. Завдяки цим розробкам було проведено масові роботи із залісення кам'янистих розсіпів у горах.

Ним встановлено закономірності біологічного кругообігу речовин залежно від складу насаджень і типу ґрунтів та значні відмінності цього процесу в різних типах лісу. Це дало підставу для обґрунтування розмежування між типами лісорослинних умов і типами лісу для розробки типів лісових культур у Карпатах.

Працюючи в Карпатському регіоні, П. С. Пастернак був одним із ініціаторів створення у 1964 році Карпатського філіалу УкрНДІЛГА і першим його директором. Під його керівництвом філіал швидко піднявся до рівня самостійного наукового закладу. Тепер це – Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака.

Велике значення мали розробки П. С. Пастернака щодо інтенсифікації ведення господарства в лісах Карпат. Вивчення

теоретичних питань ґрунтоутворення під наметом лісу і встановлення зв'язку між ґрунтом і продуктивністю лісів дало змогу розробити класифікацію лісових ґрунтів Карпат, провести ґрунтово-типологічне обстеження Держлісфонду регіону, підготувати та захистити у 1969 році докторську дисертацію “Взаємодія між лісом і ґрунтом в основних типах лісу Карпат”. Узагальнення матеріалів дало йому змогу значно поглибити розробки екологічного напрямку в лісовій типології, запропонувати класифікацію типів лісорослинних умов за інтенсивністю біологічного кругообігу.

П. С. Пастернак (3-й ряд, 10-й зліва) на зустрічі випускників Київського лісогосподарського інституту 1950 року, вересень 1970 року

У серпні 1968 року П. С. Пастернака призначають директором УкрНДІЛГА. Прямим продовженням робіт із біологічного кругообігу речовин були дослідження з інтенсифікації живлення деревних порід і підвищення продуктивності лісів за допомогою мінеральних та органічних добрив. Із 1970 року основну увагу П. С. Пастернак зосередив на вивченні екологічної ролі лісів, їх стабілізуючого значення в охороні довкілля. Встановлюється роль лісових насаджень та їх розміщення на водозборах у захисті водойм від забруднення агрохімікатами, вивчається вплив забруднення

атмосфери промисловими викидами на стан лісів, роль лісів у детоксикації токсичних речовин залежно від кліматичних умов, забруднювачів і складу лісових насаджень, започатковується моніторинг лісів України. Значну увагу в цей же період П. С. Пастернак приділяє вивченню рекреаційних ресурсів лісів України та заходам із підвищення їх стійкості в умовах антропогенних навантажень. Особливе місце посіли праці останніх років, в яких аналізуються наслідки аварії на Чорнобильській АЕС для лісів, розкривається роль лісу в стабілізації екологічної обстановки, обґрунтовується система ведення лісового господарства на територіях, забруднених радіонуклідами.

За період роботи П. С. Пастернака директором інституту значно розширилися зв'язки з зарубіжними спеціалістами лісового господарства. В інституті побували науковці із захисту лісу, лісової селекції, фізіології лісових рослин із Болгарії, В'єтнаму Норвегії, Угорщини, Фінляндії, Швеції та інших країн.

З 1989 року П. С. Пастернак у зв'язку із хворобою переходить на посаду завідувача лабораторії екології лісу УкрНДІЛГА. Життя його обірвалося 10 січня 1994 року...

П. С. Пастернак опублікував понад 280 наукових праць, під його редагуванням вийшло у світ близько 80 наукових збірників, монографій. Велику увагу він приділяв підготовці наукових кадрів. Як справжній учений він постійно турбувався про тих, хто прийде йому на зміну, хто буде після нього продовжувати його справу. На жаль, не всі можуть дати дорогу молоді. Петро Степанович міг. Він охоче ділився з молоддю науковими ідеями, його завжди оточувала здібна молодь. Під його керівництвом 30 аспірантів і здобувачів стали кандидатами наук. Деякі з них уже захистили докторські дисертації, а інші – на порозі захисту. Вони складають основу лабораторій моніторингу, екології, успішно працюють в інших лабораторіях інституту, багатьох наукових закладах нашої країни.

П. С. Пастернак активно виступав на захист природи України й, особливо, Карпат, публікуючи статті у громадсько-політичних журналах і газетах. Протягом усього життя брав активну участь у суспільно-громадському житті. В студентські роки був головою студентського наукового товариства, з 1956 року активно працював у товаристві охорони природи, обирався членом президії його обласних рад, з 1965 року був членом правління республіканської

ради НТТ лісового господарства та лісової промисловості. Він був головою редколегії збірника „Лісівництво і агролісомеліорація”, членом редколегій журналів: “Лесоведение”, “Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість”, “Лісовий журнал”, “Лесное хозяйство”.

За великі наукові заслуги у 1979 році П. С. Пастернаку присуджено почесне звання “Заслужений лісівник України”, в 1985 році його нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України, в лютому 1993 року обрано академіком Української екологічної академії наук. Неодноразово П. С. Пастернак брав участь у виставках досягнень у народному господарстві, нагороджений срібною та бронзовими медалями.

П. С. Пастернак із сином Тарасом. Мукачеве, 1963 рік

Сім'я. Зліва направо: Володимир, Галина Михайлівна, Тарас. 1982 рік.

У повсякденному житті Петро Степанович був людиною великої духовної сили та творчого розмаху з небаченою працездатністю. Він сприймав усе з відкритою душею й віддавав усього себе вирішенню тих проблем, які ставила перед ним наука, практика повсякденного життя та людські стосунки. Він був відмінним сім'янином, багато часу й уваги приділяв родині – це і відвідування театру, музеїв, вечорів поезії, якою й сам захоплювався.

Весь вільний час він із задоволенням займався з синами й виростив їх порядними, працелюбними та високоосвіченими. Він був для них і вчителем, і другом, і зразком для наслідування. Сини успадкували від батька любов до науки. Обидва захистили кандидатські дисертації та успішно працюють – старший Тарас у галузі молекулярної генетики, а молодший Володимир продовжує й розвиває роботи з тематики, започаткованої Петром Степановичем.

Все, що міг, якнайкраще для сина

Ти зробив і лишив заповіт.

Шлях життєвий твій, тату, тернистий

З юних літ сам на хліб заробляв,

Право бути Вкраїні корисним

Ти свідомо весь вік здобував.

Збігли весни, роки за роками,

А наш батько у серці живий ...

Заповіт твій щомиті з синами

І твій клич: „Україну любити!” святий,

Яку Петро Степанович щиро любив.

Сім'я

Наукова діяльність П. С. Пастернака

Петро Степанович Пастернак належав, навіть з відстані такого короткого часу, без жодного перебільшення, до різнобічно талановитих людей. Аналітичний склад розуму, висока освіченість, глибока ерудиція, логічні, чіткі та завершені наукові думки, ясність їх викладення вимальовують перед нами людину талановиту й неординарну. Завдяки вродженому інтелекту, хисту керівника, прекрасній пам'яті, великій працелюбності, майже ідеальній організації науки, вмінню дискутувати й активно відстоювати свою наукову позицію, послідовній і жорсткій безкомпромісності, щедрості душі вчений завоював глибоку повагу всіх, хто працював і спілкувався з ним.

Його найтиповішою рисою як людини й ученого була феноменальна інтуїція. Усіх, хто займався наукою, він поділяв на вчених, котрі розвивають науку й яких, на його думку, не так уже й багато, – і науковців, котрі власне здійснюють наукові дослідження – і розрізняв їх у спілкуванні й вимогах до них. Завжди любив повторювати, що в морі можна бачити краплю, але й у краплі треба побачити море... Сам він цим володів досконало. Вимагав цього від учнів. Мав різнобічні наукові інтереси та прекрасний педагогічний дар, був вимогливим, але чуйним і доступним.

Відтинок часу довжиною сорока одного року відділяють першу й останню наукові праці Петра Степановича. За цей час він творчо розвивав ідеї видатних класиків природничих і лісівничих наук В. В. Докучаєва про зональність географічних явищ і системний підхід до вивчення ґрунтоутворювального процесу, Г. Ф. Морозова про ліс як явище географічне, Г. М. Висоцького про функції та роль лісів, В. І. Вернадського про всезростаючий техногенний вплив на біосферу і значення екосферної функції лісів, свого друга та вчителя П. С. Погребняка про лісову типологію.

Своїми оригінальними науковими поглядами й ідеями, ґрунтовними знаннями й непересічними працями він досяг висот у лісовій екології, лісознавстві й лісівництві, лісовому ґрунтознавстві, лісовій типології, захисному лісорозведенні, лісовій радіоекології. Та найяскравіше талант Петра Степановича як ученого проявився у галузях лісового ґрунтознавства й екології лісу.

Лісова типологія. Петро Степанович різнобічно вивчав типи лісу при кожному дослідженні, вмів по-морозовськи «непізнані» типи «пізнавати», тобто вмів їх відрізнати у природі й добре, всесторонньо знав їх, «відчуваючи» різницю й подібності між ними.

Одна з перших узагальнюючих наукових праць Петра Степановича з типології лісів була присвячена смерековим лісам Карпат [5], які він того часу детально вивчав, працюючи на Закарпатській лісовій дослідній станції. Вона стала складовою невеликої за обсягом, але достатньо ємної за змістом монографії про типи лісів Закарпаття, добре відомої як науковцям, так і практикам. Із притаманною йому ясністю викладу далеко не простих речей, Петро Степанович навів характеристику 8 типів смерекових лісів Закарпаття, не тільки вказав їх діагностичні ознаки, лісорослинні умови, характер поширення, але й запропонував залежно від цільового призначення лісів основні лісогосподарські заходи в них. Ці заходи стосувалися як способів відновлення лісів, так і рубок догляду й головного користування, реконструкції насаджень та їх диференціації для посилення кліматорегулювальної й захисної ролі гірських екосистем. Суперечливими мені видаються – уже з сучасного погляду, – лише рекомендації щодо застосування суцільнолісосічних рубок...

Однак, по суті, ця праця, нарівні з публікаціями Ю. Д. Третьяка, Б. Ф. Остапенка, М. С. Улановського, З. Ю. Герушинського, П. І. Молоткова, П. А. Трибуна, С. В. Шевченка, М. І. Косця, Ф. О. Гриня, Г. Л. Тишкевич, С. А. Генсірука, К. К. Смаглюка, П. С. Каплуновського, І. І. Молоткової, А. М. Гаврусевича, С. М. Стойка, М. А. Голубця, К. А. Малиновського, О. В. Чубатого, І. П. Федця відкрила серію робіт, присвячених всебічному вивченню гірських типів лісу Карпат уже на засадах системного підходу до їх виділення й оцінки. Згодом, характеризуючи лісотипологічні дослідження в Українських Карпатах, проф. З. Ю. Герушинський (1996) назве цей етап у розвитку типології як синтез вихідної інформації, який завершився розробкою на науковій основі класифікаційної схеми лісів за єдиною методикою, тобто класифікацією типів лісорослинних умов і типів лісу Карпат. І Петро Степанович був одним із піонерів такої розробки.

Згодом він продовжив дослідження типів лісу і ґрунтових умов їх зростання й розповсюдження практично в усіх лісорослинних зонах

України. Працював із великим колективом лісотипологів та фахівцями із суміжних наук, збагачував їх своїми знаннями і сам черпав від них досвід і знання типів лісу. Наслідком цього стали узагальнюючі праці [13, 14], в котрих значно глибше висвітлено закономірності формування типів лісу з позицій української лісоекологічної школи, послідовником якої й був П. С. Пастернак. Так, характеризуючи типи хвойних лісів Карпат, він нарівні з майже стандартизованими їх показниками (поширення та приуроченість до елементів рельєфу, діагностичні ознаки типу лісу, типи корінних і похідних від них деревостанів, ґрунти, підлісок, поновлення, індикатори й переважаючі види трав'яного покриву) наводить їх повний класифікаційний список, оцінює продуктивність деревостанів, узагальнює досвід рубок догляду і способи відтворення лісу штучним шляхом.

У колективній монографії відомих учених, присвяченій гірським лісам колишнього Радянського Союзу, на підставі типологічних досліджень і досвіду ведення лісового господарства в Українських Карпатах, П. С. Пастернак, видається мені, цілком свідомо не рекомендує суцільних рубок, а пропонує надати перевагу поступовим насіннево-лісосічним, як таким, що забезпечують добре природне поновлення лісу, значно збільшують світловий приріст дерев, що залишаються після першого прийому рубань, переважаючи можливий приріст вибраної частини насадження [14]. П. С. Пастернак був не тільки добрим знавцем, але й патріотом українського лісу. Тому не дивно, що існуючої лісової політики й тенденції, яка періодично складалася щодо карпатських лісів стосовно збільшення тут заготівель деревини, він принципово не підтримував. Завжди сміливо й навіть професійно жорстко виступав проти надмірних рубань лісу. До думки відомого й шанованого професора лісівництва, авторитетного керівника головного науково-дослідного інституту лісового господарства й агролісомеліорації в Україні змушені були прислуховуватися чиновники різного рангу міністерств лісового господарства й лісової промисловості і рахуватись із позицією його й очолюваного ним колективу науковців. Завдяки його витриманості й послідовності у відстоюванні поглядів щодо майбутнього українського лісу, часто вдавалося попередити багато бід.

Спірним у його публікаціях того часу [13, 14] залишається лише один принциповий узагальнюючий висновок про те, що основним методом лісовідновлення хвойних лісів у Карпатах є лісові культури... Відношу це не до розуміння автором самої природи лісу, яку він знав просто блискуче, а до данини тим тенденціям, які упродовж десятиліть складалися в українському лісівництві радянського періоду.

Заслуговує на увагу підхід П. С. Пастернака, його співавторів Р. Г. Кисілевського-Бабиніна, Л. О. Медведєва, І. П. Федця та однокумців – Б. Ф. Остапенка й М. С. Улановського до виділення таксономічних одиниць лісорослинного й лісогосподарського районування України на зонально-типологічній основі [15]. Для лісорослинного районування це – зона, підзона, провінція, підпровінція, район, які мають точні й адекватні природі лісу ознаки. Для зони й підзони це – основні характеристики клімату, ґрунтів і рослинності (коефіцієнти зволоження, суми позитивних середньомісячних температур, переважаючі ґрунти та природна рослинність), для провінції та підпровінції, крім цього, і членування території за поширенням і змінами основних едифікаторів або, відповідно, і субедифікаторів на плакорі, для району – співвідношення типів лісорослинних умов і головних порід у природних лісах. За такого підходу в рівнинній частині України виділено 7 зон (лісова, Українське Полісся, Волино-Придністров'я, лісостеп, північний лісостеп, південний лісостеп, степ), три підзони (байраково-стєпова, середньостєпова та підзона дуже сухого стєпу), три підпровінції (західна, центральна, східна) та 24 лісорослинних райони – від Прип'ятського до Нижньодніпровського. Вигідно цю класифікацію вирізняє від інших цільність співвідношення таксонів, що ґрунтуються на природній рослинності й умовах середовища, а також не надмірні ні узагальненість, ні деталізація, достатня узгодженість із типами лісу, як основною класифікаційною та природно-історичною одиницею.

Лісогосподарське районування розглядається як поділ території за природними й економічними умовами з яскраво вираженими особливостями ведення лісового господарства [15, 16, 21]. Воно здійснено за трианговою ієрархією: макро-, мезо- та мікрорайонування. Для України виділено рівнинні (лісову, лісостєпову Правобережну, лісостєпову Лівобережну, північно-

степову, південностепову) та гірські (Карпатську і Кримську) лісогосподарські області, які об'єднують 12 лісогосподарських округ із 15 районами. Ця класифікація добре узгоджена з лісорослинним районуванням. Важливо і те, що для кожної округи запропоновано пріоритетний напрям ведення господарства з урахуванням цільового призначення лісів. І знову ж таки, це районування здійснено на підставі доброго знання географічних особливостей типів лісів, тобто на природно-історичній основі, а тому й отримало назву зонально-типологічне. Заслугою Петра Степановича в цій розробці є знову ж таки обґрунтування ґрунтових таксонів для районування великих територій і опрацювання напрямів ведення господарства.

Взаємозв'язок типів лісу з типами ґрунтів. Уже на початку наукової діяльності П. С. Пастернак зосередив свою увагу на всебічному вивченні взаємозв'язків між типами лісу й характером ґрунтоутворення [1–3]. Він не лише показав, на яких генетичних типах ґрунтів формуються ті чи інші типи лісу, що вже само по собі було і є немалим досягненням, але й як послідовник ідей П. С. Погребняка, встановив морфологічні й фізико-хімічні властивості типів ґрунту залежно від типів деревостану. Завдяки його дослідженням відомо [1–4, 6–12], що ґрунти букових лісів на флішевих породах порівняно із ґрунтами хвойних лісів відрізняються світлішим забарвленням, меншим вмістом і більш фульватним характером гумусу, меншою кислотністю. У свою чергу ці ґрунти поділені ним на такі види: 1) бурі гірсько-лісові кислі неопідзолені у високогірних яворових, ялицевих і ялинових бучинах і суббучинах; 2) світло-бурі гірсько-лісові у чистих бучинах і суббучинах; 3) світло-бурі лісові опідзолені в грабових бучинах і суббучинах.

У бурих і гірсько-лісових ґрунтах бучин рН водної витяжки коливається у межах 4,5–5,5; спостерігається підвищений вміст суми поглинених основ у верхніх горизонтах ґрунтів і прогресуюче зменшення у нижніх, що пояснюється накопиченням поглинених основ унаслідок розкладання підстилки. Ґрунти свіжих і вологих буково-ялицевих і ялицевих раменей за морфологічними ознаками відрізняються від ґрунтів бучин інтенсивнішим темно-бурим забарвленням, особливо у верхніх горизонтах. Вони також неопідзолені, співвідношення $C : N$ у верхніх горизонтах знаходиться в межах від 8 до 12 (у ґрунтах бучин – порівняно невисоке, сураменей – від 18 до 25).

Петро Степанович разом зі своїм учнем і колегою В. В. Скибою встановили [6], що вміст гумусу у ґрунтах бучин невисокий (у верхніх горизонтах від 5 до 8%), а розподіл його за профілем рівномірний; у ґрунтах раменей – від 7 до 14%, сураменей – іще вищий. У бурих гірсько-лісових ґрунтах сураменей виділяється дещо ущільнений ілювіальний горизонт, в елювіальному горизонті помітна присипка SiO_2 . На відміну від ґрунтів бучин і ялиників у ґрунтах сураменей на загальному фоні підвищеної кислотності виділяється елювіальний горизонт. У складі гумусу тут значну участь беруть гумінові кислоти, що надають темнішого забарвлення ґрунту.

При зміні умов ґрунтового зволоження в бік його збільшення, де формуються сирі типи лісу, Петро Степанович зауважив, що у профілях бурих лісових ґрунтів появляються слабо виражені морфологічно ознаки опідзолювання, які можна виявити аналітично [1, 11]. У цих випадках чітко виявляється оглеєння нижніх горизонтів. У районі вулканічних Карпат бурі лісові ґрунти утворюються на продуктах розкладання основних порід (базальтів, андезито-базальтів), під буковими й дубово-буковими лісами – менш кислі, реакція близька до нейтральної, насиченість основами висока.

Петро Степанович описав також гірсько-підзолисті й торф'яно-гірсько-підзолисті ґрунти, які формуються біля верхньої межі лісу в умовах суворого клімату під чистими смеречинами, смереково-кедровими насадженнями і гірсько-сосновим криволіссям на продуктах вивітрювання пісковиків. Як морфологічні ознаки цих ґрунтів, так і фізико-хімічні й валові аналізи засвідчили наявність у них підзолистого процесу. Ці ґрунти мають сильно кислу реакцію (рН водної витяжки 3,9–4,3). Петро Степанович установив різке зменшення вмісту гумусу в елювіальному горизонті та збільшення його в ілювіальному горизонті, що свідчить про значну рухомість органічної речовини [2, 7, 11].

За складом органічної речовини ґрунти під гірською сосною різко відрізняються від інших ґрунтів Карпат. У торф'янистому горизонті чітко виражено переважання гумінових кислот над фульвокислотами. В ілювіальному горизонті вміст гумінових і фульвокислот приблизно однаковий.

І, нарешті, описані ним підзолисті буроземні ґрунти, які поширені у передгірних районах Прикарпаття у вологих ялицевих і

ялицево-букових дібровах та смереково-букових яличинах і суяличинах, несуть у собі риси як буроземного, так і підзолистого процесів. Обмінна кислотність у цих ґрунтах обумовлена алюмінієм, ілювіальний горизонт сильно оглинений. Характеризуються помірним біологічним кругообігом.

Для широкого загалу ці висновки можуть здатися результатами лише певної конкретної наукової праці – з одного боку, це так і було, однак саме вони просто і яскраво – з іншого боку – демонструють вміння поставити проблему й водночас простими й доступними засобами успішно вирішити її. Тип лісу за такого підходу наповнюється конкретним змістом його складових, і, що головне – на своїй природній географічній основі. Тип лісу отримує конкретну межу свого об'єму і точне співвідношення з іншими таксономічними одиницями. З цих і нижче розглядуваних питань П. С. Пастернак видав монографію “Лісові ґрунти Українських Карпат” [9] та підготував докторську дисертацію на тему “Взаємодія між лісом і ґрунтом в основних типах лісу Карпат”, яку блискуче захистив перед вченою радою лісогосподарського факультету своєї *Alma mater* – Української сільськогосподарської академії – у 1969 році.

Те, що кожний тип лісу приурочений до певного типу ґрунту, було відомо від моменту зародження лісової типології. Заслуга Петра Степановича полягає в тому, що він цю загальну істину трансформував для умов Українських Карпат у дотепер викінчену систему оцінки типів ґрунтів у взаємній обумовленості їх зонального поширення та вертикальної поясності. Ця система продемонструвала чіткий взаємозв'язок кліматичних, ґрунтово-гідрологічних умов й організмів на рівні й у обсязі, що вельми важливо, типу лісу. Більше того, і тут віддамо йому належне як науковцеві з прекрасною інтуїцією – він уже тоді у 50–70 роки минулого століття не задовольнився відносно статичною оцінкою ґрунтово-типологічних умов, а пішов далі, підійшовши до цієї оцінки на рівні процесу. Він вивчив процес біотичного кругообігу речовини на рівні обігу основних елементів живлення дерев і деревостанів у типових лісових біогеоценозах залежно від їх приуроченості та пристосованості до умов середовища на всьому вертикальному протязі гірської екосистеми Українських Карпат.

Напрями вивчення типів лісу. Тут видаються нам і понині три важливі напрями (підходи), застосовані Петром Степановичем до

вивчення типів лісу. Сам він їх сформулював від самого початку досліджень, а потім лише доповнив і розвинув у пізніших працях [1, 17–20].

1. Тип лісу визначається й біологічним (вірніше назвати – біотичним, або ще точніше – біогенним) кругообігом, який є рушійним поштовхом усіх змін у лісовій екосистемі. Його показники – динаміка, ємність і інтенсивність. Показники ємності й інтенсивності обміну, продуктивності органічної маси з урахуванням однорідності едафічних умов дають змогу класифікувати типи кругообігу речовин, а також самі типи лісу.

2. Для класифікації лісорослинних умов і типів лісу провідними, визначальними чинниками середовища є тепло, опади, континентальність клімату, вологість і трофність ґрунту. Склад, будова і продуктивність лісових насаджень розглядаються як відображення кількісних градацій цих факторів.

3. Важливішими питаннями лісотипологічних досліджень на найближчу перспективу слід вважати: розробку кадастру та принципів групування типів лісу, технологічних схем лісогосподарських заходів і систем ведення лісового господарства за типами (групами типів) лісу, виділення еталонних резерватів типів лісу, організацію біогеоценотичних досліджень тощо.

Всі ці напрями взаємопов'язані і лише датуються у дослідницькій праці Петра Степановича різними часовими відтинками й періодами. Їх коротко можна би сформулювати так.

1. Цілісний цикл біотичного кругообігу як ознака типу лісу.
2. Чинники середовища і структура рослинності як підстава для кількісної оцінки типу лісу.
3. Кадастр типів лісу як основа реалізації систем лісогосподарських заходів за типами лісу.

Торкнемося цих підходів на підставі основних праць Петра Степановича.

Вивчення кругообігу було чи не найпліднішим здобутком узагалі в його науково-дослідницькій діяльності завдяки дуже добре спланованому і масштабному проведеному експерименту на прикладі найпоширеніших типів лісу Українських Карпат.

Вивчення біотичного кругообігу речовин дало змогу Петру Степановичу встановити істотні відмінності даного процесу в різних типах лісорослинних умов, типах лісу і типах деревостану. Співвідносно до класифікаційних лісотипологічних одиниць ним установлені, обґрунтовані й виділені, відповідно, такі рівні біокругообігу: тип, підтип і вид.

У лісових екосистемах Українських Карпат Петро Степанович виділив такі типи біологічного кругообігу речовин: боровий, суборовий, сугрудовий, грудувий. Як найменування, так і їх характеристики відповідають аналогічним типам лісорослинних умов. Тип кругообігу постає як група явищ у системі «ліс-грунт» в однорідних едафічних (і додам – кліматичних) умовах за спільністю ємності обміну та продуктивності органічної маси.

Підтип кругообігу речовин виділяється за рівнем споживаних і повернутих хімічних елементів і значною мірою визначається видовими складом деревних порід біоценозу. Вид кругообігу виділяється за інтенсивністю мінералізації органічних речовин, що надходять на ґрунт у вигляді опаду.

Сугрудовим і грудувим смереково-буково-ялицевим типам властива висока акумуляція хімічних елементів у рослинності та ґрунті, буковому й буково-дубовому – висока акумуляція лише в самій деревній рослинності при низькій акумуляції біогенних елементів у підстилці та ґрунті.

Кругообіг у різних типах лісу отримав чисельні параметри. Отже, трьохвимірна едафо-кліматична сітка може з успіхом бути доповнена четвертою ординатою – параметрами біотичного кругообігу. Це й логічно, бо єдність умов середовища і рослинності проявляється у конкретних лісових екосистемах через процеси обміну речовиною та енергією.

Однак треба критично зауважити, що дотепер ця закономірність не була ні належно осмислена, ні поцінована, ні тим більше (і це попри низку проведених фундаментальних досліджень різних учених!) – глибоко теоретично розвинена. Можливо тому, що необхідно би точніше сформулювати таксономічні ранги біотичного кругообігу як цілісного циклу, може й тому, що нелегко визначити параметри біокругообігу, які найточніше відповідають підпорядкованості класифікаційних лісотипологічних одиниць, або

взагалі, довести, що в динамічному циклі «біокругообіг-лісова екосистема» є першопричиною, а що – наслідком.

Але, попри все, видається, що на цих засадах можна кількісно обґрунтувати розмежування між типами лісорослинних умов, типами лісу і типами деревостанів, тобто розвинути закладені П. С. Пастернаком основи нового напрямку в лісівничо-екологічній типології.

На такій основі можуть бути обґрунтовані моделі оптимального складу та структури деревостанів, способи й інтенсивність рубок догляду, способи рубок головного користування, лісовідновних і реконструктивних рубок. Коротко зауважу, що це можливо хоча б тому, що динаміка лісу і є процесом зміни його складових у просторі та часі під впливом природних і антропогенних чинників. Ці чинники оцінює й класифікує лісова типологія різними методами, у тому числі й на рівні процесів. Установлення параметрів інтенсивності та об'єму таких процесів стає вимогою часу...

Однак навіть і те, що було запропоновано П. С. Пастернаком, мало не лише наукову, але й практичну цінність. На цій основі ним із учнями й послідовниками були розроблені способи відновлення лісу на кам'янистих розсипах і типи лісових культур у Карпатах, способи й норми внесення мінеральних добрив у Лісостепу й Поліссі, які застосовуються вже протягом трьох десятиліть. Прямим продовженням робіт із біотичного кругообігу речовин є дослідження з інтенсифікації живлення деревних порід і підвищення продуктивності лісів за допомогою мінеральних та органічних добрив.

Другим важливим напрямом у вивченні типів лісу стало встановлення їх кількісної оцінки, необхідність якої П. С. Пастернак активно пропагував. Ще 1976 року в УкрНДЛГА було оголошено конкурс на краще обґрунтування такого підходу. Петро Степанович сам очолив конкурсну комісію, організував низку обговорень висунутих ученими пропозицій і, зрештою, запропонував цю тематику для спільного міжнародного (США, Угорщина, СРСР) опрацювання. У результаті було опрацьовано методика кількісної оцінки типів лісу і зроблені перші спроби її реалізації. Знову ж таки, на жаль, належного завершення цей напрям іще не отримав, хоча перспективність його є безсумнівною, особливо в плані встановлення обсягу типу лісу й консолідації різних типологічних

шкіл і підходів до оцінки типів лісу, а відтак – і до розробки лісовпорядкувальних і лісогосподарських заходів на зонально-типологічній основі.

Одним із завершальних етапів систематизації типологічних досліджень є розробка кадастру типів лісу [19, 20]. Кадастр типів лісу розглядається як систематизований перелік типів лісу даного регіону та їх уніфікована (за певною програмою) характеристика й оцінка. Звідси й основні задачі складання кадастрів: а) дати порівняльну основу для створення типологічної класифікації лісів регіону і крупніших територій; б) порівняти типи різних районів (в тому числі географічно замінюючі типи), зіставити типологічну структуру районів, провести лісотипологічне узагальнення; в) полегшити використання досвіду ведення лісового господарства в різних районах; г) реально оцінити можливості практичного розпізнавання типів лісу і прогнозування властивостей лісових біогеоценозів за їх рангом у лісотипологічній класифікаційній системі.

Цей напрям найчіткіше сформульований ним разом із проф. Б. Ф. Остапенком на третій всесоюзній конференції «Сучасні проблеми лісової типології» (Львів, 1983) завдяки, будемо справедливо, енергійним зусиллям і об'ємним напрацюванням його колеги та учнів.

Але справедливо також і те, що завдяки саме Петру Степановичу в УкрНДІЛГА була поставлена й завершена важлива наукова тематика – обґрунтування та створення систем ведення лісового господарства Полісся й Лісостепу України на підставі кадастрів типів лісу. Він був ідеологом цієї розробки, брав посильну участь у ній, організовував і всіляко підтримував колег. Зрештою, всі його праці в галузі лісової типології спрацьовують на створення кадастру типів лісу. Його організаційні зусилля у цьому напрямку наукових і прикладних досліджень заслуговують визнання й усілякої похвали.

Організатор лісотипологічних досліджень. Невід'ємною рисою П. С. Пастернака як ученого була велика організаційна робота на посаді директора УкрНДІЛГА. Два наступні листи, написані з інтервалом у 5 років, засвідчують ту велику увагу та сподівання щодо його діяльності з боку акад. П. С. Погребняка, який був його вчителем і другом.

10.10.1968 р.

Дорогий Петре Степановичу!

Здоровлю Вас із призначенням на посаду директора УкрНДІЛГА і бажаю Вам на цій посаді всіяких успіхів для квітування української лісівничої науки!

Ви – шостий директор УкрНДІЛГА і перший вчений з лісівничою освітою по головній галузі – лісогосподарсько-лісівничій з ґрунтознавчим ухилом, цеб-то – найближчим до акропетальної лінії української лісівничої школи, фундаторами якої є Висоцький і Олексіїв.

З приводу Вашого вступу на цей пост я хотів би висловити багато думок. Сподіваюся, що буде така нагода ближчого часу. Приглядайтесь до інституту, думайте над головними шляхами його розвитку, бо на тому етапі, до якого його довів Ваш попередник, залишатися ніяк не можна.

Я ж і цих передостанніх місяців продовжував мандрувати (як перед смертю, коли хочеш побачити востаннє дороги пейзажі). Коли ж вернувся з Москви, на нашу втіху Ваш рукопис знайшовся в шафі біля мого письмового б'юрка. Зараз же вона (О. К. – Ольга Кирилівна, дружина П. С. Погребняка, прим. автора) почала Вас шукати, дзвонити до Харкова, не довіряючи пошті (я радив відразу ж послати цінним пакетом до Харкова). Кажу їй – Ти затримаєш його захист, а це зовсім недобре для людини, яка була і певне буде моїм найближчим другом...

Сьогодні ми вже чекали на Ваш дзвоник із Харкова (так просила О.К. Вашу секретарку), але не дочекалися. Вислали цінним пакетом.

Ваша дисертація матиме успіх як капітальна наукова монографія. Не затримуйтесь!

Привіт дружині!

Ваш Погребняк .

7 травня 1973 року

Дорогий Петре Степановичу!

Надсилаю Вам свою доповідну записку про розвиток лісової типології в УкрНДІЛГА і прошу пробачити, що не так швидко, як мені хотілося. Докучали хвороби. Тепер мені краще і навіть я їду на тиждень (7–13.VI) до Москви на засідання Президії АН СРСР у справах наукової термінології.

Здоровлю Вас з Травнем і Днем Перемоги!

Ваш Погребняк.

На останньому листі варто зупинися бодай побіжно, бо в ньому один із фундаторів української типології так коротко передбачав перспективи розвитку української типології, яку належало реалізувати в УкрНДІЛГА (повністю вона викладена в монографії:

П. С. Погребняк. Лісова екологія і типологія лісів. Вибрані праці. – К., «Наукова думка», 1993. с. 216–217). Зокрема, він писав: «У програмі роботи відділу лісової типології, працюючого в тісному комплексі з іншими відділами Інституту, можуть одержувати досконаліше опрацювання проблеми підвищення продуктивності лісу шляхом внесення добрив, розведення швидкоростучих порід, стійкості деревних порід проти низьких температур, спеки та посухи, використання із цією метою взаємного впливу деревних і чагарникових порід, найкрупніші теоретичні питання водного, вуглецевого й азотного балансу лісу, які вивчаються типологами спільно з ґрунтознавцями та кліматологами. Зрозуміло, що типологи мають свою специфічну тематику. Але їх увага завжди повинна бути спрямована на комплексні із сусідами проблеми, де вони можуть відігравати якщо не головну (провідну), то в усякому разі цінну допоміжну роль. При всіх умовах типологи можуть і повинні бути правою рукою наукових керівників УкрНДІЛГА, і в усякому випадку – типологія повинна стати душею постановки проблем лісогосподарського науково-технічного прогресу. Ті великі і в деяких відношеннях несподівані зміни лісів під впливом нових завдань лісового господарства, зокрема, таких, як підвищення продуктивності лісів за допомогою нових для лісівництва інтенсивних способів, очікуване домінування так званого «рекреаційного фактора» та інших нових факторів у лісовому господарстві, – усе це потребує інтенсивної роботи типологів на новому теоретичному рівні. Бути готовим до цих перетворень, своєчасно прогнозувати їх – завдання лісівників-типологів, або, меншою мірою, вони потребують їх найближчої участі».

І якщо уважно і неупереджено переглянути тематику досліджень УкрНДІЛГА за роки керівництва ним П.С.Пастернаком, то можна констатувати, що це завдання, завдяки немалим організаційним зусиллям П.С.Пастернака, виконувалося постійно. Цілком зрозуміло, що всі рекомендації інституту виробництву базувалися на зонально-типологічній основі.

Лише за участю Петра Степановича були розроблені для України: лісорослинне і лісогосподарське районування, природно-господарське районування лісових ґрунтів, районування за небезпекою забруднення природних вод стоками з сільськогосподарських угідь, інструкція щодо крупномасштабного обстеження та

картографування лісового фонду, цільові програми рубок догляду, критерії оцінки стану лісових екосистем при нормуванні аеротехногенного забруднення зовнішнього середовища, кадастр типів лісу у зв'язку з промисловим забрудненням.

На зонально-типологічній основі базуються опрацьовані основні принципи застосування водоохоронно-захисних насаджень на сільськогосподарських угіддях, основи збереження й поліпшення генетичного фонду лісів і виділення в них понад 500 генетичних резерватів, цільові програми рубок догляду, система заходів у лісах рекреаційного призначення, параметри систем захисних лісових насаджень на водозборах в басейнах малих річок, принципи й засади організації та здійснення моніторингу лісів, система добрив для лісових розсадників, шляхи підвищення продуктивності лісових ґрунтів.

Як послідовник ідей Г. М. Висоцького й В. І. Вернадського, Петро Степанович надавав велике значення вивченню функціональної ролі лісів залежно від їх лісорослинних умов. Так, він разом із учнями опрацював функціональне призначення агролісомеліоративних насаджень в очищенні поверхневого стоку від мінеральних добрив, які вносяться на сільськогосподарських угіддях, принципи раціонального використання й охорони лісових ресурсів, перспективи лісокористування в Україні у зв'язку з антропогенною дією на лісові екосистеми.

Цей, навіть далеко не повний перелік, свідчить, що типологія стала душею вирішення проблем лісогосподарського науково-технічного прогресу, що поради його вчителя П. С. Погребняка щодо розвитку лісової типології були слушно враховані, і, зрештою, про велику працездатність самого Петра Степановича.

Він був одним із ініціаторів створення секції лісової типології при Проблемній раді АН СРСР і брав активну участь у її роботі. На засіданнях секції обговорювалися наукові засади розвитку типології, перспективні шляхи впровадження лісотипологічних розробок у практику лісового господарства. Виїзні засідання охопили різноманіття лісорослинних умов від тайги до Карпат, де безпосередньо на стаціонарних лісотипологічних об'єктах проводилися наукові дискусії. У 1985 році таке виїзне засідання за активної участі П. С. Пастернака було проведене в Харкові і Тростянці (Сумська область).

Синтез науки і практики. Петру Степановичу завжди був притаманний органічний синтез глибоких теоретичних і прикладних досліджень, на підставі яких для практиків лісового господарства ним у співавторстві опрацьовано й видано важливі посібники: «Посібник Карпатського лісівника» (1980), «Водоохоронні лісонасадження» (1986), «Довідник з агролісомеліорації» (1988), «Справочник лесовода» (1990), у яких викладено засади ведення лісового господарства України на типологічній основі.

Велике народногосподарське значення мали роботи П. С. Пастернака, присвячені інтенсифікації ведення лісового господарства. Він із учнями й колегами опрацьовали низку рекомендацій для умов України щодо застосування органічних і органо-мінеральних добрив при створенні лісових культур, оптимальної лісистості, створення культур в умовах промислового забруднення, оптимізації складу та структури деревостанів різного цільового призначення у різних типах лісу, обґрунтування оптимальних віків головних рубок, попередження усихання лісових насаджень у степовій зоні, підвищення стійкості лісопаркових насаджень, рекреаційного використання лісів і особливостей лісового господарювання в них.

**Дружба з виробництвом – запорука розвитку науки
(ліворуч – П. С. Пастернак, праворуч – М. М. Ведмідь)**

Особливо актуальними зараз є напрацювання П. С. Пастернака стосовно захисту водних об'єктів лісовими насадженнями від забруднення продуктами хімізації сільського господарства, створення культур в умовах промислового забруднення, лісового господарювання в умовах радіо-активного забруднення. Україн важливими та своєчасними були викладені ним екологічні пріоритети лісу при розвитку Української державності.

Почесне звання „Заслужений лісівник України” професор Петро Степанович Пастернак отримав заслужено і носив його гідно.

Він був справжнім і достеменним ученим.

Дякую талантові мого ВЧИТЕЛЯ, схилию голову перед ним як живим і його світлою пам'яттю.

Цитовані праці П. С. Пастернака

1. О зависимости между типами леса и характером почвообразования в горно-лесной зоне Советских Карпат // Совещание по лесному почвоведению при Институте леса АН УССР, тезисы. докладов. – К., Изд-во АН УССР, 1956. – С. 100–103.

2. Некоторые данные о физико-химических свойствах лесных почв Украинских Карпат // Вопросы повышения продуктивности лесов Карпат: Науч. тр. Закарпатской ЛОС, т. I. – Ужгород, 1958. – С.18–32.

3. Вміст органічних речовин в гірськолісових ґрунтах Карпат // Про відновлення гірських лісів Карпат: Наук. праці Карпатської ЛДС, т.ІІ. – 1960. – С. 39–47.

4. Взаємодія між лісом і ґрунтом в ялинниках Українських Карпат // Тези допов. міжнар. конфер. по вивченню флори і фауни Карпат і прилеглих територій, 1960.

5. Типы еловых лесов // Типы горных лесов. – Ужгород: Закарпатское обл. книжно-газетное изд-во, 1961. – С.54–63.

6. Содержание и состав гумуса бурых лесных почв Карпат // Почвоведение. – 1962. – № 12. – С.74–79. (соавтор В. В. Скиба).

7. Взаємодія між лісом і ґрунтом у чистих ялинниках Українських Карпат // Питання екології гірських лісів Карпат: Наукові праці Карпатської ЛДС. – Т. III. – К.: Держ. вид-во с.-г. літератури, 1963. – С. 5–19.

8. Взаимодействие между лесом и почвой в пихтово-буково-еловых насаждениях раменей в Карпатах // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1965. – Вып.3. – С.48–58.

9. Лісові ґрунти Українських Карпат. – Ужгород: Карпати, 1967. – 172 с.

10. Взаимодействие между лесом и почвой в буковых насаждениях // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1967. – Вып.12. – С.3–11.

11. Взаимодействие между лесом и почвой в основных типах леса Украинских Карпат // Автореф. дис... доктора с.-х. наук. – Киев, 1968. – 52 с.

12. Взаимодействие между лесом и почвой в дубово-буковых насаждениях дубрав Закарпатья // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1971. – Вып.27. – С.38–46.

13. Хвойні ліси України. – К.: Урожай, 1976. – 112 с. (співавтори П. П. Посохов, І. П. Федець, І. Б. Шинкаренко).

14. Горные леса Украинской ССР // Горные леса. – М.: Лесн. пром-сть, 1979. – С.105–118.

15. Лесохозяйственное районирование Украинской ССР // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1980. – Вып.56. – С. 43–51 (соавторы Р. Г. Киселевский, И. Ф. Федець, Л. А. Медведев).

16. Посібник Карпатського лісівника. – Ужгород: Карпати, 1980. – 336 с. (співавтори П. І. Молотков, І. П. Федець та ін.).

17. Сравнительный анализ деструктивных процессов в главнейших типах лесорастительных условий равнинных лесов УССР // Тез. докл. конф. “Проблемы и методы биотической деструкции органических веществ в почве естественных биогеоценозов и агроценозов” – Львов, 1982. – С.76–80 (соавтор И. И. Смольянинов).

18. Единство типа леса и биологического круговорота веществ в системе “лес-почва” // Тез. докл. Всесоюзн. конф.: “Современные проблемы лесной типологии”. – Львов, 1983.

19. Лесоэкологическая типология, ее принципы и задачи // Современные проблемы лесной типологии. – Львов, 1983.

20. Лесоводственно-экологическая типология, её принципы и задачи // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1984. – Вып.68. – С.3–7 (соавтор Б. Ф. Остапенко).

21. Справочник лесоведа – К.: Урожай, 1990. – 296 с. (соавторы П. И. Молотков, И. Н. Патлай и др.).

М. В. Чернявський, к.с.-г. н., с.н.с., доц. УкрДЛТУ, Львів

СПОГАДИ КОЛЕГ І УЧНІВ П. С. ПАСТЕРНАКА

К 70-летию со дня рождения Петра Степановича Пастернака

Наша первая встреча, о которой мало кто знал, произошла в 1954 году во Львове, где под председательством академика П. С. Погребняка проходило совещание представителей лесных научных учреждений Карпатского региона. От Львовского лесотехнического института отчитывался за научную деятельность маститый профессор. Говоря об исследованиях по рубкам главного пользования, профессор упомянул о своем новом способе. Я был очень удивлен, ибо этот способ представлял собой вариант одного из способов, предложенных Закарпатской ЛОС. О нем мы подробно рассказывали задолго до совещания упомянутому профессору. В выступлении о деятельности Закарпатской ЛОС я подробно рассказал и о так называемом «новом» способе. Поднялся страшный шум. Спасибо, меня защитил зам. директора нашего института Ф. Л. Щепотьев и тогда мне неизвестный совсем молодой П. С. Пастернак.

Последовала, как и обещал профессор, жалоба в ЦК КПУ, а вскоре на Закарпатскую ЛОС пожаловала и комиссия. Среди членов комиссии оказался знакомый нам П. С. Пастернак, присутствовал также профессор. Начался осмотр опытных объектов. К тому времени станцией заложено было уже много стационаров по рубкам главного пользования, рубкам ухода, реконструкции расстроенных насаждений, лесных культур. Профессор, в отличие от первого своего приезда к нам, когда он был доволен каждым нашим опытом, придирался ко всему, но под убедительными доводами, нашими и члена комиссии П. С. Пастернака, сдавался. Так началась дружба Закарпатской ЛОС с П. С. Пастернаком – научным сотрудником Института леса АН УССР.

Прошло два года, Институт леса объединился с УкрНИИЛХА на базе последнего. Как-то мне звонит из г. Харькова на станцию директор института С. И. Федоренко и спрашивает: «Как вы смотрите, если мы направим вам нового директора – П. С. Пастернака?» Мы ответили, что «просим прислать». Так у нас в Мукачeve директором ЛОС стал П. С. Пастернак. Начался интересный период в жизни станции, полный творчества,

чрезвычайно полезного соревнования; начались комплексные исследования по рубкам главного пользования, рубкам ухода. Например, по рубкам ухода Петр Степанович вел исследования по биологическому круговороту питательных веществ в системе «лес-почва», Р. Г. Киселевский изучал на секциях рубок ухода водный режим и транспирацию, Г. М. Пастернак – фотосинтез, мы с Ириной Ивановной вели лесоводственные исследования.

В короткий срок Закарпатская ЛОС (затем Карпатская ЛОС) превратилась в заметное научно-исследовательское учреждение, а в Карпатах – главное, несмотря на близость ЛЛТИ. За короткий срок в различных лесорастительных районах Карпат были заложены десятки стационаров, сотни пробных площадей; разработаны эффективные лесохозяйственные и лесокультурные способы, методы, технологии, многочисленные инструкции, наставления, правила. Лесное хозяйство Украинских Карпат полностью перешло на разработки станции. Был опубликован ряд важных монографий, в том числе под авторством или при соавторстве П. С. Пастернака «Лісові культури в Карпатах», «Типи горних лесов».

Особенно большой вклад в науку и практику внес Петр Степанович в изучении лесных почв. На Закарпатской ЛОС им была создана первоклассная лаборатория, где под его руководством начались глубокие исследования почв. Ими были охвачены все основные лесные группировки. Проведено тысячи анализов. В результате были получены интересные научные материалы, раскрывающие особенности лесных почв всех основных лесорастительных районов. Особенно важные данные были получены по формированию буроземных почв. Петр Степанович показал, что под буковыми и смешанными буково-хвойными насаждениями подзолообразование отсутствует. Этим были уточнены предыдущие исследования лесных почвоведов (Вернандер, Андрющенко, Гоголева).

Все исследования проводились на основе украинской лесной типологии. Это позволило найти соответствие типов биологического круговорота питательных веществ в системе «лес – почва» и типов леса. Эти связи в последующем были развиты и стали основой докторской диссертации Петра Степановича. Основные материалы для диссертации Петр Степанович собрал, будучи директором ЛОС.

С деятельностью П. С. Пастернака в Закарпатье была связана организация подготовки научных трудов Закарпатской ЛОС. Их было издано три тома в 1958, 1960 и 1963 годах. Кроме этого, были опубликованы десятки сборников, статей. В них публиковались самые свежие результаты исследований по биологическому круговороту веществ, естественному возобновлению лесов, лесных культур, причинам усыхания насаждений, защите леса, реконструкции расстроенных насаждений и т.д.

Станция установила связи со многими институтами бывшего Союза и стран наших соседей. Наши работы стали перепечатывать на своих языках румыны, чехи, болгары. Такой высокий авторитет имела Закарпатская ЛОС в бытность ее директором П. С. Пастернака.

Яремча. 1958 рік.

В 1964 году П. С. Пастернак становится директором созданного в Ивано-Франковске Карпатского филиала УкрНИИЛХА. Существует версия, что инициатором организации Карпатского филиала был П. А. Трибун. В действительности это не совсем так. Задолго до деятельности в этом направлении П. А. Трибуна у П. С. Пастернака родилась мысль преобразовать Закарпатскую ЛОС в Карпатский филиал. Были предприняты в этом направлении сильные шаги, получено было согласие во всех инстанциях. К сожалению, недостаточную активность проявили в Закарпатье местные власти. Гораздо более активными были ивано-франковцы – филиал оказался в г. Ивано-Франковске, а директором стал основной инициатор П. С. Пастернак. Здесь он с первых дней работы со своим заместителем Р. Г. Киселевским проявили себя как отличные организаторы науки.

Карпати ...

За кратчайший срок в филиале были оборудованы отличные лаборатории почвоведения, физиологии и биохимии, переработки лесной зелени. Все они были созданы на уровне современных

институтов. В филиал были набраны высококвалифицированные, энергичные, преимущественно молодые научные сотрудники. И здесь проявилась еще одна важная для руководителя черта у П. С. Пастернака: он отлично разбирался в людях, на основании одной беседы делал правильный вывод о перспективности научного сотрудника. Ошибки бывали очень редко. Вскоре филиал превратился в солидное научное учреждение, соответствующее институту. И не удивительно, что сегодня нет уже филиала, а есть институт горного лесоводства имени П. С. Пастернака. За сравнительно небольшой промежуток времени филиалом были решены важные задачи: разработаны эффективные способы и технологии эксплуатации лесов в горах, изучены причины катастрофических ветровалов и ветроломов, разработаны мероприятия по их предупреждению, составлены типы лесных культур на базе механизации трудоемких работ, обобщены исследования по биологическому круговороту питательных веществ, вылившиеся в докторскую диссертацию, которую П. С. Пастернак защитил в 1969 году. В 1968 году встает вопрос о новом директоре УкрНИИЛХА. И в институте, и в министерстве все сошлись на одной кандидатуре П. С. Пастернака. После недолгих колебаний П. С. Пастернак дает согласие.

Начинается новый, самый ответственный этап в жизни П. С. Пастернака – руководство лесной наукой в Украине. И он с первых дней в УкрНИИЛХА все свои силы, все способности отдает институту и его сети. Казалось бы, солидный институт с хорошо сложившимися традициями, с сильным коллективом исследователей – можно было спокойно продолжать устоявшиеся направления, ничего не меняя, но не таков был П. С. Пастернак. Он находит несоответствие в направлениях исследований и требованиях времени. Это в первую очередь относится к лесной экологии. В УкрНИИЛХА появляется новая лаборатория лесной экологии, которую возглавил сам П. С. Пастернак. Исследования этой лаборатории с каждым годом расширялись. Изучали очищающее влияние леса относительно загрязнения атмосферы ядовитыми выбросами различных предприятий, поглощение ядовитых веществ древесной растительностью, динамику состояния лесов, подвергшихся влиянию выбросов, устойчивость лесов и отдельных пород. Появились интересные результаты исследований.

Вскоре лаборатория стала одной из самых значительных в УкрНИИЛХА. О результатах ее исследований стало широко известно не только в Украине, странах бывшего союза, но и за рубежом. П. С. Пастернак и сотрудников лаборатории стали приглашать на союзные, международные конференции по экологии, публиковать в зарубежных изданиях. Возрос авторитет института.

В связи с Чернобыльской аварией организуются две новые лаборатории экологического направления по изучению радиологического воздействия на леса – на Старопетровской и Полесской станциях. Руководил всей тематикой, связанной с изучением радиационного воздействия, П. С. Пастернак. Но он не только официально руководил. Он участвовал в выборе и закладке пробных площадей, бывал в сильно загрязненных местах, не раз подвергался облучению. Результаты этого облучения не могли не сказаться на его здоровье.

П. С. Пастернак очень хорошо чувствовал пульс жизни. В связи с математизацией науки он расширяет лабораторию экономики и организует в ее пределах группу математического анализа, оснащенную современной компьютерной техникой. Во всем мире расширяются лесоводственно-селекционные исследования. И у нас в УкрНИИЛХА они развивались. Сегодня почти на всех станциях ведутся работы по селекции и семеноводству, лесоводству и лесным культурам на селекционно-генетической основе.

П. С. Пастернак обладал исключительной многосторонностью знаний и постоянно их пополнял. Еще в Карпатах он проявил себя не только как отличный почвовед, лесовод, но и как прекрасный лесокультурист, лесной типолог. В институте он уделял большое внимание полезащитному лесоразведению и стал неплохим полезащитником. Увлекался дендрологией, ботаникой и по знаниям древесных, кустарниковых и травянистых растений его можно было включить в десятку лучших знатоков института. В тематике каждой лаборатории П. С. Пастернак отлично разбирался. Поэтому с ним было интересно, хотя и не всегда легко, работать заместителям, заведующим лабораторий, руководителям тем.

Авторитет директора рос с каждым годом и в УкрНИИЛХА, и в Минлесхозе Украины, Гослесхозе СССР, в лесных институтах. В институте открылся спецсовет по защите кандидатских диссертаций. Председателем его становится П. С. Пастернак. Почти одновременно

его избирают членом специализированного совета по защите докторских диссертаций на лесохозяйственном факультете УСХА. В УкрНИИЛХА П. С. Пастернак был главным редактором республиканского сборника «Лесоводство и агролесомелиорация». Членом редакционных коллегий его избирают в Киеве – в сборнике «Лісове господарство, лісова і деревообробна промисловість», в Москве – в журналах «Лесное хозяйство», «Лесоведение». Под редакцией П. С. Пастернак вышло более 80 научных сборников, монографий, брошюр. Всего П. С. Пастернак опубликовал 280 работ, является автором 8 изобретений.

П. С. Пастернак был на удивление коммуникабельным человеком. Он находил точки соприкосновения для тесного научного и делового контакта, деловой дружбы с любым человеком. Он дружил с ответственными работниками Министерства, Гослесхоза, областными, районными руководителями. Это давало возможность решать сложные вопросы в пользу института. К дружбе личной, большой, настоящей П. С. Пастернак был очень разборчив и требователен. Я знаю только нескольких человек, которым П. С. Пастернак доверял свою дружбу, доверял все. Однако, к великому сожалению, и такой строгий подход давал иногда сбой.

Отличительной особенностью П. С. Пастернака был исключительно беспокойный характер. Он не мог не участвовать, не руководить самыми мелкими, порой спорными, неблагодарными, неприятными делами. Естественно, это также не способствовало его здоровью.

Уйдя от нас в расцвете научного творчества, П. С. Пастернак оставил хорошую смену, лесоводственно-экологическую школу. Ученики П. С. Пастернака продолжают его дело, развивают методы, идеи, а это значит, что имя П. С. Пастернака – большого ученого, внесшего огромный вклад в лесную науку и практику, никогда не сойдет из памяти потомков.

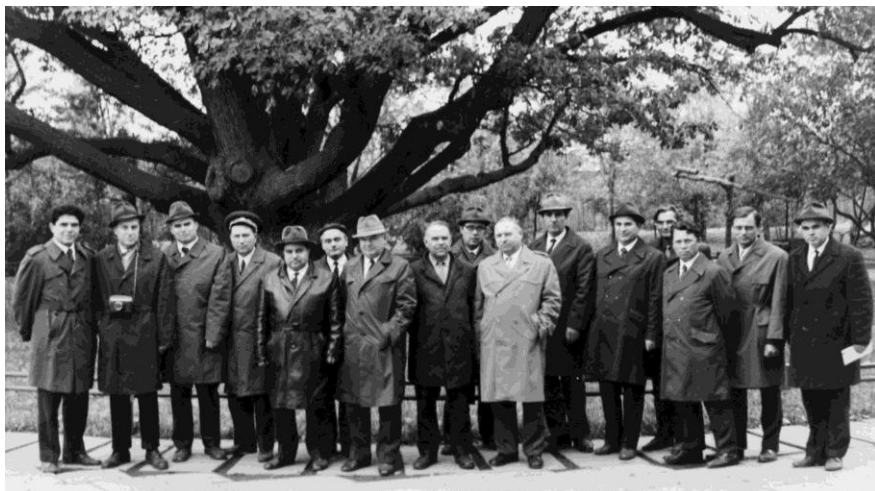
*профессор, доктор
сельскохозяйственных наук*

П. И. Молотков

«Вирусы» Пастернака в УкрНИИЛХА

О Петре Степановиче Пастернаке как об организаторе лесной науки и высокоспециализированном исследователе многое было сказано еще в бытность его работы в Закарпатской ЛОС, Карпатском филиале и УкрНИИЛХА. За многие годы работы руководителем вышеуказанных научных организаций ему удалось сформировать костяк единомышленников, активно содействовавших претворению в жизнь большинства его задумок. По эффективности воздействие этих задумок можно сравнить с «вирусами», но если обычные вирусы являются возбудителями инфекционных болезней растений, животных и человека, размножающимися только внутри живых клеток, то «вирусы» Пастернака были приспособлены размножаться в стенах института, воздействуя положительно на умы и деяния его сотрудников и инженерно-технических работников.

При поступлении в 1972 году в аспирантуру УкрНИИЛХА мне, лесомеханику, закончившему Воронежский лесотехнический институт и отработавшему три года в Комратской ЛМС (Молдавия), ни о чем не говорило имя П. С. Пастернака и тем более – «вирусы», связанные с его именем. Но так уж случилось, что первые два месяца аспирантской практики мне довелось проводить в кабинете первого зам. директора института по науке Р. Г. Киселевского, так как в отделе механизации проходил ремонт кабинета, в котором было отведено рабочее место и для меня. За эти два месяца я смог воочию убедиться в феномене руководства Петра Степановича. Организацию работы практически всех отделов института он доверил своему заместителю Ростиславу Георгиевичу, оставив за собой непосредственно работу УкрНИИЛХА и кооперацию его с союзными и международными научными организациями. И это строго соблюдалось все годы их совместной работы. Так, находясь уже в отделе механизации, я не единожды слышал от заведующего отделом А. Н. Недашковского сетования на то, что для положительного решения того или другого насущного для механизаторов института вопроса необходимо вначале убедить Р. Г. Киселевского. Поэтому Петр Степанович, прежде чем подписать какой-то документ, подготовленный в том или другом отделе института, всегда интересовался мнением Ростислава Георгиевича по этому вопросу. И об этом большинство сотрудников хорошо знали.

Учені-лісівники дослідної мережі УкрНДІЛГА

Как директор, Петр Степанович, уделял большое внимание воспитанию новых научных кадров, проходящих аспирантскую практику в институте. Вместе с этим, он требовал от всех, без исключения, молодых специалистов, поступивших в аспирантуру, чтобы выбранная тема диссертации соответствовала ученому званию кандидата таких наук, которые б отвечали основной специализации того или другого отдела. Так, для лесоводов, лесокulturников и агролесомелиораторов предпочтительными являлось притязание соискателей на кандидата сельскохозяйственных наук, механиков – кандидата технических наук, экономистов – кандидата экономических наук, а почвоведов и защитников леса – кандидата биологических наук. Такой пример селективного подхода П. С. Пастернака я ощутил на себе. Когда мною был собран полевой материал, проведены лабораторные работы, изготовлен и испытан опытный образец Понизителя пней, то я начал задумываться, для какого же Спецсовета следует готовить диссертационную работу? И, в первую очередь, попытался обратиться в наш институтский Спецсовет, председателем которого был Петр Степанович. Моя просьба была встречена категорическим отказом: «Если проходил аспирантскую практику в отделе механизации, то будь добр притязать на кандидата технических наук». Конечно, как всякий смертный на Земле, за такой ответ

был обижен на П. С. Пастернака. Только после защиты кандидатской диссертации в Спецсовете Воронежского лесотехнического института я вынужден был согласиться с мудрой политикой Петра Степановича в деле формирования высококвалифицированных специалистов УкрНИИЛХА. Ведь всем хорошо известно, что только многопрофильность научных сотрудников позволяла институту успешно проводить комплексные исследования по прорабатываемым региональным и межгосударственным Программам и темам.

Уже отмечалось, что особенно хорошо удавалось П. С. Пастернаку руководить аспирантской практикой, то есть готовить научные кадры. Не зря в институте считали: если посчастливилось попасть в аспирантуру к Петру Степановичу, то можно быть уверенным, что вероятность быстрого получения Диплома кандидата наук гарантирована на 70–80%. Что же касается других руководителей аспирантской подготовки в УкрНИИЛХА, то у некоторых такая вероятность снижалась до 20–30 %, а подготовка диссертационной работы растягивалась на 2–4 аспирантских срока. Поэтому многие соискатели считали за честь попасть в аспирантуру к П. С. Пастернаку, и не удивительно, что за время работы в УкрНИИЛХА ему удалось создать целую школу своих воспитанников (кандидатов и докторов наук).

Механізатори УкрНДЛГА

Йому було все цікаво

Суботник у Данилівському лісгоспі. П.С.Пастернак – третій зліва

Однако Петр Степанович не ограничивался одной своей школой или отделом. Он внимательно следил за успехами и невзгодами практически всех работников института. Так, когда я уже работал на Крымской ГЛНИС, и с моей женой случилось беда (раздробление

межпозвоночного диска), то директор УкрНИИЛХА все сделал для того, чтобы её направили лечиться в знаменитый Харьковский институт ортопедии и травматологии. Там ей сделали операцию, заменив раздробленный родной диск искусственным. Через два месяца после операции она смогла встать на ноги, а затем и ходить. Однако на этом действие «вирусов» Пастернака не остановилось. Как только он появился в Алуште, то вместе с женой (Галиной Михайловной) нашел время навестить мою семью. При этом посещении опять очень интересовался ходом выздоровления моей жены. От такого посещения, я, как, наверное, и многие из нас, проникся особым уважением к столь высокому визитеру. Лишний раз задумаешься: «Кто я для директора института?» – Простой научный сотрудник, которых под его началом свыше сотни человек, и вдобавок лесомеханик.

Ведь у работников отдела механизации в то время бытовало такое мнение, что Петр Степанович, как истинный естествоиспытатель, всегда относился с прохладцей к широкой механизации новых лесохозяйственных процессов. Он видел большое противоречие в системе «Лес – машина». Если это было и так, то тем более преклоняешься перед даром Петра Степановича быть незаурядным руководителем большого научного коллектива и оставаться надежным, чутким и ненавязчивым единомышленником для многих подчиненных. Поэтому не удивительно, что П. С. Пастернака вспоминают хорошим словом до сих пор и не только члены его научной школы, но и все другие, которые прямо или косвенно были связаны с ним по работе (водители, техники, инженеры и т. д.). Вот почему, если перефразировать слова основоположников коммунизма – «Призрак коммунизма бродит по Европе», то можно сказать, что: «Призрак «вирусов» Пастернака продолжает бродить по стенам УкрНИИЛХА». И дай Бог, чтобы этот Призрак бродил и дальше и не только в институте, но и в его опытной сети!

*Директор Крымской горно-лесной
научно-исследовательской станции,
доктор сельскохозяйственных наук
Н. Н. Агапонов*

Наш ППС

Между собой мы иногда называли его ППС. Звучало авторитетно и строго: «ППС сказал!». Потом, много позже – «Дедом». Уже как-то больше по-человечески: «...забежал сегодня к Деду...»

Прошло время, жизнь изменилась и многое расставила на свои места. Поменялись и мы – сегодня для нас уже важнее, каким человеком был Учитель...

* * *

Очередной приезд в институт. Мы по-прежнему идем с Андреем сначала в тесный кабинетик ППС, а потом уже в ставку, к начальству. Ньюансик, как говорится, чреват далеко идущими, но нас уже не переделаешь. Не у каждого есть такой папа Карло, хотя совесть, как обязательная комплектующая, сильно осложняет жизнь некоторым Буратиным.

Длинный, мосластый и нескладный Андрюха пытается засунуть то под стол, то под батарею, то под хлипкий канцелярский стул свои лапти сорокпоследнего размера, больше обычного горбится, но все равно теснит хозяина под дальнюю стенку, сложенную из книг. Вертикальные кирпичи-томики в неровной кладке слегка «дышат», стенка явно покачивается и когда-нибудь нас ожидает обвал. Увернется ли наш живой классик – ППС от книжной лавины почивших мэтров лесоводства, – тот еще вопрос.

Предусмотрительно остаюсь у двери. К тому же в нашей паре я – в некотором роде ведомый и свои новости мне выкладывать позже.

Чайник сердито шумит с полщелчка – наверное ППС его уже пару раз включал, пока ждал. А может, я и обольщаюсь, но все равно кипятилок поспекает подозрительно быстро. Нет, все-таки ППС нам искренне рад, хотя слегка и чертыхается – банка кофе и чашки, как всегда, попрятались среди книг. Стол, конечно, завален статьями, рецензиями, графиками, но все это решительно сдвигается в сторону – еще один поступок ППС. Напоследок он достает пепельницу, хотя мы еще ни разу не давали повода – обычно он с сожалением отпускает «на сигаретку» после кофе, но по одному и с условием «бычки по институту не разбрасывать». А пока сейчас последует предложение «по чуть-чуть вот такой вот настоечки на чистом спирту» для вдохновения, полета фантазии и рождения неординарных идей, кои нам крайне необходимы для плодотворного

заседательства. Ну, чего-чего, а идей у нас было и есть, особенно у Андрея. Настоячка продолжает настаиваться.

Интересно, сколько мы еще будем играть в эти чертовы игры. Играем по сложным и меняющимся правилам. Только одно правило не меняется и не изменится уже никогда.

ППС одинок. Это одиночество не великого и мудрого, суеютой жизнью утомленного, одиночество не отставного капитана некогда могучего и решительного корабля. Дело даже не в том, что многие перешли на другую сторону улицы. Он одинок так просто и так по-человечески, вполне осознанно оставшись один на один с собою прежним. Он одинок как учитель, чьи воспитанники встали на крыло, взлетели и забыли родное гнездовье. И ППС себя судит сам. Очень строго и в одиночестве, – и это съедает его большое большое сердце.

Мы это знаем. И он знает, что мы это знаем. И не пускает дальше определенной границы. Точнее, ближе к себе. И никогда ни одного слова, ни хорошего, ни плохого, ни о прежних, ни о нынешних. И ни совета, ни намека, как жить дальше. Дело – лес, лес – дело. Черт возьми, почему ППС так уверен, что у нас уже вполне достаточно житейской мудрости?

Впрочем, отвлекся. Игру помню, правила помню, – жду. Вот и оно: «Хлопцы, чуть не забыл, я ж вам тут сигареты приготовил!» Каждый раз ППС как-то по новому радуется возможности сделать что-нибудь приятное «хлопцам». Что поделаешь, получается, что мы же именно за этими сигаретами и пришли. Не сволочи же, чтобы лишать человека этой небольшой радости. Да и в стране как раз кризис, страна доходит до ручки – а потому ветеранам и участникам по особым карточкам особый табачный («Космос», в твердой пачке, с фильтром) паек. Правда, в спецмагазине и за деньги. Но с нас принципиально деньги не берутся: «Хлопцы, у меня ж и пенсия, и зарплата, так это в несколько раз больше, чем вы получаете. И пить-курить, кофе пить – нельзя, так что никаких затрат. Абсолютно никаких расходов. А вы курите, курите на здоровье!!!»

Очки на лбу, глаза уже смеются, ППС оживленно разоряет свою табачную лавку, раскладывается «Космос» на две кучки.

Еще раз чайник, крепкий кофе, настойка так и остается где-то в книжных глубинах, среди покинувших нас классиков. Разговоры,

«разрешите покурить, Петр Степанович» и через пять – десять минут уже уходит, заседания – комиссии поджигают.

«Да курите здесь, хлопцы, я окно открою», – едва заметная суетливость выдает, как не хочется ППС, чтобы мы уходили.

«Хлопцы, а может того, только не обижайтесь, может денег вот возьмете. Ну, вечером там в город пойдете, к девчатам, деньги ж надо...? На этих, на девчат?» – ППС отводит глаза так быстро, что мы не успеваем увидеть то, чего нам видеть нельзя.

Все – приехали, столбенею сидя. Потом, стараясь, чтобы поверил, к ППС: «Так Вы ж нас чему учили? А теперь куда посылаете? А мораль, так сказать, и моральность?»

Сконфуженный ППС верит и нарочито сердит: «Идите вы уже к черту! Не забудьте зайти попрощаться. «Космосу» еще дам».

Мы сделаем свои дела в Институте, зайдем попрощаться, заберем сигареты и уедем. Очень скоро мы вынуждены будем довольствоваться другим табаком, но тот горьковатый привкус «Космоса» останется навсегда.

* * *

Гарбузы посеяли на хозяйственных неудобьях, но уродились они царского формата. Позже выяснилось, что формат министерский, а речь идет вообще об экономической безопасности Родины. Но до поры до времени не догадывались об этом ни ППС, ни я – резво начинающий директор опытной станции. Начинал я, как истинный реформатор, со всех направлений и подразделений одновременно. Надо сказать, что в те не такие уж далекие времена на «фамильном гербе» вверенной мне ППС и райкомом станции, кроме вполне логичных дубовых листьев, книжек-микроскопов и пшеничного снопа нужно было бы находить место и для свиного рыла. Ежегодно две–три сотни кабанчиков и свинок оглашали дубовые рощи жизнерадостным «пожрать и немедленно». При невыполнении последнего условия крику было больше, а привесу меньше. Вокруг свирепствовала «Продовольственная программа», а раз в стране решили пообедать, то свинью под дубом следовало рассматривать как важнейшее государственное дело. И мы бодрились и боролись за привес, памятуя, что у предшественников вообще были молочно-товарные фермы и два плана – от райкома и министерства. Чесалось по многим причинам, но лучшим способом совершить прорыв в

животноводстве, конечно, были гарбузы, ибо всяким лишним килограммом зерна живо интересовалось государство.

Из всего коллектива, который втихомолку посмеивался над реформами очередного директора, только скотник Тарас по прозвищу Брумель, оценив роскошь гарбузного поля, изрек: «Как перед войной!» – и, перекрестившись, добавил: «Хотя здалёку стыдоба якась, як военнопленных в лопухах посадили».

Ассоциативное мышление Тараса всегда восхищало и удивляло народ, как и его спортивные показатели. Во времена молочно-товарных ферм Тарас, стимулируемый оторвавшимся быком-производителем, преодолел без подручных средств два с половиной метра забора, после чего приобрел гордо-спортивное прозвище и некий дар предвидения. Народ к Брумелю прислушивался, я же напрасно не обратил внимания на грозное пророчество.

Чем больше не верят в тебя, тем больше хочется доказать. Народ смеялся, я доказывал. Народ пережил и Лабунского, и Бобра, я вообще был тринадцатым по счету и явно не последним ... Надо ли пояснять, что в отчетности гарбузы не числились.

Между тем, с последними машинами зерна на элеватор засоби-ралось лето. Гарбузы по-прежнему нагло и бесстыдно выставляли на обзор из-под разлапистых листьев свои розовые выпуклости, близился час торжества. Ведь буквально через дорогу от животноводства – тонны дополнительных кормоединиц. А Тарас пребывал в скорби – жизнь явно готовила мне то, на что гарбузы похожи издалека.

Оставалось совсем немного – перекатить кормоединицы через ту самую дорогу, превратить их в килограммы того самого привеса тех самых свиней, что давно с вожделением лупятся на витаминный харч. Дальше просто – полновесные рубли и веселый кассир, тринадцатая зарплата, честь, хвала и еще премия.

Но правы древние – инициатива наказуема. Сгорнуть бы те гарбузы к чертовой матери бульдозером до приезда министерской ревизии. Теперь имеем – неучтенные излишки земли, неучтенная сельхозпродукция. Много неучтенной сельхозпродукции – урожайность-то сумасшедшая на гулявшей годами целине. Итог – вызов на коллегию министерства, ожидания и предчувствия – самые мрачные, поскольку после разноса, учиненного ППС, мы с телефоном три дня стеснялись друг друга.

Что дальше? А дальше – «кадры кинохроники»: Киев, министр Байтала, его раскатистое «г-а-р-б-у-з-ы», форма номер какая-то СХ, Родина в опасности, ... доверили, понимаешь, ... выговор, три оклада, гарбузы на приход, свободен!» ППС рядом: «молчи, не мели лишнего», потом ППС на трибуне – красный, злой, взъерошенный.

Потом внизу, у министерского подъезда – вокруг не чужой мне красивый город, отсюда в такое же время несколько лет назад я уезжал в степь с такими благими намерениями ... Ни звуков, ни запахов, никаких чувств, не вижу Киева. Обижен и злой на всех и вся! Только в голове крутится: «И эти свиньи, и эта работа, и это министерство, да нехай оно все... Голова–руки есть, не пропаду!»

Формулирование заявления «по собственному» перебивает ППС: «Ну что, успокоился? Ты приказ мой на три оклада получишь – отложи его подальше, не плати. Сам закрою... Зарплата маленькая, двое детей – тоже маленькие, он гарбузы сеет ... Езжай диссертацию дописывай!»

* * *

Третья или четвертая в моей директорской карьере балансовая. В первом корпусе суета. Озабоченные и показательно деловые институтские клерки снуют, судя по виду, с крайне важными бумагами. Я еще не искушен и от их официального облика немного холодит в разных местах организма.

Директора станций гоняются за ППС по этажам, просят денег. Я тоже – не исключение, передвигаюсь по территории мелкими перебежками, хочется сразу три яблока в одну жменю. Кроме балансовой, надо сдать кандидатский экзамен по иностранному и плотно упаковать прибывший со мной грузовичок станции возможно более дефицитными товарно-материальными ценностями с центрального склада, в темных глубинах которого есть даже дисковые пилы. И само собой – на каком-то маршруте догнать ППС и тоже внаглую попросить добавочного финансирования. Или трактор, на худой конец.

Уясняю – если к наглости приложить трезвый расчет и дела делать по очереди, все получится. Заведомо знаю – сейчас ППС неуловим. Поэтому целесообразно остановиться и терпеливо ждать, пока он сам не налетит на засаду. И в первую очередь получить подпись на накладной, чтобы мои водители занялись делом.

Повышенная встречаемость ППС наблюдается в вестибюле главного корпуса. Тут, на стационарной точке, и будем ждать. Тем более и водители под рукой. Пока они «читают» журнал «Общее лесоводство» на немецком языке – по дороге им пришлось повторить вместе со мной, по крайней мере, половину переведенных статей, а подписи под картинками я растолковал по отдельной просьбе.

В небольшом вестибюле у столика всегда образуется некий клуб прибылых и пришлых, которые оживленно обмениваются анекдотами и новостями со всей Украины. Сегодня в этом клубе солирует мой «боец» –водитель Толя Кивенко. Он и в малой компании, и в мирной жизни, – если трижды кашлянул, то жди заковыристого подвоха. А тут в центре внимания – каким-то провинциалам из Херсона да Житомира доводит к сведению преимущества механизации лесовыращивания в Европе. Причем наглядно и аргументированно, с первоисточником в руках. И хотя привирает при этом нахально и не стесняясь, коллеги с других станций уважительно не перебивают Толика – вал отбора мощности он и в Африке вал отбора, тем более в Европе. Конечно, не те обороты, не в том месте присобачен, а уж какое оборудование и что в лесу выделявает такой трактор ... Толя закатывает глаза, его уже понесло – у соседей и выше, и толще, и без сучков.

Из сумрака коридора, как огоньки дальней электрички, приближаются знакомые очки – большие, в черной оправе. Приближение, как всегда, стремительное и вираж неожиданен – через пару секунд журнал в руках у ППС. Он испытующе смотрит на «лектора», но Толя – не срамит родную сторонку: «Да, с Мариупольской ЛОС! Да, читаю, пока груз жду – вон директор торчит с накладной, а чё время зря терять! Конечно, понимаю, раз читаю! Шо написано? Та написано, шо вот эти трактора ЛКТ в восемь раз лучше, чем наши «Белорусы». И база, и моща, и привод, и лес не топчет. А про нормы горючего вообще страшно вслух говорить...»

Чертыхаясь про себя, отвлекая ППС накладной и он, глубоко задумавшись, уходит. Водители, получив пояснения по поводу собеседника и «ЦУ» на понятном языке, начинают испаряться. Но в дверях Толя оглядывается, без последнего слова никак: «Мужики, извините, сейчас занят, потом доскажу».

На следующий день – итоговое заседание Ученого Совета. Расслабляться на финише нельзя – добросовестно фиксирую для сорат-

ников все, что доносится с высокой трибуны. Пока счет равный – достается и на орехи, но изредка и орехов отсыпают. Последнее записываю особенно тщательно. А что, не последние – и урожайность, и привес, и хозяйственность. В науке новые дела-направления затеваем, важные с точки зрения экологии промышленного Донбасса. И вообще, молодые – перспективные... Особенно приятно это слышать от ППС. Ценит! Учет. Когда деньги приду просить.

Но с трибуны уже строят и воспитывают научную элиту института: «Оторвались, парите, переоцениваете, а сами багаж знаний... зарубежный опыт... овладевать немедленно! На Мариупольской ЛОС простые водители специальную иностранную литературу на языке оригинала... сам вчера видел... пока груз ожидают...»

Все! Стою один, как любимый ненорматив ППС, среди степи широкой и 28 прожекторов со всех сторон. Кажется, весь Ученый Совет, директора станций, присутствующие, присоединившиеся, гости заседания – все, как один, внимательно и недоверчиво-осуждающе смотрят на перспективного – что ж ты, брат зеленый, подставил нас так с иноземщиной? Предупреждать же надо, что водители грузовиков журнальчики иностранные почитывают. Да не простые – по лесному хозяйству.

Мне бы встать, оправдаться и опровергнуть – вон и чиновник министерский так недобро смотрит из президиума. Но молчу – почитывают таки, сволочи, дискредитируют эмэнэсов, старших, ведущих, да и профессоров заодно.

А ППС-то хорош, с такой трибуны – он серьезно или шутил?

P.S. Толика порвать бы, но что с него возьмешь, если он может пол-Украины с бодуна проехать, ни в одном колодце ведра не найти и напиться, наконец, в Днепропетровске – лежа, из Днепра. И люди верят!

*Директор Мариупольской
лесной научно-исследовательской станции,
кандидат сельскохозяйственных наук
В. А. Бородавка*

Спогади про професора Петра Степановича Пастернака

Вперше про Петра Степановича я почув під час навчання на лісогосподарському факультеті Української сільськогосподарської академії, куди його запрошували бути Головою державної екзаменаційної комісії. Студенти УСГА знали про його доброзичливе й разом із тим вимогливе ставлення до дипломників. Восени 1983 року після закінчення УСГА я поїхав на роботу до Жовтневого лісгоспу, який знаходиться у м. Харкові і, маючи направлення на наукову роботу, зайшов до УкрНДІЛГА з'ясувати можливості щодо навчання в аспірантурі без відриву від виробництва. Мені хотілося порадитися щодо цього питання з досвідченими людьми, але я навіть не міг припустити, що директор УкрНДІЛГА знайде час, аби мене вислухати й допомогти краще розібратися в ситуації з аспірантською підготовкою. Я чомусь уявляв Петра Степановича дуже суворою й категоричною людиною, яка не стане витрачати час на розмови з учорашнім студентом і тому був приємно здивований його відкритістю та доброзичливим ставленням при першій зустрічі. Петро Степанович знайшов час не лише для розмови зі мною, а й порекомендував мені зустрітися із провідними спеціалістами інституту, організувавши зустрічі в лабораторіях. Для підготовки до вступних екзаменів до аспірантури Петро Степанович організував одержання книг у бібліотеці інституту. Для мене, вчорашнього студента й абітурієнта, надзвичайно важливою була доброзичлива підтримка Петра Степановича, яка допомагала повірити у мої сили. Запам'яталося, як він пожартував, коли я запитав його про те, чи зумію працювати у науці, не маючи виробничого досвіду – „...це сам швидко зрозумієш, але потрібно покладатися на себе і працювати! ... „Жати чи не жати, а сіяти треба!”

Багато в чому моє рішення щодо вступу до стаціонарної аспірантури було прийняте під впливом Петра Степановича. Він же, як науковий керівник, допоміг мені з обранням лісоекологічного напрямку досліджень берегових лісонасаджень Кременчуцького водосховища. Потрібно сказати, що Петро Степанович прямо „заражав” молодих аспірантів своїм оптимізмом, цілеспрямованістю і твердою вірою у позитивний результат. Він часто повторював нам

народну мудрість – „очі бояться, а руки роблять”. Попри всю його зайнятість як директора і завідувача лабораторії екології, Петро Степанович знаходив можливості для індивідуальної роботи зі своїми аспірантами та здобувачами. Так, улітку 1984 року він організував експедиційну поїздку на об’єкти моєї дисертаційної роботи узбережжям водосховищ дніпровського каскаду. Ця поїздка справила на мене незабутнє враження, оскільки в ній я отримав багато нових знань і навичок, побачив на практиці, як потрібно організовувати проведення наукових досліджень. У цій поїздки я познайомився з молодшим сином Петра Степановича – Володимиром, який на той час закінчив 2 курс УСГА. Петро Степанович дуже прискіпливо перевіряв наші з Володимиром фахові навички і нам доводилося знову і знову здавати іспити професору на знання лісових і не лісових видів рослин, описувати ґрунтові розрізи й давати лісівничо-таксаційну характеристику насадженням. Петру Степановичу була притаманна стрімка хода, і ми ледве встигали за ним збиратися на берегові схили та спускатися в яруги, швидко записуючи при цьому зауваження щодо особливостей стану берегових насаджень і коментарі професора щодо господарювання в цих умовах. Енциклопедичні знання рослинності та ґрунтів давали змогу Петру Степановичу чітко виявляти низку причин, які впливали на поточний стан лісів. Комплексний підхід до вивчення лісу, який був характерною рисою досліджень П. С. Пастернака, вимагав доброго знання різних дисциплін – лісової типології, ботаніки, ґрунтознавства, гідрології та лісової таксації. Тому спілкуючись із Петром Степановичем в експедиції, ми не лише отримували нові знання, а й опановували принципи системного підходу при проведенні досліджень у лісах.

Працьовитість та ініціативність Петра Степановича проявлялися скрізь. Він устигав не лише проводити обстеження лісових насаджень, але й допомагав у приготуванні їжі в польових умовах, не цурався ніякої роботи. Одного разу для наших поїздок нам надали мікроавтобус із лісгоспу. За день перед цим ми вже їздили на цьому автомобілі лісами, і його салон був досить брудним. Проте водій не поспішав мити салон, тому що ми планували їздити ґрунтовими лісовими дорогами ще кілька днів. Коли зранку автомобіль приїхав за нами, і ми сіли до нього, Петро Степанович, подивившись навколо себе, рішуче заявив: „Ні, у такому брудному салоні ми не поїдемо!

Найдіть воду, ганчірку й віник, ми приберемо тут!”. Водій неохоче дістав інвентар, і через десять хвилин салон автомобіля дихав свіжістю. „Тепер – поїхали!”, сказав Петро Степанович. У наступні дні автомобіль приїздив за нами зранку помитим, а водій шанобливо поглядав на професора, який власноруч мив салон автомобіля.

Петру Степановичу було притаманне уважне ставлення до людей. Під час нашої поїздки береговими лісами нас супроводжували місцеві лісівники. Узнавши, що лісничий Комсомольського лісництва Кременчуцького лісгоспу цікавиться книгами, Петро Степанович після повернення до Харкова передав йому декілька книг, які на той час важко було придбати у магазинах.

10.08.1984. І. Ф. Букша та В. П. Пастернак разом із співробітниками Кременчуцького ДЛГ на березі Дніпродзержинського водосховища

П. С. Пастернака цікавило не лише те, як співробітники вирішують наукові питання, а й їх звичайні побутові проблеми, які він завжди намагався допомогти вирішити. Часто він діяв нестандартно, знаходячи вихід із ситуації, яка здавалася безнадійною. Так було, коли проблеми з житлом в інституті вже майже неможливо було вирішити за рахунок держави, за ініціативи Петра Степановича УкрНДІЛГА отримав чотири квартири додатково до лімітів. Це було наприкінці 1989 року, коли інституту було запропоновано взяти участь у будівництві житла на Салтівському

масиві м. Харкова за умови, що частина цього житла буде надана співробітникам інституту. Петро Степанович ініціював участь співробітників інституту в будівництві, допоміг організувати роботи і в результаті його ініціативи чотири сім'ї молодих науковців отримали квартири. Із вдячністю згадують Петра Степановича сім'ї Миколи Дмитровича Кучми (заступника директора Всеукраїнського НДІ цивільного захисту населення й територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру), Романа Миколайовича Карпінського (колишнього головного лісничого УкрНДІЛГА), Петра Богдановича Тарнопільського (Вченого секретаря УкрНДІЛГА), Ігоря Федоровича Букші (докторанта НАУ). Коли облаштовували нове житло, Петро Степанович постійно цікавився станом справ, а також допомагав вирішувати різні побутові проблеми.

Суботник у Данилівському ДДЛГ. Зліва направо М. В. Чернявський, І. Ф. Букша, П. С. Пастернак, М. Д. Кучма, В. П. Ворон, М. Є. Лішук, М. Ю. Попков, Ю. О. Болтенков. 20.04.1985 р.

Петру Степановичу було притаманне стратегічне мислення, відчуття сучасного наукового пульсу, відкритість до прогресивних ідей. Він ініціював у галузі лісового господарства розвиток таких базових на сьогодні напрямів, як лісоекологічні дослідження та моніторинг лісів. Маючи природні властивості лідера, Петро Степанович особливо піклувався про виховання в молодих науковців

самостійності та лідерських якостей. Він доручав їм самостійно проводити дослідження й відповідати за виконання розділів у темах, а за можливості – доручав самостійно керувати науковими темами.

Зарубіжні гості в УкрНДІЛГА

У 1992 році УкрНДІЛГА на замовлення Міністерства екології України розпочав дослідження з розробки науково-методичних основ створення блоку моніторингу “Лісове господарство” для Державної системи екологічного моніторингу СЕМ “Україна”. Петро Степанович запропонував мені, у той час молодшому науковому співробітнику, бути керівником цієї теми. Підготовка звітів і захист теми в інституті та у замовника стали для мене доброю школою, яка дала досвід і знання, що допомагають вирішувати проблеми організації та проведення досліджень в сучасних умовах. Власна ініціативність і підтримка ініціативності інших людей, тяга до нових знань та ідей, вимогливість до себе й до оточуючих, відкритість, доброзичливість та уважність – ці риси характеру професора Пастернака П. С. викликали й будуть викликати повагу та завжди слугуватимуть добрим прикладом для наслідування.

*докторант НАУ,
кандидат сільськогосподарських наук
І. Ф. Букиша*

Про мого наукового батька

Січень 2005 року. Зустріли його очищеними духом помаранчевої революції. У цей веселий Різдвяний час мало б думатися про щось світле, добре. Та кожне десяте січня для мене – це день скорботи та світлої пам'яті заслуженого лісівника України, доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка Екологічної академії наук і, найголовніше, мого наукового батька Петра Степановича Пастернака. І нині я хочу поділитися спогадами про нього, згадати його світлий образ і зроблений ним надзвичайний внесок у розвиток української лісівничої науки.

Вперше я зустрів його в грудні 1972 року у Львові, де він був головою державної екзаменаційної комісії із захисту дипломних проектів на лісогосподарському факультеті Львівського лісотехнічного інституту. У той рік закінчували „лісотех” багато моїх знайомих. Тому десь і я крутився біля тієї екзаменаційної комісії, узнавав, як там проходив захист дипломних проектів. Там, на коридорі корпусу на Кобилянській, у перерві між засіданнями я й побачив Петра Степановича. Йому було під п'ятдесят, але він вражав своїм молодечим виглядом, був по-юначому струнким, а в очах молодечий азарт. Ще вражала його щира посмішка. Той світлий образ не стирається в моїй пам'яті й досі, а ті риси характеру потім часто дивували, бо незважаючи на всі складнощі долі, він завжди випромінював світлу енергію й життєрадісність.

Вдруге я побачив його вже у вересні 1976 року, коли приїхав до УкрНДЛГА вступати до аспірантури. На той час працював помічником лісничого, керівництво відпустило мене у відпустку з великим скрипом, та й термін її був обмежений, оскільки я вже на той час склав кандидатський іспит із англійської мови. Тому в Харків приїхав перед самими екзаменами. Була субота. Вирішивши зробити перерву, я пішов пообідати і абсолютно випадково на подвір'ї інституту зустрів Петра Степановича.

На той час він був уже майже десять років директором інституту, людиною добре відомою не лише в Україні, а й у всьому Союзі і надзвичайно зайнятою. Привіталися. Він розпитав мене, хто я, звідки, як підготувався. І виявилося, що мене чекає неприємна несподіванка. Виявилося, що спеціальність “Лісові культури”, іспит із якої я мусив скласти в понеділок, включає ще й “Селекцію”.

Ситуація була критичною, оскільки селекцію вчили ще на другому курсі. Тобто пройшло понад 5 років, і все забувалося. Я був просто шокований. Побачивши мою розгубленість, Петро Степанович взяв мене під руку, повів до свого кабінету та довго мене консультував з усіх можливих питань. Ця імprovізована консультація тривала понад дві години, а потім ще шукали підручники. Я був буквально вражений цією увагою до мене. Здавалося, навіщо такому знаному науковому метру витратити свій дорогоцінний час на якогось абітурієнта. А ще знову вразила душевна енергія, знов таки, той молодечий азарт. Екзамени пройшли успішно, і я став аспірантом.

Про цей час можна багато розказувати, адже наскільки було цікаво працювати в доброзичливій, надзвичайно творчій обстановці, яка склалася в інституті. Дивлюся на фотографії того часу і згадую тих прекрасних людей, із якими працював, як цікаво було спілкуватися з ними. Майже всі вони пройшли війну, і це ще більше імпонувало, адже вихований був на спогадах батька про тяжке воєнне злободення і тому з повагою завжди відносився до ветеранів.

Учні П. С. Пастернака: зліва направо стоять І. Ф. Букша, О. Б. Величко, В. А. Мостепанюк, Г. В. Бондарук, В. П. Ткач, М. Ю. Попков, В. М. Михалків, М. Д. Кучма, зліва направо сидять: В. П. Ворон, М. В. Чернявський, П. С. Пастернак, П. С. Кравцова, Я. М. Слободян

Згадую та з гордістю думаю, наскільки Петро Степанович був чудовим організатором науки, чудовим селекціонером кадрів. В інституті на той час був підібраний унікальний склад керівників лабораторій. Це були не просто наукові функціонери, не просто чудові вчені, це були особистості. Я згадую та починаю перераховувати по пам'яті тих людей, які вже тоді були признані корифеями своєї справи: П. І. Молотков, А. І. Міховіч, В. І. Коптєв, В. О. Поляков, Ю. К. Телешек, І. І. Смолянінов, О. І. Ладєйшикова, і завжди його вірний соратник – Ростислав Георгійович Киселевський. Пастернак зумів підібрати унікальний склад директорів станцій. Вони всі були йому соратниками, вони всі працювали як єдиний механізм. Він зумів, прийшовши в інститут, по суті будучи для них чужаком, згуртувати навколо себе чудовий, сильний колектив. Це була команда, це були люди, які працювали разом, які один одного розуміли, підтримували, які подавали ідеї та втілювали їх у життя і надзвичайно багато зробили для лісового господарства, для нашої науки, для галузі, для всього інституту. Завдяки саме цьому робота інституту багато років залишалася на високому рівні, стабільною, забезпеченою висококваліфікованими кадрами. Високий рівень і результативність досліджень підтримували високий авторитет інституту серед науково-дослідних закладів лісового та агролісомеліоративного напрямку колишнього Радянського Союзу.

Петро Степанович багато їздив, і його ім'я як організатора, як чудового спеціаліста, як лісівника знала не лише Україна. Потім, коли вже й сам бував у різних містах Радянського Союзу на конференціях, і коли казав, звідки я, прізвище Пастернака ніби само вириналило, часто згадувалося практично всіма людьми, з якими я розмовляв, які були не лише докторами наук, корифеями лісівничої науки, а й простими науковцями. І всі завжди відзивалися про нього з повагою.

Він був надзвичайно демократичним, міг підійти до простої лаборантки, інженера, спитати як справи, яка потрібна допомога. Сучасним керівникам багато в чому треба повчитися його вмінню розмовляти з простими людьми, його доброзичливості та повазі, чуйності до людського горя. Пам'ятаю, як у 1991 році, коли помер мій батько, він прийшов, підбадьорив мене. Спитав: “Чи вистачає в

мене грошів?” І сказав: “Їдь, на скільки потрібно, побудь коло мами, підтримай її.”

Особливо хочеться згадати талант Петра Степановича підбирати й виховувати аспірантів. Він знаходив їх, ніби дорогоцінні самоцвіти серед уламків гірської породи. Він так надзвичайно спокійно, надзвичайно уміло, і терпляче шліфував ті камінчики, поки вони, врешті решт, починали сяяти. Аспірантів Петра Степановича зараз вже важко перерахувати відразу. Я лише пам’ятаю епоху 70–90-х років. Він знаходив їх у Львові в лісотехнічному інституті, в Києві у сільськогосподарській академії. Він часто бував там, коли головував екзаменаційною комісією із захисту дипломних робіт. Під час своїх поїздок він витягував хлопців із найвіддаленіших закутків України. Часто було достатньо декількох слів, декілька хвилин, щоб відчути інтелект тих людей, їх можливість працювати. Система його була досить проста: допомагав, давав можливість працювати самостійно. На якомусь етапі він міг спеціально кинути свого вихованця напризволяще, як маленьке кошеня у воду, щоб побачити, чи може вже воно плавати, що здатне саме зробити. Він учив бути самостійним, умів непомітно змусити працювати, обговорювати, перелопачувати по декілька разів отриманий матеріал. А ми, молоді, сприймали це як належне. І лише потім, коли осиротіли в ті січневі дні 1994 року, ми зрозуміли та відчули, що для кожного з нас його смерть стала втратою не просто наукового керівника, не просто керівника теми, лабораторії, а втратою наукового батька.

Він умів працювати з людьми. І як би тяжко в нього не було на душі, які б не виникали життєві перипетії, ситуації зі здоров’ям, він ніколи не показував це на людях. Він ніколи не намагався за свої негаразди, поганий настрій відігратися на комусь, когось принизити. У нього не було особливої різниці між простим лаборантом і завідувачем лабораторії чи директором станції. Він із повагою відносився до всіх, любив людей і люди любили й поважали його. Світла пам’ять про нього залишилась у всіх, хто спілкувався з ним.

Завжди я дивувався унікальній науковій інтуїції, передбачливості Петра Степановича Пастернака, умінню відкривати нові напрями. Ставши директором УкрНДІЛГА в кінці шістдесятих років і часто буваючи в різних районах України, він уже тоді відчував, як росте техногенний прес на ліси. До значних екологічних катастроф у той час було ще далеко. Тривав період сп’яніння промисловим

гігантизмом. Але інтуїція підказувала, що похмілля буде тяжким. Адже ще в 1964 році в результаті аварії на аміачному виробництві в районі Северодонецька, як за помахом чарівної палички, в одну мить загинуло понад 60 га сосняків. То тут, то там проривалися відстійники, мінеральні добрива ріками текли до водойм... Лісівник від Бога, Петро Степанович не міг пройти повз цього. І першим рішучим його кроком стала організація лабораторії екології.

Учні П. С. Пастернака: зліва направо стоять В. Г. Мазепа, М. Д. Полотайчук, О. Б. Величко, В. А. Мостепанюк, С. В. Зібцев, Ю. С. Шпарик, М. Є. Ліщук, І. Ф. Букша, А. А. Присяжнюк, М. Д. Кучма; сидять: М. Ю. Попков, В. П. Ворон, М. В. Чернявський, П. С. Пастернак, П. С. Кравцова, В. П. Ткач, В. М. Михалків

З моменту заснування в нашій лабораторії розгорнулися великомасштабні дослідження з проблеми охорони водних ресурсів. Вірними помічниками та соратниками П. С. Пастернака були М. М. Приходько, В. П. Ландін, Ю. Д. Матухно. Власне ці роботи можна вважати класичним прикладом талановитої організації наукових досліджень, головний принцип яких – “не кількістю, а умінням”. Уже перші результати показали, що одним із головних забруднювачів водних ресурсів є сільськогосподарське виробництво. Необхідно було шукати засоби, що дадуть змогу звести до мінімуму

забруднення рік і водоймищ. І таке рішення було знайдено. Воно виявилося, як і все геніальне, простим – лісові насадження можуть із високою ефективністю захищати водні об'єкти від замулення та забруднення агрохімікатами.

Поступивши до аспірантури УкрНДІЛГА в грудні 1976 року, я буквально з перших днів спостерігав за роботою створеного колективу лабораторії екології. Перша проблема аспіранта – це вибір теми. Здавалося, що в мене все просто – дипломна робота, відзначена нагородами на республіканському та всесоюзному конкурсах, була присвячена вивченню впливу забруднення атмосфери на ліси. Та мій науковий керівник Петро Степанович Пастернак не відразу прийняв рішення. Він дав мені час добре подумати над напрямками досліджень, порадитися. Він навіть відіслав мене у відрядження до Івано-Франківська і до Львова. Врешті решт ми повернулися до початкової пропозиції щодо теми кандидатської дисертації. Та рівень уже був на порядок вищий. Та ще більше Петро Степанович здивував мене, коли запропонував узяти ще одного керівника, свого доброго колегу з колишнього Інституту Лісу – Григорія Михайловича Ілька, який тоді був одним із провідних спеціалістів із питань щодо вивчення впливу забруднення атмосфери на рослинність.

Це був ще один приклад мудрості та далекоглядності Петра Степановича, адже вивчаючи екологічну роль лісів, він дійшов висновку, що від їх стану залежить також і попередження забруднення атмосферного повітря. Навіть найсучасніші очисні спорудження не можуть уберегти нас від викидів деяких шкідливих речовин. Серед природних засобів регулювання чистоти повітря, очищення його від пилу та різних токсичних речовин велике значення, без сумніву, належить лісам, особливо хвойним. Останні здатні очищати повітря не лише влітку, але й протягом усього року. У той же час стало ясно, що потенційна можливість використання лісів як біофільтрів безмежна, оскільки накопичення токсикантів у рослині може мати катастрофічні наслідки для неї самої. До цієї біди треба готуватися заздалегідь і перш за все слід виховувати молодих спеціалістів. Адже дослідження в цьому напрямку потребують комплексного підходу, повинні проводитися на стику багатьох наук. І досить швидко ми переконалися в справедливості цих передбачень. Уже в 1979 році в районі Рівненського ВО “Азот” сталася серйозна

екологічна катастрофа – в результаті аварійного викиду токсичних сполук було сильно ушкоджено понад 200 га лісу. Саме ця катастрофа послужила поштовхом до систематичного вивчення лісів, підданих негативному впливу промислового забруднення атмосфери.

Відносно невеликий колектив: В. Г. Мазепа, Г. К. Приступа в Поліссі, Т. Ф. Стельмахова на Луганщині, аспіранти С. В. Зібцев, І. О. Присада, В. В. Лавров і ваш покірний слуга під керівництвом Петра Степановича провели великомасштабні дослідження впливу аеротехногенного забруднення на лісові екосистеми, розробили рекомендації щодо підвищення їхньої стійкості. Про масштаби проведеної роботи свідчить те, що лише постійних пробних площ було закладено понад сімдесят, а в цілому дослідженнями було охоплено шість великих промислових вузлів у різних природо-кліматичних зонах України.

Зарубіжні спеціалісти цікавляться питаннями лісорозведення

А потім прозвучав набат Чорнобиля. Це була лебедина пісня Петра Степановича Пастернака, в яку він вклав стільки своєї енергії, яка була причиною тих болячок, які потім змусили його піти з посади директора. З перших днів Чорнобильської катастрофи під

його керівництвом розгорнулися комплексні дослідження в регіонах України, що піддалися радіоактивному впливу. Отримані дані дали змогу оцінити характер поширення радіонуклідів у лісових екосистемах, визначити шляхи їх міграції, прийняти рішення про режим ведення лісового господарства на територіях із різною щільністю радіоактивного забруднення.

Петро Степанович горів роботою. Ця робота і спалила його, тому що вміння організовувати, вміння віддавати всього себе тій роботі потребували колосальної енергії, часу. Часу же в житті, на превеликий жаль, доля відвела йому не так багато. Не мав часу, будучи директором інституту, повністю віддаватися науці. Писав багато статей, але на щось велике, фундаментальне не вистачало часу. Згадую 80-ті роки, коли він мотався з відрядження у відрядження, коли в понеділок він був у Москві, у середу в Києві, а в п'ятницю в Івано-Франківську...

Шкода, що доля відвела Петру Степановичу так мало часу. Пам'ятаю на початку 90-х, коли за станом здоров'я він залишив посаду директора, як у завідувача в нього з'явилося більше вільного часу. В нього було стільки планів, йому хотілося ще стільки зробити. Нарешті в нього з'явилася можливість писати. Та 90-ті – це десятиліття суперечностей і невиправданих надій. Все було так неоднозначно, незвично – путч ГКЧП і дарована нам Богом незалежність, яку він так радо зустрів. Бо він любив Україну, був гордий за її народ, він добре знав його культуру та звичаї. А потім почалися всі ті економічні негаразди, коли інфляція скакала щомісяця на 100–200%, коли лихоманило Україну. Все те потребувало сили, здоров'я, і в якусь мить серце не витримало...

Вже одинадцять років Петра Степановича не має з нами. Весь цей час думаєш, як не вистачає його доброго слова, доброї поради, доброго поштовху до вирішення наукових проблем. І зараз, коли думаєш про те, як ми багато взяли від нього – вміння працювати, вміння організовувати навколо себе людей, по-справжньому бути відданими роботі, розумієш, як мало ми віддали йому шани, мало зробили в популяризації його наукових праць, його славного життя.

*Завідувач лабораторії екології УкрНДІЛГА,
кандидат сільськогосподарських наук
В. П. Ворон*

Діяльність П. С. Пастернака на Закарпатський лісовій дослідній станції

Ще навчаючись в аспірантурі, я за сумісництвом з 1955 року став працювати асистентом кафедри таксації та лісовпорядкування тодішнього Львівського лісотехнічного інституту (тепер Українського державного лісотехнічного університету). Але після 1,5-річної викладацької праці я відчув потребу набути практики дослідницької роботи в лісовому господарстві. Найближчою науково-дослідною установою була Закарпатська лісова дослідна станція в місті Мукачеве. Саме в цей час в інститут прибув директор дослідної станції Петро Степанович Пастернак із метою залучення до праці в ЛДС молодих науковців – випускників ВУЗу. Я без вагання вирішив переїхати працювати в цю установу. І не помилився. Сподобався й молодий, енергійний і симпатичний 31-річний директор Петро Степанович, який допоміг матеріально влаштуватись у новому місці роботи й вирішити питання моєї особистої наукової праці.

Потяг Львів-Солотвино круто бере курс на Ужоцький перевал. Їду із дружиною Раїсою й маленькою донечкою Наталею. Мірно вистукують колеса вагона на стиках рейок. Перетнувши гори, поїзд мчить полігенною рівниною Закарпаття, яке зустріло нас приємною весняною зеленню й теплом. На календарі 20 квітня 1957 року. Ми в Мукачеве. На пероні залізничного вокзалу усміхнений Петро Степанович приймає на руки крихітну донечку. Сідаємо в автомашину дослідної станції ГАЗ-69 і їдемо у приміщення установи, де тимчасово займаємо під житло дві невеличкі кімнати. Завтра розпочинається трудовий період на новому місці, який протягнеться вісім років, до створення в Івано-Франківську Карпатського філіалу УкрНДЛГА.

Належні організаторські здібності Петра Степановича Пастернака, його авторитет і вміння горнути до себе співробітників зумовили зростання престижу лісової дослідної станції. З організацією в березні 1957 року в структурі станції Надвірнянського науково-дослідного опорного пункту для роботи на північних схилах Карпат Закарпатська лісова дослідна станція стала охоплювати дослідженнями всі ліси Українських Карпат і згодом

була перейменована в Карпатську. Зростає кількість наукових співробітників до 12, а загальний штат – до 30 чоловік.

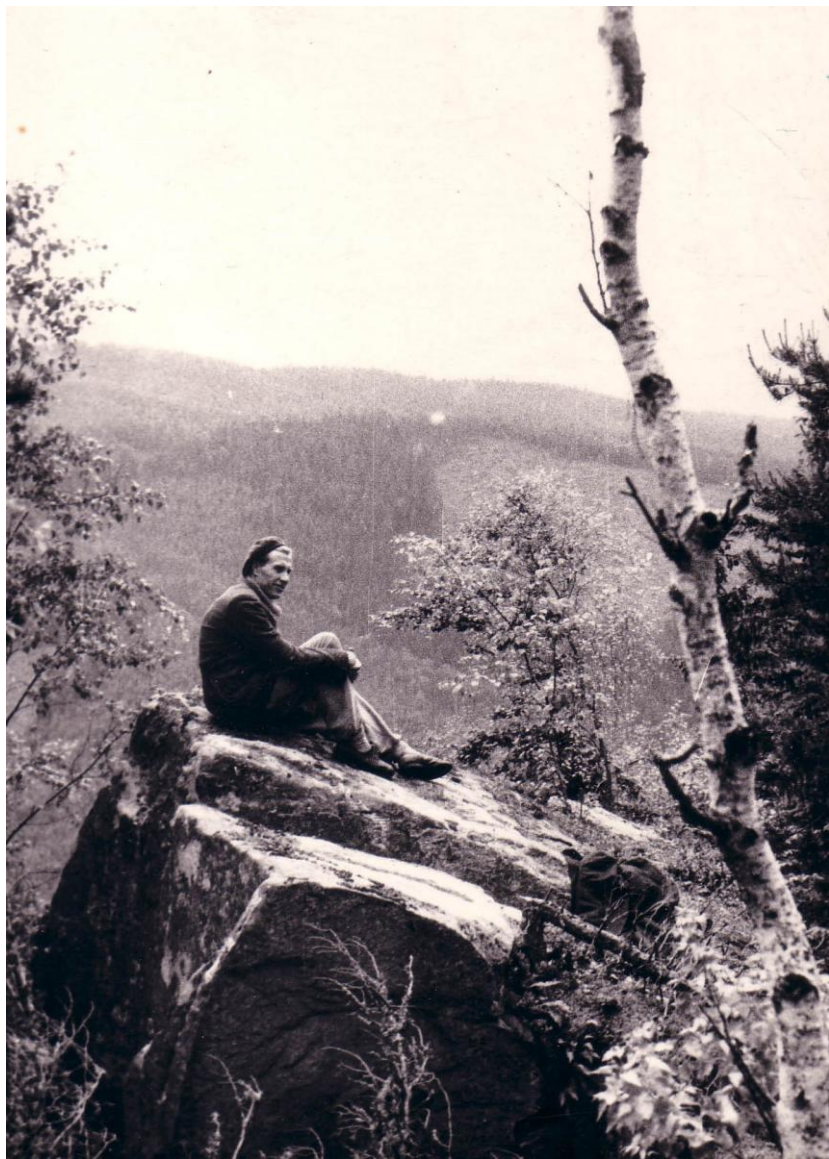
З діяльністю Петра Степановича Пастернака тісно пов'язана організація досліджень, скерованих на підвищення продуктивності лісів Українських Карпат. Всю енергію і знання П. С. Пастернак віддає справі поліпшення стану ведення лісового господарства. Однією з основних проблем була розробка правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат. Виконані на основі глибоких досліджень на постійних пробних ділянках із використанням даних інших наукових установ і виробничого досвіду ці правила були затверджені Урядом України у грудні 1957 року.

У грудні 1957 року науково-технічною Радою Головного управління лісового господарства та поlezахисного лісорозведення Міністерства сільського господарства України були також схвалені типи лісових культур, побудовані на принципах української лісової типології.

Військові лихоліття залишили відбиток на лісовому фонді Карпат. Багато молодняків вимагали фахового втручання шляхом проведення реконструкції та доглядових рубок. Науковці станції розробили класифікацію розладнаних насаджень, методів і технології їх виправлення, які знайшли широке застосування у виробництві. А для підвищення продуктивності букових і мішаних насаджень було складено господарську класифікацію молодняків у віці прочищень і проріджувань, встановлено періодичність та інтенсивність рубок догляду.

Колектив науковців станції провів велику роботу з вивчення типів лісу Карпат і особливостей господарських заходів, у результаті чого було видано монографію. На станції проведені дослідження з просочування деревини бука на пні та у свіжозрубаному стані, було розроблено технологію виконання робіт і підібрані хімічні речовини, які покращують колір, текстуру й підвищують стійкість деревини. Виготовлені зразки меблів із просоченої деревини бука отримали високу оцінку фахівців.

Виконані дослідження з питань зберігання горішків бука, вирощування садивного матеріалу та створення культур бука сприяли відновленню цієї цінної породи на багатьох ділянках зрубів Карпат шляхом створення часткових і суцільних лісових культур.

**З вершини рідних Карпат добре видно їх основні багатства – ліси.
Як би їх зберігти!**

Протягом багатьох років науковці станції вивчали способи розведення нових цінних деревних і чагарникових порід, вирощували садивний матеріал видів, які добре переносять зиму в умовах Закарпаття. На цій основі спільними зусиллями станції й Мукачівського лісгоспу в урочищі “Березина” створено дендрологічний парк, де виростають сотні видів і форм деревних та чагарникових порід.

Особисто П. С. Пастернак виконував важливу тему з вивчення взаємодії між лісом і ґрунтом у різних типах лісу. Дослідження з питань ґрунтоутворення надало можливість розробити класифікацію лісових ґрунтів Карпат, на основі чого в лісах Карпат було проведено широкомасштабні ґрунтово-типологічні обстеження. Заслужовують на високу оцінку наукові дослідження із заліснення сильно еродованих кам’янистих схилів і кам’янистих розсіпів, проведені у співдружності з Надвірнянським лісгоспом. Нині на трьох тисячах гектарів таких ділянок ростуть продуктивні захисні насадження.

Забезпечуючи виконання станцією актуальної для лісового господарства Карпат тематики, П. С. Пастернак постійно дбав про посилення контактів із виробництвом і втілення наукових досягнень у практику гірських лісгоспів. На території гірських лісів не було жодного лісгоспу, де б не проводились тією чи іншою мірою науково-дослідні роботи. Результати наукових досягнень регулярно публікувались у монографіях, збірниках і статтях. За період 1958–1963 років було видано три томи наукових праць з актуальних проблем гірського лісівництва.

У 1958 році на станції було проведено ювілейну сесію науково-технічної Ради, в якій широку участь узяли працівники лісгоспів Карпат, вчені тодішнього Львівського лісотехнічного інституту і Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації.

Станція тримала тісні контакти з науковими установами колишнього Союзу і сусідніх країн. Лише у 1956–1957 роки станцію та її дослідні об’єкти відвідали делегації лісівників Румунії та Чехословаччини, в 1957 році – фахівці з Москви, Петрозаводська, Мінська, Кірова, Львова, Харкова, інших міст. В порядку обміну досвідом наші науковці відвідували дослідні станції та інститути України й колишнього Союзу.

Карпати. 1983 рік.

У цей період науковий рівень колективу станції був високий і колектив знаходився на підйомі творчих досягнень. Розташування в невеликому європейському місті, близькість гір і найважливіших дослідних об'єктів сприяли розвитку станції. Три співробітники дослідної станції в різний період захистили докторські дисертації і 9 – кандидатські.

П. С. Пастернак тримав у полі зору й питання соціального розвитку колективу. В 1959 році для співробітників було здано в експлуатацію сучасний, з усіма вигодами двохповерховий з мансардою будинок. На станції підтримувались дружні товариські відносини. Петро Степанович був і керівником, і душою колективу. Ми з дружиною з теплотою пригадуємо роки, проведені в Мукачеве. Кращі роки життя. Незабутні святкові зібрання в колективі та зустрічі науковців родинами у вузькому колі.

*колишній директор
Карпатського філіалу УкрНДІЛГА,
кандидат сільськогосподарських наук
А. М. Гаврусевич*

*Нариси до спогадів
Про академіка УЕАН П. С. Пастернака*

У пам'яті постає образ Петра Степановича Пастернака, талановитого вченого й педагога, вихователя, адміністратора й суспільного діяча, котрий вніс вагомий внесок у розвиток лісівничої науки та протягом декількох десятиріч років організовував і направляв злагоджену роботу колективу УкрНДІЛГА. Йому було притаманне широке коло інтересів, у науці для нього не було дрібних тем. Низку питань, розпочатих ним, згодом було розвинуто у самостійні проблеми лісової екології та моніторингу лісів, лісової типології, лісівництва та лісового ґрунтознавства.

Петро Степанович постійно піклувався про колектив інституту і його розвиненої мережі, особливо про молодь. Він згуртував навколо себе талановитих дослідників із різних куточків України, багато з них згодом досягли значних успіхів на лісовій ниві. Обдарований співрозмовник, його виділяла майстерність у веденні наукових дискусій, чудове володіння й використання різних форм роботи із співробітниками, науковцями, молодими вченими, аспірантами та пошукувачами. Він наполягав на інтенсивному вивченні іноземних мов аспірантами, ініціював семінари з обговорення лісівничих проблем англійською мовою, в котрих сам брав активну участь. Йому була притаманна висока точність у висловлюваннях, її він постійно вимагав і від молодих вчених, котрі стали на наукову лісову стежу в УкрНДІЛГА.

Пам'ятаючи, практично, про кожного з аспірантів інституту, незалежно, чи це були безпосередньо його вихованці, чи ні, Петро Степанович самовіддано допомагав становленню кожного молодого науковця. Якось за власної ініціативи привіз для мене зі Львова від професора Львівського лісотехнічного інституту С. В. Шевченка оригінальну працю польського дослідника Otto Dirr про деградацію лісових ґрунтів Кременеччини, опубліковану до Великої Вітчизняної війни у раритетному додатку до польського лісівничого журналу "Sylvan". Для мене це було несподівано, адже такий великий вчений турбувався про мене, початківця у лісовій науці, та одночасно і втіхою, бо я давно розшукував цю працю, в якій висвітлювалися погляди щодо особливостей ґрунтовірних процесів в умовах волинських відрогів мальовничих Кременецьких гір.

У 1988 році проф. П. С. Пастернак підтримав процес розгортання науково-дослідних робіт у лісовому заказнику республіканського значення “Суразька лісова дача”, де мною разом із моїм керівником, на той час завідувачем лабораторією лісівництва й гідрології лісу УкрНДЛГА М. В. Чернявським, було закладено серію лісотипологічних профілів, постійних і тимчасових пробних площ. Пізніше Петро Степанович разом із к.с.-г.н. Р. Г. Киселевським і д.с.-г.н. І. І. Смоляниновим також допомогли організувати проведення детальних фізико-хімічних і механічних аналізів лісових ґрунтів і їх різновидів як на цих об’єктах, так і на суміжних лісових територіях зростання цінного суборевого еко типу дуба звичайного. Тут доречно згадати, що саме за конкретної допомоги й підтримки П. С. Пастернака, його турботи про потреби практики, Агрохімлабораторією час було проведено тисячі аналізів лісових ґрунтів, узятих аспірантами й науковцями УкрНДЛГА у різних куточках країни.

Довелося працювати разом з Петром Степановичем і над підготуванням спільного експертного висновку Мінлісгоспу України у 1991 році щодо всихання дубових насаджень заказника загальнодержавного значення “Дача Галілея”. Достатньо принциповий і послідовний у наукових баталіях, котрі мали місце як у стінах інституту, так і на Вченій раді, разом із тим толерантний до виваженого прийняття рішення у процесі колективних дискусій, він виділявся логічною завершеністю думок, майже блискучим поєднанням наполегливості та стриманості при вирішенні спірних питань. Основні погляди щодо виявлення незадовільного режиму аерації та зволоження ґрунтів, встановлення першопричин всихання дуба звичайного, а пізніше, й розробки рекомендацій стосовно проведення лісогосподарських заходів у дубових насадженнях “Дачі Галілея” склалися під його безпосереднім впливом і були визнані кращими серед поданих лісівникам “Тернопільлісу”.

Перед виходом у світ збірника вибраних праць акад. АН України П. С. Погребняка “Лісова екологія і типологія лісів” (1993), Петро Степанович проглянув значну кількість малодоступних широкому загалу лісівників наукових праць із лісового ґрунтознавства й лісознавства, котрі ми обидва декілька місяців розшукували у архівах різних наукових закладів, в т.ч., Інституту ґрунтознавства АН України, Харківського державного університету ім. В. Н. Каразіна. Остаточну підготовку цього видання здійснювали львівські колеги

під керівництвом акад. НАН України М. А. Голубця й мого вчителя, наставника і друга, тоді вже доцента УкрДІЛТУ М. В. Чернявського, першого докторанта й одного із кращих учнів і послідовників Петра Степановича.

У цій праці опубліковано листа акад. П. С. Погребняка до Петра Степановича, у якому фундатор лісової типології ставив питання про створення лабораторії лісової типології в УкрНДІЛГА під керівництвом проф. Д. В. Воробйова, до якої вважав за необхідне залучити І. П. Федця та М. С. Улановського, які, безперечно, виправдали його довір'я. П. С. Погребняк постійно цікавився життям працівників інституту, очолюваного П. С. Пастернаком, підтримував свого тезку, допомагав йому в організації лісової науки, мав тісні та дружні стосунки з Д. В. Воробйовим і Д. Д. Лавриненком”.

Після Чорнобильської трагедії УкрНДІЛГА активно включився у виконання нової тематики з розробки рекомендацій із ведення лісового господарства на землях, забруднених радіонуклідами. Ввозити радіоактивні зразки ґрунтів і деревини у м. Харків було заборонено. Петро Степанович прийняв рішення обробляти картографічні матеріали саме у головному інституті, а польові дослідження проводити безпосередньо із залученням працівників різних лабораторій головного інституту на станціях – Поліській, Старопетрівській, частково Придеснянській. Він сам очолив роботи в зонах посиленого радіологічного контролю і гарантованого добровільного відселення. Тоді ж і мене Петро Степанович визначив бути рецензентом теми щодо встановлення закономірностей поширення, розподілу та міграції радіонуклідів, котру інтенсивно проводила Поліська ЛНДС, і яку згодом понад 10 років довелося рецензувати. На перших порах це примусило мене вивчити маловідому на той час лісівникам літературу з медичної радіології, де наводилися факти опромінення населення Українського Полісся ще задовго до трагедії, в 60-ті роки, внаслідок випадання радіоактивних решток після випробування за багато тисяч кілометрів атомної зброї. Разом із тим набув певного досвіду завдяки вивченню праць сучасників із поширення та міграції радіонуклідів, розробки наукових основ ведення лісового господарства на землях, забруднених радіонуклідами, та питань, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища.

Як людина, котра добре розуміла, що чисте довкілля – це запорука розквіту нації, а природні ресурси держави, зокрема, її біорізноманіття – генофонд і багатство майбутнього, П. С. Пастернак був проти надмірно інтенсивних методів інтродукції і вважав недоцільним “засмічування” наших багатих корінних лісів достатньо перевіреними у лісогосподарській практиці екзотами, котрі частенько проявляють експансію, вражаються шкідниками, хворіють і всихають.

Коли при розробці рекомендацій у 1991 році під керівництвом відомого науковця-таксатора А. О. Тшука щодо впровадження найбільш перспективних типів лісових культур для Суразької дачі мова зайшла про можливість залучення до схем садіння сосни Веймутова, Петро Степанович із неабиякою прозорливістю вчасно застеріг від необачливого введення цієї породи в умовах зростання реліктових залишків суборового екотипу дуба з участю сосни звичайної, але підтримав її значення в озелененні при створенні пам’яток садово-паркового мистецтва.

Нами було піднято архівні матеріали у бібліотеці ім. В. І. Леніна у Москві, де понині зберігаються протоколи засідань 11-го Всеросійського з’їзду лісоволодарів і лісогосподарів у м. Тулі (1910 р.). Там серед не внесених навіть у каталог матеріалів і знайшлися протоколи обговорення доповіді лісничого Суразького лісництва В. Г. Дубровинського, випускника Санкт-Петербурзького лісового інституту, вченого лісівника другого розряду. Академік Г. М. Висоцький, котрий брав участь у засіданнях, пропонував розширити асортимент порід. Свої міркування висловили знамениті лісівники того часу – М. Турський, В. Молчанов, Б. Гузовський. Була спроба інтродукувати, крім модрини європейської, яка пропонувалася раніше, сосну смолисту, сосну тверду, сосну жовту, дугласію зелену, бархат амурський.

Якщо й сьогодні в Суразькій дачі зростають стиглі високопродуктивні насадження модрини європейської та прекрасні ялиново-ясеново-дубові й ясеново-модриново-дубові культури шахового змішання, середньовічні грабово-дубові насадження з участю дугласії зеленої, а у дендрарію зустрічаються екземпляри бархату амурського, то жодна із вказаних сосен у масивних насадженнях не прижилась у дачі. Хоча спроба залучити сосну Веймутова для обсаджування дороги, котра веде безпосередньо до

Суразького лісництва, виявилася достатньо вдалою і, знову ж таки, підтвердила професійні погляди Петра Степановича.

Петро Степанович завжди своєчасно й на високому професійному рівні вирішував проблеми лісогосподарської науки та її прикладні аспекти, для нього не існувало дрібниць. На засіданнях Ученої ради, загальних зборах в інституті він проявляв неабияку активність при вирішенні навіть достатньо приземлених виробничих питань.

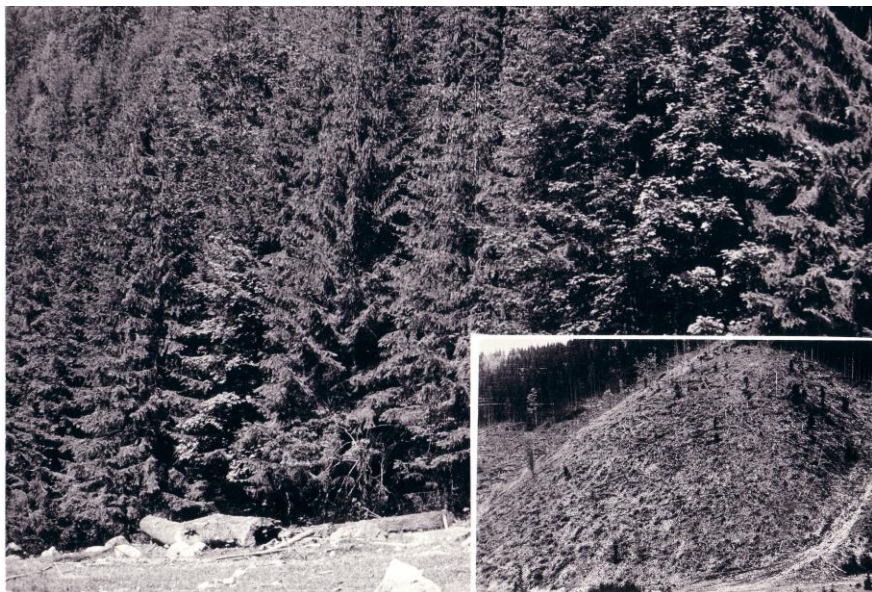
Запам'яталася його постійна зібраність і підтягнутість, навіть уже після першого інфаркту бачив неодноразово його, швидко збігаючого сходами з другого поверху адміністративного корпусу інституту.

Він уболівав за побутові умови науковців інституту та його мережі. Тому разом із генеральним директором ДЛГО “Харківліс” М. М. Ведмедем він ініціював у 1988 році розробку проекту організації будівництва 48-ми квартирного житлового будинку для співробітників УкрНДІЛГА, Української авіаційної бази лісів, Харківдіпроагролісу та станції лісозахисту.

Як добрий організатор науки, П. С. Пастернак в останні роки свого життя активно підтримував створення УкрНДІ гірського лісівництва на базі Карпатського філіалу УкрНДІЛГА в м. Ів.-Франківську, котрий і було пізніше названо в його честь.

Петро Степанович застав початок “перебудови”, мав глибокі пізнання у художній і публіцистичній літературі, разом із проф. П. І. Молотковим вони були активними прихильниками створення товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка в інституті. Згадується випадок, коли один мій колега із Змійова, теж нащадок лісівників, привіз із Хортиці у Харків меморіальну плиту прославленого кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка і розповідав про це на одному із засідань товариства. – Петро Степанович зворушливо пожав йому руку.

Ветеран Великої Вітчизняної війни, відомий учений із болем у серці сприймав розбіжність думок у людей різних поглядів і поколінь на ту політичну ситуацію, котра виникла на зорі становлення незалежних держав. Якось у своєму виступі на День Перемоги в стінах інституту він передбачив появу конфліктних ситуацій, що згодом відбулися на теренах багатьох республік.

Ліс на місці кам'янистих розсіпів – пам'ятник його творцю. Праворуч – культури ялини, створені, за методикою П. С. Пастернака

Петро Степанович зумів зібрати та згуртувати навколо себе талановитих молодих дослідників, багато з яких сьогодні працюють на ниві лісової науки, у виробничому об'єднанні “Укрдержліспроєкт” та на різних керівних посадах у системі Держкомлісгоспу. За висловлюваннями бувалоного лісового таксатора Українських Карпат О. І. Пітікіна, на той час завідувача лабораторією лісових ресурсів Карпатського філіалу УкрНДІЛГА, П. С. Пастернак “як демократ і організатор міг би спокійно очолювати Кабінет міністрів”.

П. С. Пастернак як директор УкрНДІЛГА довгі роки постійно займався організацією наукових досліджень і вирішенням проблем лісової галузі, власне, очолював і проводив наукові дослідження у різних природних зонах України разом із значними колективами науковців розвиненої мережі інституту. Тому (ця думка не лише моя власна, а й надзвичайно широкого кола однодумців, послідовників і соратників акад. УЕАН П. С. Пастернака), дивним видається поява через понад 10 років по його смерті за авторством недостатньо

близьких до нього науковців огляду з історії агролісомеліорації лісів України, де подано зовсім недоречне висловлювання, що в останні роки в діяльності крупного вченого і організатора лісової науки “намітився спад”. Талант П. С. Пастернака був настільки потужний, що, якби він в останні роки не займався зовсім наукою, його потенціалу вистачило би на десяток таких авторів.

Людина, яка перебуває у гармонії з природою, майже досконала. Саме такою людиною був Петро Степанович. Поряд із чудовими якостями ще одна із сторін – його сім'я. Прекрасний батько, який зумів посіяти і зростити у своїх синах – Тарасові і Володимирові божу іскру та любов до науки. Сини теж стали науковцями. Чарівний і турботливий чоловік, він завжди лагідно ставився та відзивався про свою дружину – Галину Михайлівну, теж професіонала-лісівника, яка завжди створювала йому затишну домівку.

Наукова діяльність і спадщина видатного вченого Петра Степановича Пастернака, як корифея лісівничої науки, стали надійним фундаментом для усіх тих, котрі працювали разом із ним в інституті, на лісових станціях у різних регіонах України, хто дійсно поважав і любив його. Світла йому пам'ять, повага і шана майбутніх поколінь!

*старший науковий співробітник
лабораторії лісівництва УкрНДІЛГА
В. А. Головашкін*

Мій „ліберальний” керівник

По закінченні інституту в мене був рік роботи та рік армії, а потім настав час пошуку свого шляху в науці. Будучи ґрунтознавцем, своє ознайомлення із УкрНДІЛГА почав у лабораторії ґрунтознавства тривалою розмовою з І. І. Смоляніновим. Побачив цікаві проблеми щодо застосування мінеральних добрив у лісах – вплив порідного складу насаджень, їх віку, типу ґрунтів, зволоження та ін. Після цього наніс візит директору інституту П. С. Пастернаку, щоб доповісти про своє бажання вступати до аспірантури, але вже після короткої співбесіди побачив ще більше проблем для вивчення, і за порадою майбутнього керівника обрав найбільш цікаву для себе, потрібну і практично зовсім не вивчену: Вплив лісових насаджень на якість природних вод в умовах інтенсивного застосування мінеральних добрив і пестицидів.

Для досліджень із цього напрямку не існувало стандартних чи апробованих методів. Довелося як найдокладніше вивчати лісознавство та захисне лісорозведення. Це виявилось чи не найпростішим завданням. Літератури вистачало, науковців цього фаху в інституті – теж. П. С. був дуже добре обізнаний з цього питання, тому спрямовував мене не тільки на вивчення предмету майбутнього аспірантського іспиту, а й на пошук значущих і придатних для наступних досліджень методів, закономірностей, залежностей.

Складніше довелося із пошуками в галузях гідрології, гідрохімії, геоморфології, геології, де з величезної кількості інформації потрібно було вибрати придатні й доступні методи досліджень. Тут П.С. дав мені пораду, якою я користуюся постійно: Перевіряй у невеличких експериментах! Тому й перша моя публікація побудована на матеріалах апробації методу моделювання забрудненого стоку на мікроплощадках. Іноді апробація методу не давала очікуваного результату, в такому випадку вона інформувала, що вирішальне значення тут має інший фактор природного середовища. Так відбувався процес відбору і вдосконалення методик.

З 1976 року дослідження водоохоронного значення лісів в аграрних ландшафтах у зв'язку із застосуванням високих доз агрохімікатів було включено до тематичного плану інституту. Тепер ми були утрьох – В. Ландін, Ю. Матухно, М. Приходько. Тривалий час цей триумфірат викликав позитивну заздрість колег-працівників

інституту і дослідних станцій. Чому саме? Поясню: П.С. не визнавав опіки, тим більше дріб'язкової. Тобто ми мали шанс самі відшукувати, випробовувати й застосовувати в дослідженнях методи з різних галузей науки. Головним було переконати „шефа” у високій достовірності матеріалів дослідження, в обґрунтованості висновків і корисності результатів

Наявність „ліберального керівника” надавала нам можливість кожному окремо і всім разом проводити різні експедиції в полі, брати участь у різноманітних наукових і виробничих конференціях та інших заходах, збирати інформацію в установах різних галузей.

П.С. всіляко заохочував щорічні нововведення у дослідженнях, тобто щороку ми пропонували до програмно-методичної записки певні зміни та доповнення. Стало правилом: щороку – щось новеньке.

Через 2 роки досліджень, коли позитивну водоохоронну (очищувальну) роль лісів було доведено у принципі, П.С. став вимагати: кожний висновок доводити математично. Ми мали за правило оперувати, окрім понять, ще й цифрами: ступінь стокового навантаження – 2 річні суми опадів, оптимальна захисна лісистість – 15%, ступінь сорбції забруднюючих інгредієнтів стоку ґрунтом – 95% та ін.

Час від часу П. С. запрошував нас до участі в наукових нарадах високого рівня (Київ, Москва), ми пізнавали організацію науки з самих високих щаблів.

Якщо П. С. не був згоден із висновком або не підтримував необхідності тієї чи іншої роботи, за нашого наполягання завжди погоджувався (після обговорень суті справи й перспектив)

Жодна пропозиція не відхилялася без розгляду. Навіть якщо б у попередньому вигляді вона здавалася анекдотичною. Кількість наших наукових фантазій суттєво перевищувала практичне втілення в дослідження. Це, мабуть, найважливіший показник умілої стимуляції творчої активності нашим керівником.

Вагомим аргументом останнього з перерахованих положень вважаю те, що при звільненні з Придеснянської (нині Новгород-Сіверської) дослідної станції у 1997 році я спалив цілу полицю невикористаних методичних розробок з водоохоронної тематики, які були серед пропозицій у 1976–1985 роки.

Дослідник...

Мабуть, можна було б додати ще кілька пунктів до регламенту нашого наукового життя в той час.

Оскільки П.С. надавав дуже великого значення всебічному та повноцінному оформленню результатів науково-дослідних робіт взагалі, а з цього нового напрямку тим більше, то ми на кожному етапі виконання науково-дослідних робіт оформляли результат із практичною націленістю – спочатку це були висновки з досліджень, потім складові частини комплексу водоохоронних заходів, принципи їх впровадження, районування території України щодо небезпеки забруднення природних вод агрохімікатами, економічна ефективність водоохоронних заходів. Результати наукових досліджень і пропозиції щодо їх практичного втілення публікувались у республіканських і союзних наукових виданнях, кілька статей перекладено і надруковано в закордонних журналах.

Цікавою була робота з П.С. під час його відвідувань Придеснянської дослідної станції. Спочатку за існуючим порядком проводилася ретельна перевірка наукової та господарської діяльності, вирішувались інші питання, а наприкінці П.С.

обов'язково знаходив час закласти разом із виконавцем пару пробних площ, дослідити ґрунтовий покрив на стаціонарі, поспостерігати за гідрологічними об'єктами, провести лабораторні вимірювання. Таким способом він тренував себе, не допускаючи втрати форми і кваліфікації, та одночасно перевіряв свого виконавця, приготувавши заздалегідь або видаючи експромтом досить каверзні питання. Цю процедуру я називав „вправи” і навіть полюблив таке своєрідне фехтування: питання – відповідь, тим більше, що воно протікало невимушено і з доброю дозою гумору.

Окрім суто наукової роботи доводилось мені спілкуватись із П. С. у неофіційних умовах. Якщо на роботі ніколи не було потрібне й не допускалося ним чинопочитання на свою адресу як керівника, директора – просто ділові відносини, то на святі, дні народження чи просто на вечері після трудового дня у відраядженні відносини були чемні, щирі, добросердні.

П. С. ніколи надмірно не дорікав нам за негативні риси в поведінці, які тією чи іншою мірою має кожна людина. Мабуть у порядку компенсації він посилено експлуатував позитивні здібності кожного з нас, не забуваючи іноді потрошку підхвалювати за добру роботу.

Що періодично дивувало практично кожного його аспіранта чи виконавця, то це дуже швидке проникнення в сутність нової інформації, нових методик, несподіваних результатів, досить часто з інших галузей знань, інших спеціальностей. Тільки двічі за весь час спільної моєї з ним праці П. С. зробив неточні висновки. Вперше це було на початку вісімдесятих. Одного року при розтаванні снігу на польових водозборах у Придесенні тимчасово спостерігалася підвищена концентрація азоту в талій воді. П. С. відніс це на рахунок весняного підживлення з літака. Мовляв, літак залетів помилково на цю територію. Іншого пояснення таких високих концентрацій не може бути. Дійсно, азотне підживлення озимини з літаків АН-2 було тоді дуже поширене. Але мене таке припущення не влаштовувало, хотів знати точно, я перевіряв усі обставини і дійшов висновку, що причиною був особливий режим розтавання снігу, знайшов підтвердження в літературі з гідрохімії стоку, а наступного року провів імітаційне моделювання цього процесу з таким же результатом. Ознайомившись із результатами П. С. розвів руками і сказав: ”Переконав!”

Другий такий випадок був уже в Чорнобилі. Там П. С. дав оптимістичний прогноз заростання лісом залишених сільськогосподарських земель. Через кілька років він упевнився в протилежному і визнав свою помилку. До речі, зараз можна зробити висновок, що самозаліснення Чорнобильської зони йде дуже повільно, а з позицій спеціаліста лісового господарства – дуже неефективно (тобто не створюються продуктивні насадження). Свідки тих подій можуть зазначити, що більшість спеціалістів дала такий же хибний прогноз. У виграші були ті, хто промовчав.

А до цього прогнозу від 26 квітня відбулося подій: різних за масштабами, різних за емоційним впливом, різних за результатами чи наслідками – наче снігова заметіль.

У травні 1986 року Мінлісгосп УРСР зібрав на навчання команду радіологів, видали прилади, навчили вимірювань. Прилади військові, навчання відповідне. Нас із В. Ландіним інструктує П.С. перед початком досліджень. Ні він, ні ми не уявляємо, що, як і чим ми будемо робить. Пройшовши ще кілька навчань, отримавши більш якісні прилади, з початку червня ми таки розгорнули мережу дослідницьких об'єктів, кількість яких на кінець року становила близько 30. Навіть із великого досвіду 19 років ті спостереження не здаються такими вже недолугими. Основні показники лісової радіології ми тоді вгадали, а методику вивчення в подальшому трохи вдосконалили. Мабуть дався взнаки попередній досвід, бо інших джерел для розуміння проблем і процесів не було.

Я хочу перерахувати основні фактори, які мали найбільший вплив на нашу роботу в 1986–1987 роки.

Однією з настанов П.С. була: „Не лізьте в небезпеку, бережіть себе”. Яка та небезпека і де вона, вирішували ми самі.

Вся інформація про радіаційне забруднення території України, а особливо зони відчуження мала гриф „Таємно”. Я маю на увазі матеріали Гідрометцентру, Мінгеології, Міноборони. З ними ми могли працювати лише з середини 1988 року. Тобто ми працювали наосліп.

Вся інформація про радіаційне забруднення територій, речовин, матеріалів, продукції, яку отримували ми, ставала таємною. Ми мали до неї дуже обмежений доступ.

Прилади для вимірювань були жажливими, тобто для точних визначень практично непридатними. Із придбанням потрібних

радіометрів і спектрометрів чомусь дуже довго зволікали. Зусиль П.С. і слабких голосів дослідників (В. Ландін, Ю. Матухно, М. Давидов, М. Кучма) було не досить.

Захисний одяг був страхітливим зовні і непридатним по суті. Коли ми працювали разом із персоналом інших підприємств і відомств (наприклад, ВНПХлісгосп, Івантеевка), то як казав П.С., нас спасав тільки гумор.

Харчування в зоні відчуження було нормальним, за межами – як доведеться.

Санітарна обробка після роботи – колонки й гідранти в лісгоспах, якщо був душ – то це повний комфорт.

Позитивним фактором була підтримка з боку колег по лісовій галузі скрізь і повсякчасно, від керівного складу до лісників і водіїв (пальне, допомога у відборі зразків, ночівля та ін).

Як не утримував нас П.С. від радіологічно небезпечних місць, а коли виникла потреба висадити вертолітний десант лісових науковців у „рудому лісі”, очолив десант саме він. Так що керував він не з-за „кремлівської стіни”, скрізь бував, все бачив. Про умови роботи і якість приладів (при цих словах він невесело посміхався) знав не тільки з наших слів.

Трохи сумбурна на початку лісова радіологія у виконанні працівників інституту і дослідних станцій в подальшому набрала обрисів нормальної науки. Сформувався колектив виконавців. Коли відмовились від таємності в радіологічних справах, поширилися контакти з колегами з інших установ, потік різноманітної інформації допоміг вдосконалити методи роботи і трактування результатів. Весь цей час, до початку дев'яностих років П.С. уважно відслідковував усі процеси, аналізував пропозиції, працював над програмами й методами досліджень, тобто працював в особливому режимі.

Слід взазначити, що радіологія в нашій галузі від самого початку робіт, окрім наукових досліджень, мала і практичне призначення. Під керівництвом начальника науково-технічного управління Мінлісгоспу М. Калетника у травні 1986 року були створені радіологічні пости в лісгоспах північної частини України. З часом відбулася трансформація цих підрозділів, в одних місцях, де вони були непотрібні, їх ліквідували, в інших створили нові, оснастили сучасною вимірювальною технікою і зараз це виробничі радіологічні лабораторії.

Можна із задоволенням сказати, що праця наукових і виробничих радіологічних лабораторій, особливо в періоди виконання важливих завдань і великих обсягів робіт, була взірцем поєднання зусиль. Разом проводилося навчання персоналу, постійно ділилися досвідом. Науковці аналізували результати контролю якості продукції лісового господарства. Особливо масштабною роботою було радіологічне картографування лісів України. На першому етапі воно проводилося методом вимірювання потужності експозиційної дози і нанесення на карту квартальної мережі лісів з наступним перерахуванням у показник щільності забруднення. Повторне картографування було детальнішим і охоплювало мало не всю площу лісів України, здійснювалося методом відбору зразків ґрунтів у лісах і безпосереднього вимірювання вмісту радіонуклідів цезію та стронцію.

Не завжди легко давалося знайти потрібне й бажано найкраще рішення, підібрати кваліфікованих виконавців, в умовах недостатнього фінансування забезпечити придбання приладів і устаткування, долаючи чисельні перепони, отримати запланований результат. Але труднощі були й лишаються постійною умовою нашої роботи. Головним нашим завданням П.С. вважав високоякісне виконання наукових і виробничих завдань. Позиції керівництва галузі й інституту в цьому збігалися, інакше бути не могло.

Та прийшли нові часи. Зміни в суспільстві й державі не мали значного впливу на роботу інституту, вона й до цього була добре організована й налагоджена. Демократизація найсильніше вплинула на нашого керівника, директора інституту. За віком він мав залишити свою посаду. А нового мав обирати колектив інституту.

Що відчував П.С., лишаючи посаду, не можу сказати. Не хотів його зайвий раз нервувати, додавати негативного навантаження, тому з розмовами не приставав. Звичайно, що радість його не переповнювала. Серце його турбувало й раніше. Пам'ятаю, що 1988 року під час потужної атаки Чернігівської обласної влади проти Придеснянської дослідної станції П.С. у перерві тяжких безкінечних засідань попросив мене дістати ліки для серця, йому було зле. Ліки я дістав, навалу ми відбили і з блиском перемогли. Таких випадків у його житті вистачало, та й війна певний слід залишила.

Ніхто й не сподівався, що П.С. піде з науки, залишить інститут. Він і далі працював над проблемами екології й радіології. Часу не це тепер було більше і він ґрунтовно взявся до справи.

Наші відносини у цей період навіть покращились. Уже потім я проаналізував факти, що цього стосувалися, і дійшов висновку. Були певні люди (чи людина), яким не хотілося наших добрих відносин, і вони (вона) регулярно додавали інформації про моє начебто негативне ставлення. Мабуть тому П.С. ставився до мене з деякою пересторогою. Цілком позитивно, але ж. Коли адмінресурс у П.С. прийшов до закінчення, то брудненький потічок „інформації” висох, не було вже сенсу. А я лишився такий, як і був завжди, нормальний.

Значущою для мене була одна ситуація, коли якось навесні П.С. зупинив мене в коридорі інституту й запитав, чи не зможу я виконати його прохання. Йому були потрібні матеріали про шкідливі викиди й забруднення в Чернігівській області. „Звичайно, зроблю” – відповів я. І найближчим часом поїхав до Чернігова, взяв потрібні матеріали у статуправлінні й листом відправив на інститут. Через кілька місяців, влітку ми знов зустрілися в інституті. П.С. подякував мені і сказав: „Ти прислав першим... І поки що єдиний з усіх станцій”. І подумалось мені, а де ж ті палкі прибічники? Та я промовчав. А П.С. сказав: „Отаке цікаве життя!”.

Подальші події в інституті, вся його історія показала, що зі своєю активністю, науковим світоглядом, авторитетом, здатністю швидко засвоювати нове і незнайоме П.С. міг би бути ефективно діючим директором ще тривалий час. Але історія робиться один раз.

Нерідко ми є свідками, коли після смерті ученого не залишається учнів і послідовників, не лишається школи, науковий напрямок завмирає. Все це не має відношення до мого наукового керівника Петра Степановича Пастернака. У нього багато учнів, які старанно й кваліфіковано продовжують і розвивають лісову науку – і лісівництво, і захисне лісорозведення, і особливо улюблену екологію.

*Колишній директор
Придеснянської НДСБЕГ УкрНДІЛГА,
кандидат сільськогосподарських наук
Ю. Д. Матухно*

СПОГАДИ ПРО ДИРЕКТОРА

Я вперше побачила Петра Степановича у жовтні 1973 року, коли прийшла влаштовуватися на роботу на пів-ставки лаборантом (одночасно закінчувала навчання на біологічному факультеті Харківського державного університету).

Петро Степанович мене запитав: «Чим Ви цікавитесь?». Я відповіла: «Безхребетними, рослинами, кліматом, географією, динамікою популяцій. А взагалі мені все цікаво про взаємодії в природі». Тоді він каже: «Відділу екології в нас поки що немає, але в захисті лісу займаються саме прогнозом».

Так я і потрапила до лабораторії захисту лісу, де і працюю вже понад 30 років – лаборантом, аспірантом, молодшим, старшим, провідним, головним науковим співробітником. З цього періоду 16 років директором інституту був Петро Степанович Пастернак.

Він був стрімкий, цікавий до всього, швидко вирішував питання, вмів розпалити вогонь при вирішенні питань як наукової роботи, так і щодо діяльності Ради молодих учених, художньої самодіяльності, стіннівки тощо.

Він бачив рівень і перспективи майбутніх аспірантів уже з першої зустрічі. Неодноразово, коли вирішувалося питання про розподіл аспірантів, підвищення співробітників за посадою, він давав чітку характеристику. Про деяких казав «Він себе ніяк не проявив». П. С. Пастернак сам підбирав кадри у Львові та Києві, де протягом багатьох років головував у Державних екзаменаційних комісіях Вищих навчальних закладів. Майже всі аспіранти та здобувачі, якими керував П. С. Пастернак, захистилися. Дуже багато з них – це яскраві особистості, і це є великою заслугою вчителя, що він їм дав різні напрями для майбутньої діяльності. Адже дуже важно декільком яскравим особистостям знаходитися в одній лабораторії.

У 70-ті роки, коли слово «екологія» було ще не таким поширеним, як зараз (зараз воно поширене і в географічних, і в хімічних, і в технічних науках, навіть екології біологічних об'єктів приділяється менше уваги), П. С. Пастернак відкрив таку лабораторію. Це було велике наукове передбачення. Адже проблема стану лісів і біорізноманіття на видовому, популяційному та ландшафтному рівнях у міру збільшення антропогенного навантаження та глобальних змін клімату стала за останні роки

настільки актуальною, що вже вчетверте зібралися всі лісові міністри Європи для розробки стратегії невиснажливого користування лісом. Не всі вчені інституту тоді зрозуміли цей крок – адже багато методик довелося розробляти вперше, багато питань було висвітлено лише закордоном, а доступ до літератури був обмежений (інтернету не було, іноземні мови знали гірше, ніж зараз). І коли доповіді лабораторії екології було подано на міжнародних конференціях, виявилось, що з багатьох питань наш інститут випередив установи європейських країн, які мали набагато краще обладнання та фінансування.

Петро Степанович заохочував і підтримував роботу молодих учених. В інституті оголошували конкурси наукових робіт, і кожен член комісії (з науковців інституту) оцінював ці роботи балами. За сумою балів визначали переможця. Я не пам'ятаю, чи були тоді премії, але було дуже приємно. Одного разу ми з М. Чернявським поділили перше місце, іншого – перше місце дісталось С. Гамаюновій.

За Петра Степановича проводилися засідання молодих учених, заслуховували кандидатські дисертації на різній стадії готовності, обговорювали новини літератури, виносили на обговорення дискусійні питання, запрошували старших колег із лекціями. Я пам'ятаю, як у 80-ті роки розповідали про математичне планування експерименту (тоді ще комп'ютери не стояли в кожній кімнаті, як зараз, і програмований мікрокалькулятор БЗ-34 або МК-56 був кроком уперед після рахівниці та «Феліксу»).

Петро Степанович, як і багато людей того покоління, іноземної мови не знав. Але він стимулював молодих учених до її вивчення. В нас проводилися диспути молодих учених англійською мовою. Один готував доповідь, двоє опонентів також готувалися спеціально заздалегідь, а інші мали вступати у дискусію без підготовки. На жаль, ця традиція довго не протрималася.

Петро Степанович завжди сприяв тому, щоб ми готували номери художньої самодіяльності, брали участь у конкурсах, змаганнях із сусіднім Інститутом Ґрунтознавства. Ми перемогли їх у конкурсах «А ну-мо, хлопці!», «А ну-мо, дівчата!», у КВВ (клуб веселих винахідливих).

Петро Степанович їздив у колгоспи, куди всіх учених регулярно відряджали на боротьбу за врожай. Він рубав капусту, викопував

підмерзлі буряки, спав у спортивному залі разом із ще трьома-чотирма десятками науковців інституту.

Петро Степанович їздив у комплексні експедиції, в яких брали участь науковці з відділів ґрунтознавства, лісівництва, лісозахисту. Я пам'ятаю експедицію у Херсонську область у середині 70-х років. Я тоді була аспіранткою і проводила дослідження на Нижньодніпровських пісках. Жила в кімнаті приїжджих Нижньодніпровської науково-дослідної станції заліснення пісків у Цюрупинську. А тут приїхала експедиція: директор інституту П. С. Пастернак, спеціаліст із лісової типології М. С. Улановський, лісозахисник М. І. Прокопенко, тоді ще аспірант (а може, вже й науковий співробітник) М. В. Чернявський. Петро Степанович нарівні з усіма їздив, ходив, вимірював, записував, вирішував побутові питання (різав хліб, відкривав консерви, мив посуд). Коли експедиція виконала заплановані завдання, мені залишили банку тушонки (тоді – великий дефіцит), щоб я дочекалася лялькування непарного шовкопряда.

Петро Степанович прагнув, щоб інститут був найкращим. Він на все звертав увагу, і що робиться в гаражі, і який борщ на перерві варить бухгалтерія (і таке було), і вже й казати не треба, який порядок був у веденні справ. Навіть дивно, що у вік калькуляторів і друкарських машинок усі звіти, рекомендації та протоколи оформляли швидше й ретельніше, ніж зараз, за наявності комп'ютерів із «перевірками», готових фрагментів тексту, пакетів прикладних програм для обчислення.

Коли трапилася біда у Чорнобилі, Петро Степанович був там буквально через тиждень. Це значною мірою підірвало його здоров'я. Питання, пов'язані з наслідками аварії на ЧАЕС, інститут вирішував не те, що щоденно, а щохвилинно. Багато рішень приймали вперше. Літератури не було або вона була засекречена. Ідеї виникали божевільні. Так, подзвонили якось із Києва і попросили розрахувати, чи не можна зробити так, щоб сприяти розвитку осередку масового розмноження соснового шовкопряда у радіоактивному лісі і швидшому розкладанню радіоактивної хвої. Обґрунтовували, скільки треба гусениць для поїдання такої маси хвої, скільки треба вагонів для їх перевезення з Херсонської області, де був тоді спалах масового розмноження цього шкідника, а головне – доводили, що осередок не виникає там, де ліс цього не допускає. Я

припускаю, що подібні завдання виникали також із інших аспектів ведення лісового господарства. І треба було мати розум і терпіння, щоб вчасно відповідати їй, головне, найменше нашкодити лісовій екосистемі та людям, які будуть працювати в лісі.

Петро Степанович був ученим і організатором науки. Це не часто трапляється. Організаторська робота висмоктує багато сил. Петро Степанович писав статті до останніх місяців життя. Його остання стаття в «Лісознавстві» містить підсумок лісівничих досліджень і стратегічні напрями. Він писав її, коли вже за станом здоров'я пішов із посади директора. Він зміг тоді більше уваги приділити науковій діяльності, спокійно прочитати та проаналізувати багато літературних джерел. Я пам'ятаю, як він мене запросив, і ми розмовляли про стан і перспективи лісозахисту, мікробіологічних методів, прогнозу, тощо. Потім він попросив мене дати перелік моїх статей, де про це написано. А потім вийшла стаття, де з обговореної теми залишилося декілька абзаців і відповідні посилання. У цій статті висвітлені різні напрями, і щодо кожного Петро Степанович консультувався з відповідними спеціалістами.

Петро Степанович був хорошим батьком і чоловіком. Він дуже любив свою сім'ю. Працював на дачі, допомагав на кухні, брав участь у консервації. Відчувалося, що він у курсі всіх господарських справ удома. Петро Степанович виховав хороших синів. Тарас – спеціаліст із генної інженерії, а Володимир – лісівник, працює в нашому інституті, дуже кваліфікована, працююча й порядна людина.

Про яку людину кажуть, що не дарма вона прожила своє життя? Людина повинна посадити дерево – Петро Степанович посадив не одне дерево. Людина повинна написати книгу – Петро Степанович написав не одну книгу. Людина повинна виховати дитину – Петро Степанович виховав двох синів. Людина повинна побудувати дім – а хіба наш інститут, де він був директором понад 20 років, його клімат, ми всі, наше відношення до справи, це не дім? Ми пам'ятаємо й будемо пам'ятати Петра Степановича завжди.

*перший заступник директора УкрНДІЛГА,
доктор сільськогосподарських наук
В. Л. Мешкова*

**„Він посадив не одне дерево, виховав двох синів
і побудував дім – наш УкрНДІЛГА”**

ЭТО БЫЛА ЛИЧНОСТЬ!

Я работал у Петра Степановича водителем с 1969 по 1980 годы. Не думаю, что кто-либо из сотрудников института, который он возглавлял в те годы, общался с ним более тесно, чем я. И должен сказать, что ни с одним руководителем мне не было так легко и интересно работать. Прежде всего, потому, что это была личность! Его знания в самых разных областях были поистине энциклопедическими. Кроме того, быть крупным ученым и одновременно топ-менеджером, как мы сказали бы сегодня, директором крупного научного учреждения со многими филиалами и хозяйствами, которые он патронировал, – для этого необходимы были нечеловеческие силы и работоспособность. В его случае они были уникальны. Он никогда не строил наши рабочие отношения с позиции барина, чем грешат многие руководители, но наоборот, всегда был максимально вежлив и предупредителен. Вскоре после того, как я начал возить Петра Степановича, у меня родился сын, и когда наступал Новый Год, то, казалось, не было для него ничего важнее, чем обеспечить меня самой красивой в городе елкой, ведь тогда все было дефицитом...

Несмотря на свою занятость, академик Пастернак, всегда находил время для участия в судьбах своих сотрудников, при этом он умел быть требовательным администратором и бескомпромиссным научным руководителем.

Годы работы рядом с этим человеком я вспоминаю как самые светлые в моей жизни не только потому, что на них пришлась моя молодость, но и потому, что я получил редкую возможность тесно общаться с человеком, который не только стал гордостью науки, но и оставил глубокий след в моей личной судьбе.

***Бывший водитель П. С. Пастернака
Михаил Александрович Пономарев***

Слово про Петра Степановича Пастернака – керівника, вчителя, колегу й соратника

Перша моя зустріч із моїм майбутнім науковим керівником кандидатської та докторської дисертацій, завідувачем лабораторії та директором, відбулась у грудні 1965 року, коли за конкурсом я був обраний молодшим науковим співробітником Карпатського філіалу УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького, директором якого став нещодавно призначений кандидат біологічних наук Петро Степанович Пастернак. Ніби сьогодні він встав із-за столу підтягнутий, на перший погляд суворий, малослівний, прямий, подав мені руку і тут же накреслив план нашої тісної співпраці, яка тривала довгі роки. Я вдячний долі, яка звела мене з цією людиною.

Петро Степанович був директором від Бога. Відомо, що цьому ніде не вчать, і посередність на цій посаді – біда для колективу. Нашому інституту дуже пощастило. Адже Петро Степанович уособлював у собі кращі якості керівника. Природна мудрість Петра Степановича, сміливість і передбачливість, здатність до виваженого ризику, надзвичайна інтуїція й талант генерувати ідеї разом із умінням інтелігентно керувати великим колективом і підбирати на відповідні посади необхідних спеціалістів були запорукою того, що роки його керівництва стали роками розвитку інституту, який він практично створив. Велика обдарованість, працездатність, відданість науці дали змогу П. С. Пастернаку пройти шлях від кандидата біологічних наук до відомого вченого, доктора наук, автора сотень праць, декількох монографій.

Кадри Петро Степанович не тільки підбирав, а й виховував. Людські якості Петра Степановича були такі, що ми всі в нього вчилися. Всі звикли його завжди бачити сильним і незламним, адже він ніколи ні на що не скаржився. За психологічним настроєм Петро Степанович був борцем, переможцем і докладав усіх зусиль, щоб вирішення навіть найменшого питання мало завжди позитивні наслідки. Незважаючи на відсутність приміщень, устаткування, лабораторного обладнання, квартир для співробітників, Петру Степановичу вдалося не тільки підібрати й мобілізувати колектив інституту на високий злет, а й упевнити його в тому, що досягнуте – це лише початок шляху. Своєю натхненною працею, ентузіазмом, щирістю і просто людською доброзичливістю він надихав кожного із

членів колективу на нові успіхи в роботі. Він створив клімат гармонійних відносин між науковими відділами й допоміжними службами.

**Колектив Карпатського філіалу УкрНДІЛГА
на Першотравневій демонстрації**

Усі досягнення колективу склалися із щоденних невеликих перемог, на які мобілізував людей Петро Степанович своїм прикладом, працьовитістю, організованістю, прагненням до знань і виключною вимогливістю до підлеглих і самого себе. Але він не беріг себе, багато курив, не вмів і не хотів повноцінно відпочивати, практично не мав вихідних. Під час відряджень, польових робіт, експедицій любив пожартувати, копав разом із нами – молодими хлопцями – ґрунтові розрізи і, як О. Суворов, їв разом із усіма одну польову кашу. Ось у таких умовах довелося працювати близько двадцяти років Петру Степановичу, та відданість справі й величезна відповідальність не похитнули його волі, йому весь час доводилося переконувати урядовців, щоб вони збагнули значення необхідності науки, «вибивати» у них квартири для наукових співробітників. Останніми роками, будучи неодноразово в нього в Харкові, де він керував великим інститутом, бачив його у постійному стресі.

Трудова наснага, сумління, порядність, людяність, щирість душі – ось ті характерні риси, які привертали людей до Петра Степановича. Він любив молодь і повсякденно піклувався про молоде покоління, якому належить – він був у цьому впевнений – майбутнє української науки. Де б він не знаходився, на державних іспитах ВНЗ, у відрядженні чи відпочинку – він постійно відшукував обдарованих молодих людей і запрошував на роботу в інститут.

Петро Степанович був вольовим, але абсолютно не конфліктним, здатним до компромісів, куди це не торкалося інтересів науки. За усі роки роботи з ним я жодного разу не чув, щоб він підвищив голос. Це не значить, що Петро Степанович не міг покарати винуватих за негідний вчинок.

Всі ці риси й були запорукою того, що Петро Степанович мав надійних друзів, яких він ніколи не втрачав. Із окремими з них він товаришував усе своє життя. Він любив природу, особливо – квіти. Педантичність і акуратність були характерними рисами Петра Степановича. Порядок в усьому стилі життя були основними правилами поведінки Петра Степановича й головною рисою його внутрішньої та зовнішньої організованості.

Скільки б не було написано в цьому «слові», однак не можна охопити всього, що хоч незначною мірою створило б портрет, який дав би повне уявлення про таку багатогранну людину, якою був Петро Степанович.

У родині Петро Степанович знаходив затишок, любов і повагу. Вона була для нього надійним тилом. Його любила й оберігала дружина Галина Михайлівна, сини Тарас і Володимир.

Доля обмежила його життя, але залишила довгу пам'ять. Людина житиме доти, доки її будуть пам'ятати.

*Доктор біологічних наук, професор
Івано - Франківського державного
медичного університету
В. П. Стефурак*

Жодного дня без доброї справи

Минуле, що зберігається в пам'яті, є частина сьогодення
Тадеум Котарбинський

Багато доріг і років мені пощастило пройти поруч із Петром Степановичем Пастернаком.

Як описати його життя, як охарактеризувати його і як віддати йому належне? Спогади про нього зберігаються в мене в душі. Про того, який не втрачав марно ні секунди часу, який робив ті добрі справи, що були завжди прикладом для всіх. Часто люди науки, досягаючи наукової величі, не цураються лише собі подібних, а мені пощастило, що я міг спілкуватись із людиною, що є прикладом великої людини, людини з великої літери. Уміння спілкуватись як із дорослою людиною, так і з дитиною, на тему, цікаву для конкретної людини, це – дійсно талант. Настільки він був різнобічною особистістю, великим ученим, справжнім керівником, гармонічною людиною, що завжди буде для нас джерелом найбільшого натхнення.

В особі Петра Степановича я зустрів не тільки вчителя, але і друга. Він ніколи не ставив бар'єру між собою й нами. Своїми вчинками він був прикладом для мене. Завдяки йому я пройшов шлях від водія до заступника директора інституту.

Зараз я хотів би висвітлити деякі періоди його життя, які мені добре відомі.

Під час експедицій і відпусток день Петра Степановича починався дуже рано, як правило, зі сходом сонця. Енергії вистачало на всіх. Віддаючи її іншим, він відновлював свої сили задоволенням від зроблених справ. У вільний час любив ходити на ринок за продуктами, потім приготувати щось смачненьке, особливо українські страви (а готував він чудово: смачнішого борщу, ніж приготовленого Петром Степановичем, я не їв). Усе він робив з насолодою і великим бажанням. У першу чергу його турбувало благополуччя оточуючих людей.

Петро Степанович часто бував у відрядженнях і велику частину життя провів у потягах. Коли він з'являвся в інституті, усе довкола нього кипіло, усі оживали, було дуже багато зустрічей, усі прагнули

потрапити до Петра Степановича. До пізнього вечора він був зайнятий науковою працею, читанням дисертацій і т.п.

Часто приходили не тільки директори дослідної мережі, але й інші, іноді з „презентом” до П. С. Пастернака, намагаючись якимось чином віддячити за ту доброту, що він проявляв до людей. Але ніхто жодного разу не вийшов із кабінету голіруч. Завжди в Петра Степановича були припасені подарунки для такого випадку. Буваючи на якій-небудь дослідній станції, він ніколи не брав пропонувані йому фрукти, не сплативши за них. Цим він виховував усіх інших. Це виховання, особистий приклад його, не один раз допоміг мені у житті.

Після аварії на Чорнобильській АЕС Петро Степанович першим поїхав вирішувати цю проблему. Вони вимірювали рівень радіації скрізь, навіть на дахах міста Києва. Якось він навів прилад на капелюх одного чиновника, і прилад „зашкалило”. Людина скинула капелюх і почала трусити, але викинути його не змоглася. І тоді Петро Степанович сказав, що цю „заразу” розтягнуть по всій Україні, бо є люди жадібні й не розуміють, що возять із собою невидиму смерть.

Поповнюючи свої знання, читаючи важливі наукові статті, Петро Степанович не витрачав занадто багато часу, тому що мав надзвичайний дар читати „навскоси”, з лівого верхнього кутка до правого нижнього. Таким чином, сторінки просто танули, залишаючи знання й досвід. Швидкому читанню він учив і мою старшу доньку. Коли Майя складала іспити до інституту, він годинами читав їй лекції з історії України, знаходячись у лікарні. Приймальна комісія була здивована її відповідями, тому що в той час література з історії України була рідкістю і в школі не викладалася.

Петро Степанович намагався бути вчителем і прикладом для дітей. Що потрібно дитині? Звичайно, увага. Моя молодша донька Таня згадує: „Я була тоді першокласницею, коли Петро Степанович, друг нашої родини, говорив мені: «Щоб багато чого запам'ятовувати, потрібно розвивати пам'ять». Так не один вечір був витрачений на переказ по телефону вивчених віршів, а «Руденький Цуцик» із книг, що він мені постійно дарував, запав мені в душу назавжди.”

Із спогадів Майї, старшої доньки: „Якось тато виїхав у відрядження, але йому довелося затриматися. Сповістити про це він не міг, тому що вдома не працював телефон. Тато подзвонив Петрові Степановичу і сказав, що якщо раптом хтось із родини буде дзвонити й запитувати, то ж передайте, що затримуюсь. Але Петро Степанович, не чекаючи дзвоника, сів на трамвайчик і з парасолькою, бо був сильний дощ, приїхав до нас о пізній годині, щоб повідомити, що тато затримується у відрядженні. Такій шляхетності тільки потрібно вчитися.”

Петро Степанович не робив розмежування між собою й тими, хто його оточував. Він цінував свій час і цінував час інших. А часу переважно не вистачало. Він ніколи не соромився допомогти мені в обробленні огороду і в інших справах. Цю роботу з ним було складно робити, бо то не так сапаєш, то не так копаєш, то не так картоплю кладеш, або не встигаєш. І спробуй пропусти бур'янець...

У 1984 році, пам'ятаю, „викроїли” кілька днів і поїхали на Обіточну косу. Це, свого роду, зона заповідника. Пізніше під'їхав і Петро Степанович. Він вставав дуже рано, тому що намагався встигнути попрацювати до жаркого періоду дня. Він був зайнятий вивченням ґрунту в різних місцях і тому викопував оглядові ями. Так трапилося, що Петро Степанович у черговий раз, викопуючи яму, знайшов рибальську сітку. І, звичайно, приніс її і віддав ліснику, що жив на цьому кордоні. Цікаво те, що щодня він знаходив нову сітку, і щодня здавав її ліснику. Одного разу, лісник не витримав і говорить мені: „Послухай, вгамуй свого шефа, куди б я не зарив свою сітку, він її скрізь знаходить, а вона у мене одна. Я рибку так, на їжу ловлю”.

Різні куточки країни були полем його діяльності. Кожна галузь мала для нього особливий інтерес і значення. Прагнення до гармонії й удосконалення в природі було основною його задачею.

Відвідування острова Бірючий, початок вісімдесятих. Мета експедиції: дати рекомендації Херсонському управлінню лісового господарства, які породи дерев можна висаджувати на острові, з огляду на засолення ґрунту. Брали участь: Пастернак Петро Степанович, Коптєв Віталій Іванович. Був обстежений ґрунт острова й дані рекомендації. І знову ці ями, нескінченні ями! Які в обов'язковому порядку треба було ще і засипати.

Карпати, початок вісімдесятих. У цій експедиції доводилося проходити пішки по декілька десятків кілометрів горами, тому що на транспорті там не можна було проїхати. Мало кому вдавалося поганятися за Петром Степановичем. Чиновники сходили з “траси”, тільки молодь устигала. Вже в ті роки була велика проблема – „облісіння” Карпатських гір. Експедиція була організована П. С. для вивчення цієї проблеми. І вже через 20 років людство зіштовхнулося з повеннями в Карпатах. А цю проблему Петро Степанович ще тоді розпізнав і виносив на обговорення в Уряді країни.

Карпати...

Петро Степанович завжди думав про благополуччя оточуючих людей – із його ініціативи побудований гуртожиток для аспірантів, багато житла для працівників мережі. У державному будівництві брали участь безпосередньо співробітники інституту, і багато хто з них одержав житло. П. С. піклувався і про пенсіонерів. На Веселобоковеньківській дослідній станції працювали провідний селекціонер інституту директор Бадалов Павло Петрович і його, покійна нині, дружина Ася Абрамівна. Вони прожили багато років у степовій глухомані. Досвідчений учений своєю працею та натхненням зміг відродити і зберегти Веселобоковеньківський

дендрологічний парк. Тоді парк процвітав, наукові співробітники проводили екскурсії. Петро Степанович, урахувуючи, що П. П. Бадалов підходить до пенсійного віку, зумів переконати Павла Петровича переїхати до Харкова, щоб він зміг одержати гідне житло. Але, на жаль, Петро Степанович пішов із життя і П. П. Бадалов залишився без житла, він живе в гуртожитку дотепер. Прожив би Петро Степанович ще трохи, і будинок у Залютіно був би побудований, багато хто одержав би житло.

Карпати ...

1984 рік. Представлення М. М. Ведмідя на посаді начальника управління лісового господарства в Харківській області. Зліва направо: І. М. Патлай (тоді – секретар партбюро інституту); В. І. Коптєв (зам. директора інституту з науки); М. М. Ведмідь (нині заступник Голови Держкомітету лісового господарства України); П. С. Пастернак (директор УкрНДЛГА); Г. І. Бабіч (тоді перший заступник міністра лісового господарства України); В. Ю. Косіченко (начальник управління лісового господарства Харківської області); Р. Г. Кисілевський (заступник директора УкрНДЛГА з науки); В. В. Твердохліб (заступник директора УкрНДЛГА з виробництва).

П. С. Пастернак був дуже скромною людиною, йому було незручно слухати вітання й похвалу на свою адресу. Про це свідчить офіційне запрошення на його ювілей. Торжества не було, але вітань надійшло дуже багато, його ніхто не забув як на шістдесятиріччя, так і на вісімдесятиріччя. Вважаю, що так повинно бути й надалі ...

На фотографіях Петра Степановича рідко можна зустріти, тому що він багато сам фотографував. На знімках часто зустрічається його молодший син. Петро Степанович намагався брати його в експедиції, щоб ще тоді прищепити любов до природи, до лісової науки. Володимир і старший син Тарас пішли стопами батька, вони є зараз людьми науки.

ГЛУБОКОУВАЖАЕМЫЙ

23 февраля 1985 года исполняется 60 лет со дня рождения и 40 лет научной и общественной деятельности директора Украинского ордена „Знак Почета“ научно-исследовательского института лесного хозяйства и агролесомелиорации им. Г. Н. Высоцкого, заслуженного лесовода Украинской ССР, доктора сельскохозяйственных наук,

профессора

**ПЕТРА СТЕПАНОВИЧА
ПАСТЕРНАКА**

По просьбе юбиляра официального чествования проводиться не будет. Поздравления и приветствия могут быть направлены по адресу:

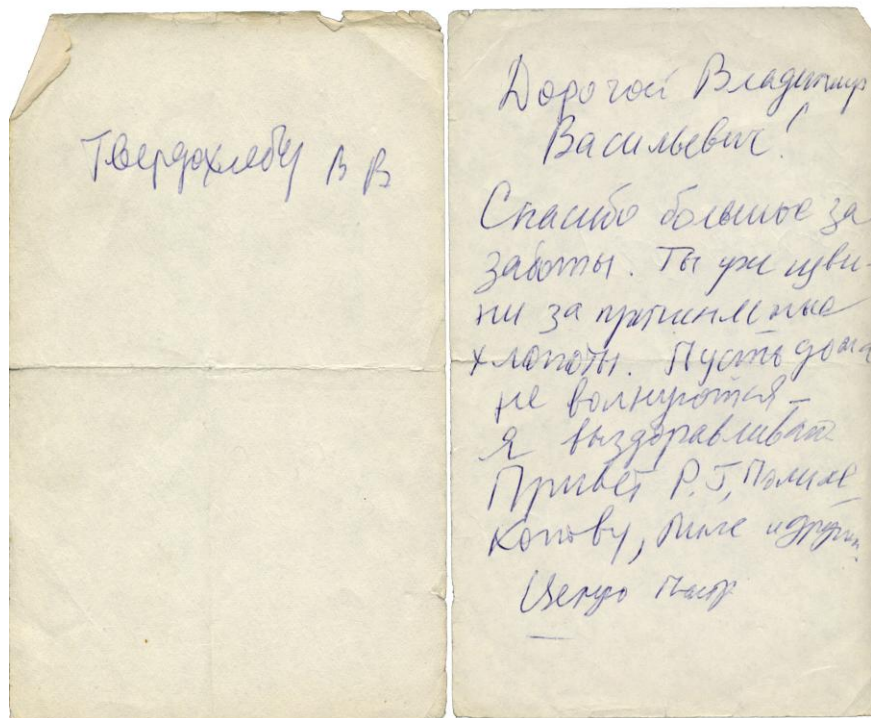
310024, Харьков—24, ул. Пушкинская, 86,
УкрНИИЛХА.

ДИРЕКЦИЯ

Запрошення на ювілей

Петро Степанович, будучи людиною доброю, все ж таки виявляв і суворість у вихованні. Якось він посварився зі старшим сином Тарасом (він був ще підлітком у той час) і висадив сина на трасі. Тарас побіг за машиною, боячись, що батько його залишив. Така ж ситуація була з молодшим сином. Але Володимир, на відміну від Тараса, залишився на тому ж місці. Ми від'їхали з кілометр і зупинилися, але Володимира не було. А коли я з Петром Степановичем повернулися, то Володимир сидів там же, де ми його залишили. Ще тоді виявлялися в дітей різні темпераменти. Сини виросли, в них є вже діти. Можливо, що вони підуть стопами своїх батьків, можливо, що виявлять себе в іншій діяльності. Моя донька Тетяна хрестила онука Петра Степановича, що носить його ім'я. Хотілося б, щоб онук знав про свого діда і був схожим на нього.

Петро Степанович завжди давав пропозиції про зміцнення дослідної мережі. Він зберігав мережу дослідних станцій і примножував її. Знаходячись у лікарні в реанімації з обширним інфарктом, коли життя висіло на волоску, він не переставав думати про роботу. Його турбота про рідних йому людей, про співробітників підтверджується деякими його записками.

Петро Степанович усе життя намагався передавати всі свої знання й уміння. Він довіряв мені, і тому я ніколи його не підводив навіть у думках. У Петра Степановича багато було учнів, які з гордістю називають його своїм наставником, науковим батьком. Він чудово розбирався в людях і давав талантам дорогу. Він випустив дуже багато аспірантів, що посідають ключові посади в лісовому господарстві. Своїм аспірантам він давав повну волю, можливість дискутувати з ним, „наводити критику” й на його адресу. Деякі з прохолодою ставилися до Петра Степановичу після того, як він пішов з посади директора інституту, але більшість його учнів залишилися йому вірні й будуть вдячні до кінця життя. Петро Степанович виховав чудового наукового співробітника, керівника А. А. Сірика (нині – генеральний директор «Миколаївліс»). А початок був у 1976 році.

Дорогий Володимире!
 Васильовичу!
 Нема окулярів
 тому пишу великими
 літерами.
 Навіть інфразит —
 задати стінка —
 лікар каже, що все
 пованне бути нормальне,
 лише зберігати речі,
 які ще трохи поживуть,
 але роботу кинути.
 Дресів.
 Приходиться мати
 з 17 до 18 а раніше
 з 8 до 9. Але не вийти
 з себе своїх справ
 дуже багато. І рази
 до 70 вертуват, бо я не
 знав витягути нічого, а це
 тебе погано.

Ти бдижи нагод,
 в ріді речей.
 Ми ж усе каже
 нормально, був
 консултант,
 обнадихався!
 (Задів, як слово
 на чарівнісімої мові)
~~В. К. К.~~ К. К. К. К. К.
 погано бачу.
 Позвони мені хай
 ввечері до сніданого
 захочеш розгледіти,
 щиро. Швидко вродить
 Пазу
 Р. С. — хай передасть
 речі, паперу

Дорогий Володимире!
 Сьогодні дуже-багато
 мимі, кожда мимі-
 лось. Наказав, що
 все буде благопо-
 чинно. Тоборет
 — інфразит.
 Усе ж тому мно-
 кадо було доречуват.
 Спасибі за передачу
 Как пога замінити.
 Що змало хлоніти
 Сподіюся заздалегідь
 чинити

Я добре пам'ятаю ту експедицію, яка починалася з Луганської та Маріупольської ЛДС, які заклали видатні вчені В. В. Докучаєв і Г. М. Висоцький (чиє ім'я носить інститут), потім — Присиваська

ЛДС, Нижньодніпровська НДС, Весело-Боковеньківська ЛДС. Хоча П. С. Пастернак розпочав свою наукову роботу в Карпатах, він дуже багато приділяв уваги степовій зоні, звідки йшли корні УкрНДІЛГА. На той час ці господарства були в розквіті, чого нині вже не скажеш, крім Маріупольської НДС, яку очолює В. О. Бородавка, завдяки якому вона й досі збереглась у належному стані.

Мене ще тоді вразило, що скрізь директор інституту не лише спілкувався з директорами та науковими співробітниками, але й цікавився дослідними об'єктами, роботою всього господарства, як живе і працює весь колектив. На Маріупольській ЛДС із П. С. Пастернаком хотіло поговорити дуже багато людей, навіть колишні співробітники-пенсіонери. Петро Степанович розумів, що тут не все гаразд. Приїхавши на Присиваську ЛДС, ми побачили зовсім іншу атмосферу в колективі. В роботі цієї станції були досить високі показники й відчувалося, що люди тут живуть і працюють із задоволенням. Тут уперше я зустрівся з бородатим науковим співробітником – А. А. Сіриком. Чомусь тоді Пастернак дуже уважно віднісся до нього, забрав його з нами в поїздку до Нижньодніпровської станції. Дорогою зупинилися на його дослідних об'єктах, а їх було чимало. А вже через півтора року ми з В. І. Коптєвим їхали на Маріупольську ЛДС представляти А. А. Сірика як директора цієї станції. В той час кандидатуру на посаду директора треба було погоджувати ще в районному, а потім і в обласному комітеті Компартії. Коли А. А. Сірик зайшов до райкому, то там за голову схопилися: “Де ви такого знайшли? Він що, партизан?” На це В. І. Коптєв відповів, що це науковець, а не партизан, але з Партизан (це населений пункт, де А. А. Сірик жив і працював). Секретар райкому сказав, що його негайно треба поголити, бо до обкому такого везти не можна. Це треба було бачити, як дівчата голили Сірика... З порізаним обличчям у пластирі його доставили в обком, де й затвердили на посаду.

Тільки освоївся, розбудувався А. А. Сірик, справи пішли добре, як ми з П. С. знову на станції. Пастернак – Сірику: „Біда в системі, треба спасати Нижньодніпровську станцію, справи там дуже погані.” А Сірик йому: „Дружина хвора і на кого станцію покину?” П. С. почав умовляти: „Ніну без тебе вилікуємо, з лікарями в області домовлюсь. А Бородавку Василя навіщо я тобі направив, замість того, щоб хлопець учився в аспірантурі? Молодий, енергійний,

зможе! А тобі тут уже тісно, треба більше підприємство очолювати.” І Сірик погодився й поїхав спочатку сам, без сім’ї. Як він мені потім говорив, що якби не Пастернак просив, то він ніколи б не поїхав.

Знову А. А. Сірик у проблемах, у роботі. Справи пішли вгору, але сам він тяжко захворів. Зателефонувала дружина Сірика Петру Степановичу, що вже ніяких надій немає, що він помирає в лікарні. Пастернак підняв усіх на ноги, головний лікар Херсонської області особисто займався лікуванням Андрія Андрійовича. І Сірик вижив. Його Петро Степанович хотів бачити замість себе на посаді директора УкрНДІЛГа. Але доля розпорядилася по-іншому. Я вважаю, що Петро Степанович був набагато далекозорішим, ніж інші. Усі в цьому переконалися потім.

Коли П. С. Пастернак працював уже завідувачем лабораторії, двері в його кабінет ніколи не закривалися. Згадую такий випадок: на балансову комісію приїхали, як завжди, всі директори дослідної мережі. На цей час я вже не працював в інституті. Заходжу до Петра Степановичу, а там уже А. А. Сірик (тоді директор Степової філії) і В. О. Бородавка (директор МарЛДС), обидва курящі. У той час цигарки відпускали лише за талонами. Петро Степанович, назбиравши „енну” кількість цигарок, передав курящим, знаючи, яка в них із цим проблема. Розмова затяглася, Петрові Степановичу було дуже приємно, що його не забули, але йому дуже було незручно, що ці «молоді хлопці» витрачають на «діда» свій час. Він почав пропонувати : «Не втрачайте на мене час, ви знаходитесь в Харкові, ви приїхали з периферії, сходіть у місто, до театру, в музеї, в магазини, купіть гостинці додому!». Витягнув гаманець і почав пропонувати гроші на покупки. За своєю натурою він ніколи з відряджень не повертався без гостинців і це виховував у своїх близьких. У цій кімнаті ми домовилися, що всі зустрінемося на Маріупольській дослідній станції під Новий рік. Поговорили й забули. Але під Новий рік, коли я приїхав у санаторій, де Петро Степанович проходив курс лікування, провідати його, він мені каже: «А ти що забув, що ми домовились усі зустрітися на Маріупольській ЛДС? Ти готовий їхати?». Я зсунув плечима і сказав, що „начебто так”.

– Так поїхали, ми ж обіцяли!

– А як санаторій, а як лікування? Що скажуть лікарі?

– А це і є лікування!

І ми виїхали. Ввечері, 22 грудня були на станції. Василь Олександрович був приголомшений і несказанно радий. На жаль, Андрій Андрійович не приїхав. Це було у 1992 році, поїздкою Петро Степанович був дуже задоволений. Пройшов рік тяжких випробувань і 10 січня 1994 року Петра Степановича вже не стало. І знову він зібрав нас біля себе, але вже у великій скорботі, що не залишає нас і до цього часу. Із життя він пішов на роботі, в інституті. Він згорів як свічка, віддаючи своє тепло й енергію тим, хто його оточував.

П. С. Пастернак

П. С. Пастернак

Мої дочки Майя й Тетяна написали портрети Петра Степановича для УкрНДІЛГА, для Інституту гірського лісівництва за проханням М. М. Ведмідя, для М. М. Ведмідя, для Маріупольської дослідної станції і для мене, які я і пропоную для публікації.

***Колишній заступник
директора з виробництва
В. В. Твердохліб***

П. С. Пастернак як новий директор інституту

Нового директора УкрНДІЛГА затвердили в середині 1968 року. Але це був не „свій” чоловік, а новий, із Київської школи акад. П. С. Погребняка. Тому починати таку відповідальну роботу було надзвичайно складно. Але Петро Степанович знайшов підхід до колективу. В обідню перерву він виходив у двір інституту і спілкувався з працівниками, які відпочивали на лавках, під кронами дерев, або виходили за покупками до магазину. Так, поступово, як „демократ”, він дізнавався про потреби окремих підрозділів, колективу й намічав можливості їх виконання. Подібне було й на засіданні Вченої ради. Поступово директор створив свою більшість.

На початку 1976 року проф. Д. В. Воробйов зібрав розширене засідання секції лісівничої типології, щоб обговорити завдання на майбутній період у різних регіонах і республіках. Він поставив також питання про відкриття лабораторії чи групи з цих питань в УкрНДІЛГА, на що повинні були дати дозвіл у Києві. Оскільки тему з типології ті ж чиновники перед тим у нас закрили, я вніс пропозицію про відкриття в інституті лабораторії екології. І таку лабораторію відкрили, а її завідувачем став Петро Степанович. Під його керівництвом лабораторія досягла значних успіхів, як одне з основних відділень установи. В ній було підготовлено багато кандидатів і кілька докторів наук, розпочато нові напрями досліджень.

Довгий період – близько 20 років, починаючи з 1972 року, П. С. Пастернак був відповідальним редактором міжвідомчого наукового збірника “Лісівництво і агролісомеліорація”. У той час регулярно виходило щорічно по 2–3 збірника, обсягом, у середньому, 7 друкованих аркушів.

Петро Степанович виступав із доповідями із лісівничої типології, лісогосподарського районування України на нарадах у Харкові, в м. Пушкіно (ВНДІЛМ), на третій Всесоюзній конференції у Львові (1983 р.). На останньому форумі були представники всіх трьох напрямів лісової типології. У доповідях та дискусіях не відчувалося значного протистояння поглядів різних шкіл, як це мало місце на попередній, другій, конференції. Переважали пошуки зближення поглядів, консолідації. А напрямок такого підходу було дано в

перших виступах: у привітанні А. Л. Бельгарда та доповідях Л. П. Рисіна, Б. Ф. Остапенка, П. С. Пастернака.

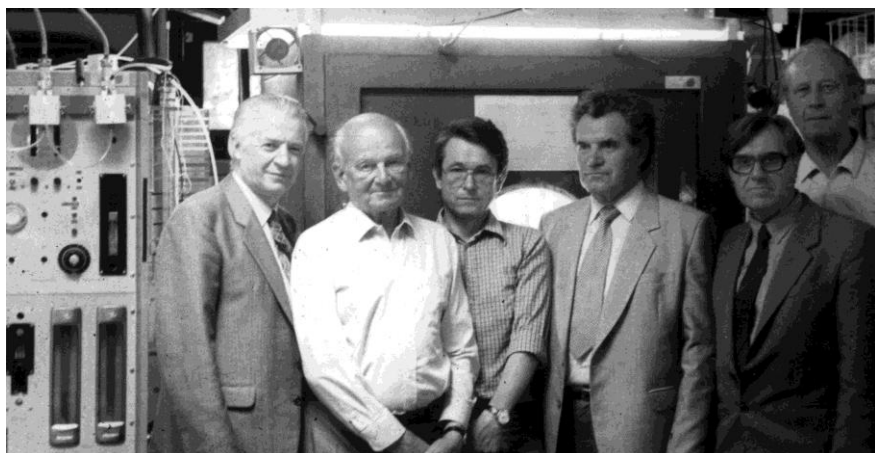
Фронтовики УкрНДЛГА. 30 років Перемоги.

На прапорі УкрНДЛГА – Орден „Знак Пошани”

Іноземні спеціалісти в зимовому лісі на Харківщині...

П. С. Пастернак у Німеччині

Виробничі наради, які організовували Міністерство лісового господарства або інститут та інші установи, проводилися в різних регіонах – у Карпатах, на Поділлі, в Степовій зоні. Вони переважно

супроводжувалися виїздами на показові об'єкти в лісгоспи. Петро Степанович брав у них активну участь, виступаючи в обговореннях.

Не завжди такі екскурсії в горах були безпечними. На одній із них, на кам'янистих розсипах Горган, Петро Степанович упав і пошкодив собі ступню ноги.

Делегація з Німеччини в УкрНДІЛГА

На високому рівні було організовано та проведено святкування п'ятдесятирічного ювілею УкрНДІЛГА. На ньому були присутніми багато учасників – вчених різних установ, у тому числі з союзних республік, переважно з Росії. Конференція розпочалась із доповідей П. С. Пастернака та Міністра лісового господарства В. Д. Байтали.

П. С. Пастернак, іноді зі співавторами, видає декілька монографій: „Лісові культури Карпат”, „Хвойні ліси України”, „Лісові ґрунти Українських Карпат”. Періодично виходили з друку збірники рекомендацій інституту, а також під його редакцією вийшов „Справочник лесоведа” обсягом 18,5 друкованих аркушів і значним тиражем (1990 р.). У довіднику значну увагу приділено соціально-екологічній і захисній ролям лісу, лісозахисту, економіці, використанню недеревних ресурсів і всім іншим розділам лісівництва.

*кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник
І. П. Федець*

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФЕСОРА П. С. ПАСТЕРНАКА

1953

1. Вплив жовтої акації на рухливі форми азоту в лісових ґрунтах // Доповіді Академії наук Української РСР. – К., 1953. – № 4. – С.259–263.
2. Желтая акация и ее влияние на плодородие лесных почв: Автореф. дис. канд. с.-х. наук. – К., 1953. – 14 с.

1955

3. Пути повышения продуктивности лесов Карпат.// Информ. письмо ин-та леса АН УССР.–1955.– №2. (соавторы А. И. Зражевский, А. М. Флоровский).
4. Взаємодія жовтої акації з головними деревними породами в лісових культурах Української РСР // Праці інституту лісівництва АН УРСР. – К., 1955.– Т.6.– С.49–69.
5. Ведение лесного хозяйства в Карпатах // Труды ин-та леса Грузинской ССР. – 1955.– Т. IV.

1956

6. О рубках главного пользования в горных лесах Карпат // Лесное хозяйство.–1956.– №2.– С. 15–18. (соавтор А. М. Флоровский).
7. Пути облесения сильно эродированных каменистых склонов в Карпатах // Лесное хозяйство.– 1956.– №8. – С.93–94.
8. О зависимости между типами леса и характером почвообразования в горно–лесной зоне Советских Карпат // Тез. докл. совещ. по лесному почвоведению.– АН УССР.– 1956.
9. О способе создания еловых культур в горных условиях Карпат // Информационное письмо Института леса АН УССР.– 1956.– №13.– 3 с.

1957

10. Эрозия лесных почв в разных типах леса горной зоны Карпат в связи с рубками главного пользования // Материалы Всесоюзного совещания по борьбе с эрозией почв.– М., 1957.
11. Охорона ґрунтів в гірській лісовій зоні Українських Карпат // Тези доп. наради з охорони природи. – Львів, 1957.
12. Повышение продуктивности Карпатских лесов // Тезисы докладов июльской сессии отделения лесоводства, гидротехники и мелиорации УАСХН.– К., 1957. – С.57–59.

13. Способы восстановления леса на эродированных площадях Карпат: Тезисы докладов расширенной сессии Ученого Совета УкрНИИЛХА.— 1957.

1958

14. Про стан і експлуатацію лісів Карпат // Вісник с.-г. науки. — №9.— 1958.— С. 51–55.(співавтор Б. Й. Логгінов)

15. Некоторые данные о физико–химических свойствах лесных почв Украинских Карпат // Вопросы повышения продуктивности лесов Карпат. Научн. труды Закарпатской ЛОС.— Т. I.— Ужгород, 1958. — С.18–32.

16. Закарпатська лісова дослідна станція УкрНДІЛГА // До історії лісівничої науки і освіти в західних областях УРСР.— Львів, 1958.

1959

17. Підвищення продуктивності Карпатських лісів // Праці першої сесії Укр. Акад. с.-г. наук.— К., 1959.

1960

18. Методи відновлення лісу на сильно еродованих кам'янистих схилах Карпат // Лісове господарство Карпат.— К.: Вид-во УАСГН, 1960. — С. 92–115.

19. Вміст органічних речовин в гірськолісових ґрунтах Карпат // Про відновлення гірських лісів Карпат, Наук. Праці Карпатської ЛДС, т.П. — 1960. — С.39–47.

20. Лісове господарство Карпат у семиріччі // Про відновлення гірських лісів Карпат: Наук. Праці Карпатської ЛДС. —Т. II.— 1960. — С.3–5.

21. Взаємодія між лісом і ґрунтом в ялиниках Українських Карпат // Тези доповідей конф. по вивченню флори і фауни Карпат і прилеглих територій. — К.: Вид-во АН УРСР. — 1960. — С.139–142.

22. Что происходит в Карпатах // Наш современник.— №4.— 1960. — С.228–230. (соавтор П. И. Молотков).

23. Лісорослинні умови глинистих ґрунтів Притисянської низовини // Тези доп. міжн. конф. по вивченню флори і фауни Карпат і прилеглих територій. — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — С.113–115. (співавтори Д. Д. Лавриненко, А. М. Гаврусевич).

24. З досвіду роботи Карпатської лісової дослідної станції // Вісник с.-г. науки. — 1960.— №6.— С. 62–65.

25. Акумуляція азоту в лісових ґрунтах під впливом жовтої акації // Наукові праці УкрНДІЛГА.— К.: УАСГН, 1960.— Вип. XX.— С. 80–91.

26. Состояние лесного хозяйства в хвойных лесах Карпат / Конференция по системам ведения хозяйства в горных районах юга СССР: Тезисы докл.– 1960.

27. О состоянии колхозных лесов в Карпатах / Конференция по системам ведения хозяйства в горных районах юга СССР: Тезисы докл., 1960.

28. Наукові дослідження в лісах Карпат // Зелене золото Карпат. – Ужгород: Закарп. обл. вид-во, 1960.

1961

29. Типы еловых лесов // Типы горных лесов.– Ужгород: Закарпатское обл. книжно-газетное изд-во, 1961. – С.54–63.

30. Обмен веществ между лесом и почвой в разных типах леса Карпат // Тез. докл. Украинского совещания по лесной типологии.– Харьков, 1961.– С. 98–100.

1962

31. Содержание и состав гумуса бурых лесных почв Карпат // Почвоведение.– 1962.– № 12. – С.74–79. (соавтор В.В.Скиба).

32. Основные принципы лесовосстановления горных лесов Карпат // Матер. сессии Ученого Совета УкрНИИЛХА.– Харьков, 1962. – С.52–54.

1963

33. Лісові культури в Карпатах.– Ужгород: Закарпатське обл. вид-во, 1963. – 108 с. (співавтори А. М. Гаврусевич, З. Ю. Герушинський).

34. Влияние состава лесных насаждений на генетические особенности бурых лесных почв Карпат // Матер. Всесоюзн. совещ. почвоведов по генезису почв Карпат.– Львов, 1963.

35. Взаємодія між лісом і ґрунтом у чистих ялинниках Українських Карпат // Питання екології гірських лісів Карпат: Наукові праці Карпатської ЛДС. – Т. III. – К.: Держ. вид-во с.-г. літератури, 1963. – С.5–19.

36. Причини всихання ясеневих насаджень у Притисянський низовині // Питання екології гірських лісів Карпат: Наукові праці Карпатської ЛДС. – Т. III. – К.: Держ. вид-во с.-г. літератури, 1963. – С.20–38 (співавтори Д. Д. Лавриненко, А. М. Гаврусевич).

37. Створення культур ялини сівбою в Карпатах // Питання екології гірських лісів Карпат: Наукові праці Карпатської ЛДС. – Т. III. – К.: Держ. вид-во с.-г. літератури, 1963. – С.69–78. (співавтор Ю. В. Юркевич).

1964

38. Захисна роль гірських лісів // Охороняймо природу.– Ужгород: Карпати, 1964. (співавтори Р. Г. Кисилевський, О. В. Чубатий).
39. К характеристике почвенной фауны в лесах Закарпатья: Матер. конф.– Ужгород: Карпати, 1964 (соавтор Курчева).
40. «Общее лесоводство» П. С. Погребняк //Лесной журнал.– 1964.– №6.– С. 170–171 (соавтор П. С. Капуновский).

1965

41. Взаимодействие между лесом и почвой в пихтово-буково-еловых насаждениях раменей в Карпатах // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1965. – Вып.3. – С.48–58.
42. Типы леса и почвообразовательные процессы в горно–лесной зоне Украинских Карпат // Тез. докл. респ. совещ. по методике крупномасштабного обследования и картирования почв и типов Карпатских лесов.– Ивано–Франковск, 1965. – С.27–30.

1966

43. Разработка предварительных рекомендаций по ликвидации стихийных бедствий в Украинских Карпатах // Рефераты научн.-исслед. работ УкрНИИЛХА. – М: Минлеспром СССР. Центр. НИИИ информации, 1966.
44. Лісові ґрунти Українських Карпат та їх охорона від ерозії // Охорона природи в Західних областях України. – Львів, 1966.

1967

45. Лісові ґрунти Українських Карпат. – Ужгород: Карпати, 1967. – 172 с.
46. Взаимодействие между лесом и почвой в буковых насаждениях // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1967. – Вып.12. – С.3–11.

1968

47. Боротьба з ерозією ґрунтів у лісах Карпат // Боротьба з ерозією ґрунтів. – Київ: Урожай, 1968.– С. 65–70.
48. Исследования лесов Карпат УкрНИИЛХА // Наука – лесохозяйственному производству: Материалы науч.-произв. конф.– К., 1968. – С.59–62.
49. Взаимодействие между лесом и почвой в основных типах леса Украинских Карпат // Автореф. дис. доктора с.-х. наук. – Киев, 1968. – 52 с.

50. Интенсивность биологического круговорота химических элементов в лесах Карпат // Развитие лесного хозяйства Карпат: Матер. научн. конф. – Ужгород: Карпаты, 1968. – С.13–14.

1969

51. Исследования в области лесного хозяйства и лесозексплуатации горных лесов. – Ужгород: Карпаты, 1969.

52. Особенности питания дубово-буковых насаждений в разном возрасте Закарпатья // Тезисы всесоюзного совещ. по вопросам питания древесных растений и повышения продуктивности насаждений. – Петрозаводск: Карелия, 1969. – С.138–137.

1970

53. Задачи лесного почвоведения по обслуживанию запросов и нужд лесного хозяйства и агролесомелиорации // Почвоведение – лесному хозяйству. – К.: Урожай, 1970. – С.3–7. (соавтор И. И. Смольянинов).

54. Изменение лесорастительных свойств бурых горно-лесных почв Карпат под влиянием главных древесных пород // Почвоведение – лесному хозяйству. – К.: Урожай, 1970. – С.58–88.

55. О связи между биологическим круговоротом веществ в лесу и почвообразовательным процессом // Тез. докл. IV съезда почвоведов. – Алма-Ата, 1970. – С.27–28.

56. Генезис почв хвойных лесов высокогорья Карпат // Тез. докл. IV съезда почвоведов. – Алма-Ата, 1970. – С.176–178. (соавтор Т. Г. Задорова).

57. Наука – виробництву // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – 1970. – № 2. – С. 23–27 (співавтор Р. Г. Кисілевський).

58. Застосування мінеральних та органічних добрив при вирощуванні лісових культур за даними вітчизняної та зарубіжної науки і практики // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – 1970. – № 4. – С. 4–7. (співавтор І. І. Смольянінов).

59. Шляхи поліпшення біологічного кругообігу хімічних елементів в лісах Українських Карпат // Тези доп. респ. конф.: “Підвищення продуктивності і раціональне використання лісів Українських Карпат”. – Івано-Франківськ, 1970 (співавтор Т. Г. Задорова).

60. Рекомендации по защите почв от ветровой и водной эрозии в степной зоне Украины. – К.: Урожай, 1970 (соавторы В. И. Коптев и др.)

61. О системе показателей к оценке почвенного питания лесов микроэлементами / Шестое всесоюзное совещ. по микроэлементам: Тезисы докладов. – М.: Наука, 1970 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров).

1971

62. Повышение эффективности научно-исследовательских работ по лесному хозяйству и агролесомелиорации на Украине // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. по повышению эффективности научных исследований.– Х., 1971. – С.3–6.

63. О связи между типами леса и интенсивностью микробиологических процессов в почвах Карпат // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. по повышению эффективности научных исследований.– Х., 1971. – С.106–107 (соавтор В. П. Стефурак).

64. Взаимодействие между лесом и почвой в дубово-буковых насаждениях дубрав Закарпатья // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1971. – Вып.27. – С.38–46.

1972

65. К проблеме оценки почвенного питания древесных пород и лесных насаждений // Питание древесных растений и проблема повышения продуктивности лесов. – Петрозаводск: Изд-во Карельского филиала АН СССР, 1972. – С.47–73 (соавторы И. И. Смольянинов, Е. В. Рябуха, В. Н. Угаров).

66. Влияние удобрений на микробиологические процессы в бурых горно-лесных почвах Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1972.– Вып.31. – С. 47–53. (соавтор В. П. Стефурак).

67. Итоги лизиметрических исследований в горно-лесных почвах Карпат // Тез. докл. конф.: “Применение лизиметрических методов в почвенно-мелиоративных, агрохимических, ландшафтных и биогеохимических исследованиях”.– Л., 1972.

68. Методические рекомендации по выращиванию защитных лесных насаждений в Харьковской области. – Харьк. обл. изд-во, 1972. (соавторы В. И. Коптев и др.)

69. Украинский научно-исследовательский институт лесного хозяйства и агролесомелиорации им. Г. Н. Высоцкого // Сельскохозяйственная энциклопедия.– М.: Изд-во АН СССР, 1972.– Т.6.

1973

70. Удобрєння лісів, досягнення і проблеми // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – 1973.– №6.– С.5–8. (співавтор І. І. Смольянінов).

71. Ефективність полєзахисних лісосмуг (за даними обстеження 1972 р.) // Вісник с.-г. науки. – 1973.– №5 (співавтор В. І. Коптєв).

1974

72. Актуальные вопросы удобрения лесных почв // Агрохимия.– 1974.– № 6.– С. 76–88. (соавтор И. И. Смольянинов).
73. Влияние минеральных удобрений на рост сосны обыкновенной // Лесоводство и агролесомелиорация – К.: Урожай, 1974.– Вып.36. – С. 3–8. (соавтор П. С. Кравцова).
74. Основные направления развития лесного хозяйства и защитного лесоразведения в Украинской ССР // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1974.– Вып.37. – С. 3–10 (соавтор Л. А. Медведев).

1975

75. Создание лесных насаждений в степной зоне Украинской ССР // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1975.– Вып.43. – С. 51–57. (соавтор В. Н. Данько).
76. Причины усыхания лесных культур на засоленных почвах Крымской области // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1975.– Вып.43. – С. 58–63. (соавтор И. Б. Шинкаренко).
77. Возобновление равнинных лесов Украинской ССР // Научные труды ВАСХНИЛ.– М.: Колос, 1975. – С.214–231. (соавтор Н. В. Ромашов).
78. Лісові екосистеми і застосування мінеральних добрив // Тези допов. респ. наради: "Біогеоценологічні дослідження на Україні".– Львів, 1975. (співавтор І. І. Смольянінов).
79. Проблема оптимізації лісових екосистем Українських Карпат // Тези допов. респ. наради: "Біогеоценологічні дослідження на Україні". – Львів, 1975. (співавтор М. В. Чернявський).

1976

80. Хвойні ліси України. – К.: Урожай, 1976.– 112 с. (співавтори П. П. Посохов, І. П. Федець, І. Б. Шинкаренко).
81. Система методов биодиагностики почвенной трофности // Биологическая диагностика почв.– М.: Наука, 1976. – С.207–209 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Е. В. Рябуха, В. П. Стефурак).
82. Активность почвенного протеолиза как педо- и биоиндикатор // Биологическая диагностика почв.– М.: Наука, 1976. – С.259–260 (соавторы И. И. Смольянинов и др.).
83. Опыт оценки оптимальности параметров плодородия почв Лесостепи УССР // Оптимальные параметры показателей плодородия почв.– М.: ВАСХНИЛ, 1976. (соавтор И. И. Смольянинов).

1977

84. Влияние азотных удобрений на рост культур сосны в условиях прибрежных боров // Научные труды ВАСХНИЛ “Научные основы облесения и сельскохозяйственного освоения песков”. – М., 1977. – (соавтор П. С. Кравцова).

85. Биологическая продуктивность буково-пихтово-еловых молодняков // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1977. – Вып.49. – С. 27–33. (соавтор Н. В. Чернявский).

86. Удобрение лесов как условие воспроизводства и охраны биологических ресурсов // Матер. респ. науч.-техн. конф.: “Охрана, воспроизводство и рациональное использование почвенно-растительных и охотничьих ресурсов УССР”. – К.: Урожай, 1977. – С. 53–54 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров и др.).

1978

87. Оптимизация состава дубовых лесов как фактор повышения устойчивости дуба // Тезисы докл. Всесоюзн. науч.-техн. совещ.: “Состояние и перспективы дальнейшего улучшения воспроизводства и повышения продуктивности дубрав Европейской части СССР”. – Винница, 1978. – С. 39–41 (соавторы А. П. Богомолов, В. А. Игнатенко, Н. В. Чернявский).

88. Удобрение дуба черешчатого как средство повышения производительности и устойчивости дубовых насаждений // Тез. докл. Всесоюзн. науч.-техн. совещ.: “Состояние и перспективы дальнейшего улучшения воспроизводства и повышения продуктивности дубрав Европейской части СССР”. – Винница. 1978. – С. 79–83 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Е. В. Рябуха).

89. К методике изучения очистки загрязненного поверхностного стока в условиях леса и луга // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1978. – Вып.50. – С.3–7. (соавторы Ю. Д. Матухно, М. А. Репневская, Е. Н. Кузьмин).

90. Обоснование оптимальных возрастов главных рубок для лесов Полесья и Лесостепи Украинской ССР // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1978. – Вып.51. – С.3–10 (соавторы Н. В. Ромашов, В. В. Дуда и др.).

91. Эффективность минеральных удобрений в ельниках и бучинах северных мегасклонов Украинских Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1978. – Вып.51. – С.34–38 (соавторы В. П. Стефурак, Т. Г. Задорова и др.).

92. Функциональные сдвиги в лесной экосистеме при экстремальных воздействиях на неё с помощью минеральных удобрений // Тез. докл. респ.

совещ.: "Биогеоценология и антропогенные изменения растительного покрова". – К.: Наукова думка, 1978. (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Я. Н. Слободян).

93. Экологические основы устойчивости степных лесонасаждений // Тез. докл. всесоюзн. совещ.: "Структурно-функциональные особенности естественных и искусственных биогеоценозов".– Днепропетровск: ДГУ, 1978. (соавтор М. С. Улановский).

94. Применение органических и органо–минеральных удобрений при создании лесных культур: Экспрес-информация. Серия: Лесоведение и лесоводство. – Вып.32. – 1978 (соавтор И. И. Смольянинов).

95. Применение минеральных удобрений в лесах и лесных культурах Украины: Экспрес-информация. Серия: Лесоведение и лесоводство. – Вып.32, 1978 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Е. В. Рябуха, В. П. Стефурак).

96. Эколого-экономические аспекты использования лесов и повышения его эффективности в Украинской ССР // Матер. конф. по улучшению использования земельных ресурсов и защиты земель от разрушения.– М., 1978 (соавторы Л. А. Медведев, В. А. Бузун, Р. Г. Киселевский).

97. Лесная рекультивация на Украине и её задачи на современном этапе // Матер. конф. по улучшению использования земельных ресурсов и защиты земель от разрушения.– М., 1978 (соавторы В. Н. Данько, Е. В. Перцев).

98. Научные разработки – основа интенсификации лесного хозяйства и эффективности защитного лесоразведения // Тез. докл. респ. сем. "Интенсификация лесохозяйственного производства".– Х., 1978.– С. 5–8.

99. Особенности роста ели на каменистых россыпях Карпат // Тез. докл. респ. научн. конф.: "Природные ресурсы Карпат и Приднестровья, вопросы их рационального использования".– 1978 (соавторы Н. В. Чернявский, Е. М. Бакаленко).

100. Усыхание лесных насаждений в степной зоне УССР и пути его предупреждения // Тез. докл. респ. сем. "Интенсификация лесохозяйственного производства".– Х., 1978.– С. 46–47 (соавторы М. С. Улановский, Н. И. Прокопенко).

1979

101. Горные леса Украинской ССР // Горные леса. М.: Лесная промышленность, 1979. – С.105–118.

102. Минеральные удобрения и защитная роль лесных насаждений на склоновых землях // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1979, вып.53. – С.3–11 (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга и др.).

103. Защитная роль и устойчивость лесных насаждений в условиях загрязнения атмосферы // Докл. респ. конф. "Проблемы охраны природы от

отходов химической и металлургической промышленности”. – Днепропетровск, 1979. – С.149–150 (соавтор В. П. Ворон).

104. Создание высокопродуктивных и устойчивых лесных биогеоценозов путем применения минеральных удобрений в лесах УССР // Тез. докл. Всесоюз. совещ.: “Экспериментальная биогеоценология и агроценозы”. – М.: Наука. – 1979. (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга, Я. Н. Слободян).

105. Использование лесных насаждений для предупреждения загрязнения водных объектов стоками с угодий // Вестник с.-х. науки. – 1979. – № 5. – С.93–97 (соавторы Н. Н. Приходько, М. А. Репневская, Ю. Д. Матухно).

106. Влияние лесных насаждений, полос залужения на перехват и обезвреживание загрязненных вод, стекающих с сельскохозяйственных угодий // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1979. – Вып.53. – С.11–20 (соавтор Н. Н. Приходько).

107. Изменение продуктивности почв равнинных и горных лесов УССР под влиянием минеральных удобрений // Тез. докл. Всесоюз. совещ.: “Биологическая продуктивность почв и её увеличение в интересах народного хозяйства”. – М.: МГУ, 1979. – С. 117 (соавторы И. И. Смольянинов, Я. Н. Слободян, В. Н. Угаров).

108. Роль бука в ускорении почвенных процессов в смешанных еловых лесах Украинских Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1979. – Вып.54. – С.33–38 (соавторы Н. В. Чернявский, Н. Н. Приходько).

109. Система мероприятий в лесах рекреационного значения, способствующих повышению их устойчивости, сохранности и долговечности // Тез. докл. респ. научн. конф.: ”Проблемы охраны природы и рекреационной географии УССР”. – Х., 1979.

110. Удобрение горных лесов как способ повышения их водоохранной и водорегулирующей роли // Тез. докл. всесоюз. совещ.: “Защитное лесоразведение и рациональное использование земельных ресурсов в горах”. – 1979 (соавторы И. И. Смольянинов, Я. Н. Слободян).

111. Модель оптимального состава буково-пихтово-еловых лесов Украинских Карпат // Тез. докл. всесоюз. конф.: “Формирование эталонных насаждений”. – Ч. I. – Каунас-Гирионис, 1979. – С. 51–53 (соавтор Н. В. Чернявский).

112. Влияние минеральных удобрений на микробный ценоз и продуктивность ельников Карпат // Тез. докл. всесоюз. конф.: “Формирование эталонных насаждений”. – Ч. II “Picea III”. – Каунас-Гирионис, 1979. – С. 81–84 (соавторы В. П. Стефурак, Р. В. Стефурак).

113. Защита водных объектов лесными насаждениями от загрязнения продуктами химизации сельского хозяйства // Тез. докл. конференции "Современное состояние, пути рационального использования и охраны природных ресурсов Винницкой области". – 1979 (соавторы И. И. Смольянинов, Е. И. Ладейщикова).

114. Лесная наука на службе биосферы // Тезисы докладов конференции "Современное состояние, пути рационального использования и охраны природных ресурсов Винницкой области". – 1979.

1980

115. Лесохозяйственное районирование Украинской ССР // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1980. – Вып.56. – С. 43–51 (соавторы Р. Г. Киселевский, И. Ф. Федец, Л. А. Медведев).

116. Опыт природоохранной оценки удобрения лесов на малых лесных водосборах северного мегасклона Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1980. – Вып.57. – С. 43–51. (соавторы И. И. Смольянинов, Я. Н. Слободян).

117. Влияние лесных насаждений на суммарные концентрации биогенных элементов в грунтовых водах // Исследования по лесоводству и защитному лесоразведению: Сб. трудов ХСХИ им. В. В. Докучаева. – Т. 271. – Харьков – С. 76–79. (соавтор А. Б. Величко).

118. Трансформация связей между плодородием почв и продуктивностью насаждений под влиянием минеральных удобрений // Труды 3-го Всесоюз. совещ. по лесному почвоведению. – М., 1980. – С.42–45 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Я. Н. Слободян).

119. Формы азота в бурых горно-лесных и бурых псевдоподзолистых почвах Украинских Карпат // Труды 3-го Всесоюз. совещ. по лесному почвоведению. – М., 1980 (соавтор Н. Н. Приходько).

120. Динамика численности и групповой состав актиномицетов в лесных почвах Украинских Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1980. – Вып.58. – С.64–68 (соавтор В. П. Стефурак).

121. Посібник Карпатського лісівника. – Ужгород: Карпати, 1980. – 336 с. (співавтори П. І. Молотков, І. П. Федець та ін.).

1981

122. Влияние полезащитных лесных полос на урожайность сельскохозяйственных культур // Доклады ВАСХНИЛ. – 1981. – № 1. – С.22–23 (соавтор В. И. Коптев).

123. Влияние густоты и размещения пород на рост чистых и смешанных культур дуба в молодом возрасте // Лесоводство и агролесомелиорация. –

К.: Урожай. – 1981. – Вып.59. – С. 8–13 (соавторы Н. В. Чернявский, А. П. Богомолов, В. А. Игнатенко).

124. Проблемы использования леса как средства защиты окружающей среды // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1981. – Вып.60. – С. 7–11.

125. Эффективность минеральных удобрений в почвозащитных культурах березы белой на склоновых землях (левобережная Лесостепь УССР) // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1981. – Вып.61. – С. 3–7 (соавторы И. И. Смольянинов, Ф. П. Завалько, В. А. Угарова).

126. Рецензии (И. С. Мелехов. Лесоведение) // Лесоведение. – 1981 – №6. – С.84–85 (соавтор И. И. Смольянинов).

127. Оптимизация состава дубовых насаждений и повышение их устойчивости // Дубравы и повышение их продуктивности. – М.: ВАСХНИЛ, 1981. – С. 133–140 (соавторы Н. В. Чернявский, А. П. Богомолов, В. А. Игнатенко).

128. Удобрение дуба черешчатого – средство повышение производительности и устойчивости дубовых насаждений // Дубравы и повышение их продуктивности. – М.: ВАСХНИЛ, 1981. – С. 158–165. (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, Е. В. Рябуха, В. В. Скиба).

129. Оптимизация применения удобрений в лесах и лесных культурах Полесья УССР // Тез. докл. научн.-практ. конф. “Охрана и рациональное использование лесов Житомирщины”. – Житомир, 1981 (соавторы И. И. Смольянинов, Е. В. Рябуха).

130. Состояние и лесоводственные мероприятия в пойменных тополевых насаждениях Лесостепи УССР // Тез. докл. научн.-техн. совещ.: О состоянии и мерах по улучшению ведения хозяйства в пойменных лесах Европейской части СССР. – М., 1981 (соавторы Н. В. Ромашов, М. С. Улановский).

1982

131. Пути повышения устойчивости лесопарковых насаждений (на примере города Харькова) // Тез. докл. VIII дендрол. конгресса соц. стран. – Тбилиси: Изд-во АН СССР, 1982. – С. 128 (соавтор В. И. Бондарь).

132. Мероприятия по предотвращению загрязнения водных объектов минеральными удобрениями и продуктами эрозии почв // Водные ресурсы. – 1982. – №4. – С. 128–135 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно).

133. Балансовые исследования процессов питания и круговорота веществ в буковых экосистемах Карпат // Тез. докл. науч.-техн. конф.: “Технический прогресс и комплексное использование местных ресурсов

древесного сырья”.– Ивано–Франковск, 1982. – С.102–103 (соавтор Я. Н. Слободян).

134. Взаимодействие и жизнеспособность ели и дуба в условиях свежих дубрав Лесостепи Украины // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1982. – Вып.62. – С.20–24 (соавторы Н. В. Чернявский, А. П. Богомолов, В. А. Игнатенко).

135. Роль агролесомелиоративных насаждений в очистке поверхностного стока от минеральных удобрений, применяемых на сельскохозяйственных угодьях // Тез. докл. конф. по основным проблемам теории и практики агролесомелиорации.– 1982. – С.11–13.

136. Сравнительный анализ деструктивных процессов в главнейших типах лесорастительных условий равнинных лесов УССР // Тез. докл. конф. “Проблемы и методы биотической деструкции органических веществ в почве естественных биогеоценозов и агроценозов” – Львов, 1982. – С.76–80. (соавтор И. И. Смольянинов).

137. Усиление мобильности структуры азотно–фосфатно–калийного фонда лесных почв применением минеральных удобрений // Тез. докл. I делег. Съезда почвоведов и агрохимиков Украинской ССР.– Харьков, 1982. – С.65–66.

138. Ecosystem of Forest Management in Ukrainian SSR which ensure high Productivity and Stability of Forest Ecosystems //Academy of Sciences of the USSR. Productivity of Forest Ecosystems. Abstracts of Papers for the International Symposium. 16–18 August, Tbilisi-Krasnojarsk, 1982 (R. Kiselevsky).

1983

139. О коэффициенте использования минеральных удобрений лесными насаждениями // Агрохимия.– 1983.– № 8. – С.89–95 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров и др.).

140. Лесная подстилка в главнейших типах лесорастительных условий равнинных и горных лесов УССР // Тез. докл. Всесоюз. совещ.: “Роль подстилки в лесных биогеоценозах”.– М.: Наука, 1983.– С. 148 (соавтор И. И. Смольянинов).

141. Повышение эффективности использования лесных мелиорированных земель Полесья с помощью удобрений осушенных лесонасаждений // Тез. докл. респ. конф. “Охрана и использование природных ресурсов Полесья в связи с проведением осушительной мелиорации”. – Вып.3. – К., 1983 (соавторы И. И. Смольянинов, Е. В. Рябуха).

142. Единство типа леса и биологического круговорота веществ в системе “лес–почва” // Тез. докл. Всесоюз. конф.: “Современные проблемы лесной типологии”.– Львов, 1983.– С. 39–41.

143. Створення культур в умовах промислового забруднення // Лісове господарство, лісова і деревообробна промисловість.– №4.– 1983. – С.10–11 (співавтори Г. К. Приступа, В. Г. Мазепа, В. А. Васенюк).

144. Роль лесных насаждений в охране атмосферы от технологического загрязнения и пути повышения их устойчивости // Тез. докл. респ. науч.–техн. конф. “Актуальные проблемы охраны окружающей среды”.– Запорожье, 1983. С. 103–104. (соавторы В. П. Ворон, Г. К. Приступа и др.).

145. Влияние рекреационных нагрузок на состояние и текущий прирост дубовых насаждений // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1983. – Вып.66. – С.3–10 (соавторы М. П. Коваленко, В. И. Бондарь).

146. Лесные насаждения и защита природных вод от загрязнения удобрениями и продуктами эрозии почв в регионе Карпат // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай. – 1983. – Вып.67. – С.3–7 (соавтор Н. Н. Приходько).

147. Изменение физических свойств темно-серых лесных почв под влиянием рекреационных нагрузок // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1983. – Вып.67. – С.18–23 (соавтор В. И. Бондарь).

148. Влияние рекреации на микробиологические параметры темно-серой лесной почвы лесопарковой зоны Харькова // Лесоведение.– 1983. – №3. – С.55–63 (соавторы И. И. Самойлова, В. И. Бондарь).

149. Пути повышения эффективности минеральных удобрений в усилении кормового потенциала лесных экосистем // Тез. докл. Всесоюзн. науч.-техн. конф.: ”Пути повышения эффективности использования и воспроизводства пищевых, кормовых и лекарственных ресурсов леса в решении задач продовольственной программы СССР”.– 1983.– С.123–124 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров и др.).

150. Рекреационное использование равнинных лесов УССР и особенности ведения лесного хозяйства в них // Тез. докл. Всесоюзн. науч.-техн. совещ.: ”Лесопользование и охрана окружающей среды”.– М., 1983 (соавторы Н. В. Ромашов, В. И. Бондарь).

151. Зеленим багатствам множитись // Рідна природа. – 1983.– №1.– С.23.

152. Леса агрономического назначения.// Тезисы докладов Всесоюзной научно-практической конференции «Леса будущего».– М., 1983.

153. Створення лісових культур в умовах промислового забруднення. // Лісове господарство, лісова і деревообробна промисловість.– 1983.– №4.– С. 10–11 (співавтор Г. К. Приступа).

1984

154. Пути интенсификации биотического круговорота в лесных экосистемах равнинных лесов УССР // Тез. докл. III респ. совещ.:

Биогеоценологические исследования на Украине”.– Львов, 1984. – С.85–91 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров).

155. Биохимическая активность подстилок сосновых типов леса Карпат // Тез. докл. III респ. совещ.: “Биогеоценологические исследования на Украине”.– Львов, 1984. – С.91–92 (соавторы В. П. Ткач, Н. В. Чернявский).

156. Лесоводственно-экологическая типология, её принципы и задачи // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1984. – Вып.68. – С.3–7 (соавтор Б. Ф. Остапенко).

157. Влияние авиавносения аммиачной селитры на изменение качественного состава вод речного стока с малых лесных водосборов задачи // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1984.– Вып.68. – С.43–46 (соавтор Я. Н. Слободян).

158. Лесорастительные свойства песчано–ракушечных почв о. Бирючий // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1984. – Вып.69. – С.3–7 (соавторы В. И. Коптев, А. А. Лишенко, Н. Я. Кривобокова).

159. Повышение устойчивости рекреационных насаждений левобережной лесостепи УССР с помощью лесоводственных мероприятий // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1984. – Вып.69. – С.70–73 (соавтор В. И. Бондарь).

160. Использование минеральных удобрений главными лесообразующими породами лесов УССР и пути повышения КИУ лесными насаждениями // Тез. докл. Всесоюзн. совещ.: “Повышение эффективности и использования минеральных удобрений в лесном хозяйстве”.– Гомель, 1984. – С.9–10 (соавтор И. И. Смольянинов).

161. Роль защитных лесных насаждений в повышении эффективности использования минеральных удобрений на межполосных полях // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. “Лесное хозяйство в решении продовольственной программы”.– К., 1984. – С.18–19 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин).

162. Лесовосстановление на эродированных склонах Карпат // М.: ЦБНТИ Гослесхоза СССР, 1984 (соавторы Е. М. Бакаленко, А. Н. Гаврусевич и др.).

163. Система мероприятий по защите водных объектов от загрязнения агрохимикатами // Агрохимия.– 1984. – №3. – С.61–65 (соавторы Н. Н. Приходько, Ю. Д. Матухно, В. П. Ландин).

164. Устойчивость хвойных насаждений к воздействию промышленных выбросов в атмосферу в степных и лесных условиях Украины // Тез. докл. Всесоюзн. науч.-практ. совещ.: “Влияние промышленного загрязнения на лесные экосистемы и мероприятия по повышению их устойчивости”.– Каунас, 1984. – С.96–98.

165. Роль лесных насаждений в защите водоемов от загрязнения агрохимикатами // Лесное хозяйство.— 1984.— №1. — С.26–29 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно).

166. Лесовосстановление в дубравах УССР. ЦБНТИ Гослесхоза СССР.— 1984 (соавторы И. Н. Головчанский, Н. В. Чернявский и др.).

1985

167. Влияние промышленного загрязнения атмосферы на лесные экосистемы и пути повышения их устойчивости // Лесоведение и лесоводство. Обзорная информация.— Вып.2.— М., 1985.— С. 35 (соавтор В. П. Ворон).

168. Рост и развитие лесных культур на каменистых россыпях Украинских Карпат // Лесное хозяйство.— 1985.— №1. — С.33–36 (соавтор В. М. Михалкив).

169. Проблемы рационального использования и воспроизводства лесных насаждений в бассейне верхнего Днестра // Тез. докл. науч.-техн. конф.: "Комплексное использование древесного сырья".— Ивано-Франковск, 1985. — С.166–167 (соавторы Н. Н. Приходько, Ю. С. Шпарик).

170. Устойчивость лесных насаждений к техногенному загрязнению атмосферы и пути ее повышения // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. "Многоцелевое использование и расширенное воспроизводство лесных ресурсов в УССР". — Винница, 1985. — С. 55–57 (соавторы В. П. Ворон и др.).

171. Вклад ученых УкрНИИЛХА в повышение эффективности использования земли // Лесное хозяйство.— 1985.— № 2. — С. 38–41.

172. Некоторые аспекты воспроизводства дубовых лесов // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. "Многоцелевое использование и расширенное воспроизводство лесных ресурсов в УССР".— Винница, 1985. — С. 66–67 (соавторы И. Ф. Федец и др.).

173. Изменение элементарных процессов почвообразования под влиянием главнейших лесных пород и рекреации // Тез. докл. VII съезда ВОП.— Ташкент, 1985.— Т.1. — С.186–187 (соавтор И. И. Смольянинов).

174. Оптимизация параметров плодородия эродированных почв с помощью окклюдированных удобрений // Тез. докл. VII съезда ВОП.— Ташкент, 1985.— Т.3. — С.134–135 (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга).

175. Об устойчивости лесных насаждений к воздействию промышленных выбросов // Лесное хозяйство.— 1985.— № 9. — С. 61–63. (соавторы В. П. Ворон и др.).

176. Пути повышения продуктивности лесных почв СССР // Тез. докл. конф.: “Повышение эффективности удобрений и плодородия почв в СССР”.– Харьков, 1985. – С.13–14.

177. Пути повышения плодородия лесных почв СССР с помощью минеральных удобрений // Тез. докл. конф. “Повышение эффективности удобрений и плодородия почв в СССР”.– Харьков, 1985. – С.138–140 (соавтор И. И. Смольянинов).

178. Особенности использования элементов почвенного питания в лесных экосистемах главных типов лесорастительных условий равнинных лесов СССР // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Стабильность и продуктивность лесных экосистем”.– Тарту, 1985.– С. 97–98 (соавтор И. И. Смольянинов).

179. Лесоэкологическая типология, её принципы и задачи // Современные проблемы лесной типологии.– М.: Наука, 1985. – С.15–20 (соавтор Б. Ф. Остапенко).

180. Тип леса лесоводственно-экологической типологии // Современные проблемы лесной типологии. – М.: Наука, 1985. – С.29–31 (соавтор Б. Ф. Остапенко).

181. Природно–хозяйственное районирование лесных почв СССР // Тез. докл. Дальневосточного зонального совещания “Почвенно-географическое районирование земельного фонда Дальнего Востока в целях его рационального использования и охраны”.– 1985. – С.52–54 (соавтор И. И. Смольянинов).

182. Разработка целевых программ рубок ухода // Тез. докл. науч. конф.: “Закономерности роста и производительности древостоев”.– Каунас, 1985. – С. 270–273 (соавтор М. Ю. Попков).

183. УкрНДЛГА – п’ятиріччя // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість.– №2. –1985. – С.6–7.

184. Рекреационное использование равнинных лесов СССР и особенности ведения лесного хозяйства в них //Лесопользование и охрана окружающей среды: Тезисы докладов Всесоюзного совещания научн.-техн.– М., 1985 (соавт. Н. В. Ромашов, В. И. Бондарь).

1986

185. Органическое вещество лесных почв в главных типах лесорастительных условий равнинных лесов СССР // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1986. – Вып.72. – С.8–14 (соавтор И. И. Смольянинов).

186. Мониторинг лесных экосистем в условиях техногенного загрязнения атмосферы // Тез. докл. науч. конф. “Мониторинг лесных экосистем”.– Каунас, 1986. – С. 23–24 (соавтор В. П. Ворон).

187. Полезащитные лесные полосы и экология сельскохозяйственных полей // Вестник с.-х. науки.– 1986.– № 4. – С.28–32.

188. Стан насаджень тополі у захисних зонах Дніпродзержинського і Кременчуцького водосховищ // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість.– 1986.– № 3. (співавтор І. Ф. Букша).

189. Удобрение средневозрастных и приспевающих лесных насаждений СССР // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Применение удобрений в лесном хозяйстве”.– Архангельск, 1986 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров, В. А. Мостепанюк).

190. Эффективность совместного применения удобрений и пестицидов при выращивании семян и саженцев древесных пород // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Применение удобрений в лесном хозяйстве”.– Архангельск, 1986 (соавторы И. И. Смольянинов, Н. Н. Приходько и др.).

191. Влияние удобрений на биологическую активность лесных почв в ельниках и бучинах Карпат // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Применение удобрений в лесном хозяйстве”.– Архангельск, 1986 (соавтор В. В. Скиба).

192. Оптимизация дубово-буковых биогеоценозов Карпат на различных структурно-функциональных уровнях // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Общие проблемы биогеоценологии”.– М.: АН СССР.– 1986.– Т.1. – С.220–221 (соавторы В. П. Ткач, Н. Д. Кучма).

193. Некоторые вопросы оптимизации сельскохозяйственных ландшафтов с целью повышения продуктивности агроценозов и охраны природных ресурсов // Тез. докл. Всесоюзного совещания “Общие проблемы биогеоценологии”. – М.: АН СССР, 1986.– Т.П. – С.78–80 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. С. Шпарик).

194. Пути интенсивного использования лесных почв и удобрений в лесном хозяйстве Украины // Тез. докл. II съезда почвоведов и агрохимиков Украинской ССР.– Харьков, 1986.– Т. 1. – С.19 (соавторы И. И. Смольянинов, В. А. Мостепанюк).

195. Водоохоронні лісонасадження. – К.: Урожай, 1986. – 144 с. (співавтори А. Г. Міхович, П. П. Ананьєв).

196. Леса агрономического значения и их будущее // Тез. докл. Всесоюз. науч.-практ. конф.: “Леса будущего: проблемы и решения”. – М.: ВНИИЛМ, 1986. – С.88–92.

197. Створення культур в умовах промислового забруднення // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість.– 1986.– №4.– С.10–11 (співавтори Г. К. Приступа, В. Г. Мазепа та ін.).

198. Защитное лесоразведение и его роль в оптимизации агроландшафтов // Тез. Всесоюз. науч.-техн. совещ. “Защитное лесоразведение и повышение плодородия почв”.– Новосибирск–

Красноозерское, 1986. – С.12–13 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. С. Шпарик).

199. Widerstandsfähigkeit der waldrestande gegen luftverunreinigung durch industrieimmissionen in den steppen – und waldsteppenzonen der Ukrainischen SSR// Symposium uber Frage der Forstwirtschaft in der Sowjetunion und in der Bundesrepublik Deutschland.– Freiburg, 14. bis 20, Juli 1986.– P. 15–25.

1987

200. Лесные насаждения и защита малых рек от заиления и загрязнения агрохимикатами. – Обзорная информация. ЦБНТИ Гослесхоз СССР.– Вып.2.– М., 1987. – 32 с. (соавторы Н. Н. Приходько, Ю. Д. Матухно, В. П. Ландин).

201. Современное состояние старовозрастных буковых древостоев Карпат исключенных из расчета главного пользования и основные принципы ведения хозяйства в них // Лесоводство и агролесомелиорация.– 1987.– Вып.73.– С.10–16 (соавторы В. И. Парпан, В. О. Парахонях, Т. Г. Шпильчак, Г. М. Маковский).

202. К характеристике гумусового состояния почв равнинных лесов УССР // Агрохимия и почвоведение.– № 50.– К.: Урожай, 1987.– С. 7–12 (соавтор И. И. Смольянинов).

203. Система удобрений для лесных питомников // Лесное хозяйство.– №4. – 1987. – С.44–47 (соавторы Н. Н. Приходько, В. А. Калиниченко, В. В. Скиба).

204. Генетический фонд лесов УССР, его сохранение и улучшение // Генетические ресурсы растений и животных Украины. – 1987. – С.31–42 (соавторы П. И. Молотков, И. Н. Патлай, Н. И. Давидова).

205. Effect of technogenic air pollution on forest stands of the Ukraine and measure of forest operations to increase their resistance // Forest decline and reproduction: regional and global consequences.– 1987.– Laxenburg. Austria.– P. 359–367 (соавтор В. П. Ворон).

206. Оптимизация агроландшафтов // Вестник сельскохозяйственной науки.– №12.– 1987.– С. 128–134 (соавтор Н. Н. Приходько).

207. Основные принципы применения водоохранно–защитных насаждений на сельскохозяйственных угодьях // Тез. докл. научн.-техн. конф.– Ивано-Франковск, 1987. – С.182–183 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно).

208. Защитное лесоразведение и вопросы оптимизации сельскохозяйственных ландшафтов // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1987. – Вып. 74. – С. 3–8 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно, Ю. С. Шпарик).

209. Опыт применения минеральных удобрений в задымленных сосновых насаждениях Западного Полесья УССР // Лесоводство и агролесомелиорация.– Вып. 75.– 1987. – С. 10–14 (соавторы В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Г. К. Приступа).

210. Экологический мониторинг лесных экосистем в условиях техногенного воздействия // Матер. межд. школы-семинара: “Биомониторинг лесных экосистем”.– 1987 (соавторы В. П. Ворон, В. П. Ткач).

211. Widerstandsfähigkeit der Waldbestände gegen Luftverunreinigung durch Industrieemissionen in den Steppen und Waldsteppenzonen der Ukrainischen SSR // Mitteilungen der Forstlichen Versuchs- und Forstschungenstatt. – Baden-Wuerttemberg, Freiburg, 1987. – Heft 128.

212. Земля – наше богатство // Природні багатства Закарпаття.– Ужгород: Карпати, 1987.

1988

213. Довідник з агролісомеліорації.– К.: Урожай, 1988. – 286 с. (співавтори В. І. Коптев, О. М. Недашківський та ін.)

214. Ліс і охорона вод від забруднення.– Ужгород: Карпати, 1988.– С. 102 (співавтор М. М. Приходько).

215. Роль научных исследований УкрНИИЛХА в ускорении научно-технического прогресса лесохозяйственного производства в республике // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф. “Ускорение научно-технического прогресса в лесохозяйственном и лесопромышленном производстве”.– 1988.

216. Структурно-функциональные основы диагностики и прогноза интенсивности процесса рекреационных изменений в лесных экосистемах // Тез. докл. межд. симпозиума “Экологическая безопасность рекреационного лесопользования”.– Саласпилс, 1988.– С. 41–43 (соавтор И. И. Смольянинов).

217. О рекреационном использовании лесов в связи с техногенным загрязнением атмосферы // Тез. докл. конф.: “Вопросы рекреационного лесопользования в горных курортных районах”.– Алушта, 1988.– С. 4–6 (соавторы В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Т. Ф. Стельмахова).

218. Охрана лесных экосистем// Рациональное использование и охрана лесных ресурсов Украинской ССР. Препринт АН УССР.– К., 1988.– С. 44–52 (соавторы Я. В. Коваль, Н. М. Грисюк, Г. А. Тимченко и др.).

219. Устойчивость древесных и кустарниковых пород к промышленным эмиссиям в условиях Украинского Полесья // Лесное хозяйство.– 1988.– № 7. – С.54–57 (соавторы В. Г. Мазепа, Г. К. Приступа).

220. Використання повільнорозчинних мінеральних добрив // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість.– 1988.–№2. – С.13–14 (співавтори І. І. Смолянiнов, Ю. Є. Малюга).

221. Лесомелиоративная защита водных объектов от загрязнения и ее экономическая эффективность // Лесоводство и агролесомелиорация.– К.: Урожай, 1989. – Вып.78. – С.79–83 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно).

1989

222. Районирование Украинской ССР по опасности загрязнения природных вод стоками с сельскохозяйственных угодий // Лесоводство и агролесомелиорация, К.: Урожай, 1989. – вып.78. – С.28–31 (соавторы Н. Н. Приходько, В. П. Ландин, Ю. Д. Матухно).

223. Лесные насаждения в условиях аэротехногенного загрязнения атмосферы // Тез. докл. респ. науч.-практ. конф.: “Экологические основы охраны и воспроизводства лесных ресурсов Молдавии”. – Кишинев, 1989.– С. 43 (соавторы В. П. Ворон, И. А. Присада, В. В. Лавров).

224. Промышленные выбросы в атмосферу как источник загрязнения почв и лесов // Тез. докл. науч.-практ. конф. “Агроэкологическая обстановка на сельскохозяйственных угодьях Украинской ССР и пути снижения их загрязнения токсическими веществами” – Черкассы, 1989.– С. 30 (соавторы В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Т. Ф. Стельмахова, В. В. Лавров).

225. Показатели реакции сосны обыкновенной на воздействие сернистого ангидрида // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1989. – Вып.79. – С.67–71 (соавторы В. П. Ворон, Н. Л. Хименко).

226. Почвообразующие процессы в зоне ризосферы лесообразующих пород и антропогенный пресс в лесных экосистемах // Тез.докл. VIII Всесоюзн. Съезда почвоведов.– Т.4.– Новосибирск, 1989. – С.175 (соавторы И. И. Смолянiнов, В. Н. Угаров).

1990

227. Справочник лесоведа.– К.: Урожай, 1990. – 296 с. (соавторы П. И. Молотков, И. Н. Патлай и др.).

228. Состояние лесов Украины в условиях развитой промышленности и их роль в стабилизации экологической обстановки в республике // Управление лесами и современные достижения лесной науки в СССР.– М., 1990.

229. Структурно-функциональная организация лесных экосистем УССР в условиях аэротехногенного загрязнения внешней среды // Тез. докл. респ. науч. конф.: “Промышленная ботаника: состояние и

перспективы развития”.— К.: Наук. думка, 1990.— С. 136–137 (соавторы В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Т. Ф. Стельмахова, В. В. Лавров).

230. Основы структурно-функционального понимания и оценки почвенного питания растений // Тез. докл. III съезда почвоведов и агрохимиков Украинской ССР.— Харьков, 1990. — С.143–145 (соавтор И. И. Смольянинов).

231. Проблемы и пути управления плодородием почв в регионе Украинских Карпат и прилегающих территорий // Тез. докл. III съезда почвоведов и агрохимиков Украинской ССР.— Харьков, 1990. — С.155–157 (соавтор Н. Н. Приходько).

232. О рекреационном использовании лесов в районе аэротехногенного загрязнения внешней среды // Тез. докл. Всесоюзн. совещ.: “Современное состояние и перспективы рекреационного лесопользования”.— Ленинград, 1990.— С.60–61 (соавторы В. П. Ворон, Т. Ф. Стельмахова, В. В. Лавров).

233. Изменение лесорастительных свойств почв в связи с аэротехногенным загрязнением внешней среды // Тез. докл. Всес. совещ. “Лесорастительные свойства и антропогенная динамика лесных почв”.— Брянск, 1990.— С. 66. (соавторы В. П. Ворон, В. В. Лавров).

234. Лесная рекультивация дезактивированных земель // Тез. докл. Всесоюзн. конф.: “Основы организации и ведения лесного хозяйства в условиях радиоактивного загрязнения”.— Гомель, 1990. — С.8 (соавторы Н. Д. Кучма и др.).

235. Современные основы формирования лесных культур // Тез. докл. респ. науч.-техн. конф.: “Совершенствование ведения хозяйства в лесах Украины и Молдавии”. — К.: Изд-во УСХА, 1990. — С.55–57.

236. Водоохранные леса верховий бассейна Днестра // Лесное хозяйство.— 1990.— №7. — С.22–25 (соавторы Н. Н. Приходько, Ю. С. Шпарик).

237. Учёный-энциклопедист (про П. С. Погребняка) // Лесное хозяйство.— 1990.— №9. — С.30–32.

238. Параметры систем защитных лесных насаждений на водосборах в бассейнах малых рек западных областей УССР // Тез. докл. Всесоюз. совещ. “Ведение хозяйства в водоохранных лесах”.— М., 1990 (соавтор Н. Н. Приходько).

239. Критерии оценки состояния лесных экосистем при нормировании аэротехногенного загрязнения внешней среды // Тез. докл. Всесоюз. конф. “Методология экологического нормирования”.— Ч.I.— X., 1990. — С.52–53 (соавтор В. П. Ворон).

240. Изменение некоторых структурных особенностей лесного биогеоценоза в условиях аэротехногенного загрязнения окружающей среды

// Экология.– №3.– 1990. – С.7–13 (соавторы В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Г. К. Приступа).

241. Воздействие аэротехногенного загрязнения внешней среды на лесные экосистемы в условиях Украины // Тез. докл. совещ. “Проблемы лесоведения и лесной экологии”.– Ч.2.– М., 1990. – С.596–598.

242. Лесопользование в условиях радиоактивного загрязнения // Тез. всесоюзн. конф. “Экологические проблемы охраны живой природы”.– М., 1990.– Ч.2. – С.158 (соавторы Н. Н. Калетник, Н. Н. Давыдов и др.).

243. Особенности ведения лесного хозяйства в условиях радиоактивного загрязнения // Тез. докл. I межд. конф.: “Биологические и радиологические аспекты последствий аварии на Чернобыльской атомной станции”.– 1990 (соавторы В. И. Самоплавский, Н. Н. Калетник, Н. Д. Кучма).

244. Влияние ионизирующего излучения на состояние сосновых насаждений // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1990. – Вып.90. – С.50–53 (соавторы Н. Д. Кучма, Г. А. Шлончак и др.).

245. Влияние ионизирующей радиации на устойчивость лесных экосистем зоны Чернобыльской АЭС // Эколого-генетические последствия воздействия на окружающую среду антропогенных факторов. – Сыктывкар, 1990. – С.81 (соавторы Н. Д. Кучма, Г. А. Шлончак и др.).

246. Щодо напрямків розвитку лісової науки // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – №4.– 1990. – С.10.

1991

247. Радіоекологічна обстановка в лісах Українського Полісся // Ойкумена (Український екологічний вісник).– 1991.– № 2. – С.61–66 (співавтори М. М. Калетник, В. П. Ландін та ін.).

248. Лісові насадження в районі аеротехногенного забруднення навколишнього середовища викидами промагломерації // Лісівництво і агролісомеліорація.– К.: Урожай, 1991.– Вип.82.– С. 39–43 (співавтори В. П. Ворон, І. А. Присада, В. В. Лавров).

249. Вплив екологічних умов на стійкість соснових насаджень проти забруднення атмосфери в Степу України // Лісівництво і агролісомеліорація.– К.: Урожай, 1991.– Вип.82.– С. 33–39 (співавтор С. В. Зібцев).

250. Водоохоронні зони // Малі річки України. – К.: Урожай, 1991. – С.263–293. (співавтор М. М. Приходько).

251. Промышленное загрязнение атмосферы и динамика чистых и смешанных сосновых и сосново-дубовых насаждений в Степи и Полесье СССР // Матер. конф.: “Популяции растений: принципы организации и

проблеми охорони природи”.– Йошкар–Ола, 1991. – С. 91–92. (соавтори В. П. Ворон, В. Г. Мазепа, Т. Ф. Стельмахова, В. В. Лавров).

252. Устойчивость Чернобыльской популяции сосны к радиационному загрязнению // Матер. конф. “Популяции растений: принципы организации и проблемы охраны природы”.– Йошкар–Ола, 1991. – С.92–93 (соавторы Н. Д. Кучма, В. Н. Худoley).

253. Перспективы лесопользования в Украине в связи с антропогенным воздействием на лесные экосистемы // Тез. докл. всесоюзн. науч.-техн. совещ.: “Лесопользование в лесах различных категорий защитности”.– М., 1991. – С.144–145.

254. Совершенствование классификации горных лесов по целевому назначению // Тез. докл. всесоюзн. науч.-техн. совещ.: “Лесопользование в лесах различных категорий защитности”.– М., 1991. – С. 142–144 (соавтор В. И. Парпан).

255. Влияние аэротехногенного загрязнения на лесные экосистемы в условиях Украины // Тез. докл. второй науч.-техн. конф.: “Охрана лесных экосистем и рациональное использование лесных ресурсов”.– Ч.3. – М., 1991. – С. 28–29 (соавтор В. П. Ворон).

256. Кадастр типов леса в связи с промышленным загрязнением // Тез. докл. всесоюз. конф.: “Лесная типология в кадастровой оценке лесных ресурсов”.– Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1991. – С.12–13.

257. Лісорозведення – як один із засобів використання земель з високою щільністю радіоактивного забруднення // Тези доп. І респ. наук. конф. “Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української ССР”.– Чернівці: ЧДУ, 1991. – С.161–162.

258. О направлениях развития лесной науки на Украине // Лесоведение.– №6.– 1991. – С.65–73.

259. Особливості стану зелених насаджень Харкова // Тези доп. наук.– практ. конф.: “Проблеми урбоекології та фітомеліорації”.– Львів, 1991. – С.93 (співавтори В. П. Ворон, М. Є. Лішук, І. Ф. Букша).

260. Про організацію моніторингу міської дендрофлори // Тези доп. наук.-практ. конф.: “Проблеми урбоекології та фітомеліорації”.– Львів, 1991. – С.141 (співавтор М. Є. Лішук).

1992

261. Про організацію моніторингу лісів України // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – 1992.– № 1. – С.7 (співавтор М. Є. Лішук).

262. Азот у ґрунтах Українських Карпат // Агрохімія і ґрунтознавство. – К.: Урожай, 1992. – Вип.54. – С. 15–20 (співавтори М. М. Приходько, В. П. Пастернак).

263. Роль леса в стабилизации экологической ситуации в бассейне реки Днепр // Материалы межрегион. Науч. конф. "Проблемы экологической оптимизации землепользования и водохозяйственного строительства в бассейне р. Днепр", К.: СОПС АН Украины.– 1992.– Вип.1, Ч.2. – С.251–253.

264. Екологічні пріоритети лісу при розвитку Української державності // Тези теор. сем.: "Природа і людина". – Луцьк, 1992.

1993

265. Зміни лісових екосистем під впливом аеротехногенного забруднення // Тез. докл. междунар. науч. конф.: "Промышленная ботаника: Состояние и перспективы развития".– Кривой Рог, 1993.– С. 129 (співавтори В. П. Ворон, Т. Ф. Стельмахова, І. Ф. Букша, В. В. Лавров).

266. Воздействие загрязнения атмосферы на сосновые леса Донбасса // Лесоведение. – №2.– 1993. – С.28–38 (соавторы В. П. Ворон, Т. Ф. Стельмахова).

1994

267. Досвід наукового забезпечення ведення лісового господарства в умовах радіоактивного забруднення // Лісівництво і агролісомеліорація.– К.: Урожай, 1994.– Вип.88.– С. 3–6 (співавтори Р. Г. Кіселевський, М. М. Калетник, В. П. Ландін).

268. Еколого-лісівничі наслідки радіоактивного забруднення лісових масивів зони відчуження ЧАЕС // Лісівництво і агролісомеліорація.– К.: Урожай, 1994.– Вип.88.– С. 12–18 (співавтори М. Д. Кучма, І. С. Федотов, М. П. Архіпов).

269. Зміна лісових екосистем під впливом аеротехногенного забруднення // Український ботанічний журнал. – 1994. – Т.51, №1. – С.54–60.

Авторські свідчення

270. Сборник сточных вод. Авт. свидет. №945571, 1980. Соавт. – И. П. Басанец, В. П. Ландин.

271. Способ оценки обеспеченности древесных растений основными элементами минерального питания. Авт. свидет. №1165297, 1985. Соавт. – Н. В. Чернявский.

272. Способ ухода за лесными насаждениями на склонах. Авт. свидет. SU –12305508. 1986. Соавт. – И. И. Смольянинов, Я. Н. Слободян.

273. Способ улучшения качества зерна хлебных знаков Авт. свидет. №1255090, 1986. (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга и др.).

274. Состав для укрепления почвогрунтов при свежих размывах водной эрозией Авт. свидет. №1298237, 1986 (соавтор И. И. Смольянинов).

275. Способ получения медленно растворимого азотного удобрения, Авт. свидет. №1341173, 1987 (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга и др.).

276. Способ определения порозности аэрации или некапиллярной скважности, Авт. свидет. №1456842, 1988 (соавтор А. Ф. Поляков).

277. Способ получения медленно растворимого минерального удобрения, Авт. свидет. №1490105, 1989 (соавторы И. И. Смольянинов, В. Н. Угаров и др.).

278. Способ повышения агрохимической эффективности гранулированных удобрений, Авт. свидет. №1555318, 1989 (соавторы И. И. Смольянинов, Ю. Е. Малюга и др.).

ЗМІСТ

ВСТУП	
В. Ткач	3
ВІХИ ЖИТТЯ	5
Наукова діяльність П. С. Пастернака	
М. Чернявський	13
СПОГАДИ КОЛЕГ І УЧНІВ П. С. ПАСТЕРНАКА	30
К 70-летию со дня рождения Петра Степановича Пастернака	
П. Молотков	30
«Вирусы» Пастернака в УкрНИИЛХА	
Н. Агапонов	37
Наш ППС	
В. Бородавка	42
Спогади про професора Петра Степановича Пастернака	
І. Букиа	49
Про мого наукового батька	
В. Ворон	54
Діяльність П. С. Пастернака на Закарпатський ЛДС	
А. Гаврусевич	62
Нариси до спогадів про акад. УЕАН П. С. Пастернака	
В. Головашкін	67
Мій „ліберальний” керівник	
Ю. Матухно	74
Спогади про директора	
В. Мєшкова	82
Это была личность!	
М. Пономарев	87
Слово про Петра Степановича Пастернака – керівника, вчителя, колегу й соратника	
В. Стефурак	88
Жодного дня без доброї справи	
В. Твердохліб	91
П. С. Пастернак як новий директор інституту	
І. Федець	105
Основні наукові праці професора П. С. Пастернака	109

Підписано до друку 22.08.2005. Папір офсетний
Формат Ум. друк. арк. Наклад 200

Друк:
Україна,